

TIEDON TUOTANTOA VAI SIVISTYSTÄ?

Poliittisten opiskelijajärjestöjen diskurssit yliopistolakiuudistuksesta 2009

Juha-Pekka Lauronen

Pro Gradu-tutkielma

Sosiologia / Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kesä 2011

TIEDON TUOTANTOA VAI SIVISTYSTÄ?

Poliittisten opiskelijajärjestöjen diskurssit yliopistolakiuudistuksesta 2009

Juha-Pekka Lauronen

Pro Gradu-tutkielma

Sosiologia / Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Esa Konttinen ja Ilkka Kauppinen

Kesä 2011

Sivumäärä: 108

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää yliopistolain 2009 aikaisia diskursseja tiettyjen poliittisten opiskelijajärjestöjen näkökulmasta. Tutkimuksessa pyrittiin tuomaan esiin näiden opiskelijajärjestöjen diskurssiiviset ulottuvuudet yliopistolaista ja sen valmistelusta. Diskursseja tutkittiin suhteessa Euroopan unionin ja Suomen harjoittamaan korkeakoulutuspolitiikkaan. Tällä näkökulmalla haluttiin tuoda esiin poliittisten opiskelijajärjestöjen kielellinen asema korkeakoulupolitiikassa ja yliopistolakiuudistuksessa: niiden tavoitteet, arvot ja retoriikka. Tutkimuksen keskeisenä viitekehysenä on tietopohjainen talous uudenlaisena korkeakoulupoliittisena rationaliteettina, joka pyrkii lisäämään yliopistolaitoksen vuorovaikutusta liike-elämän ja valtion kanssa. Tietopohjainen talous kytkettiin kokonaisvaltaisesti uusliberalistiseen rationaliteettiin ja liberalistiseen hallintamentaliteettiin edistyneissä demokratioissa. Tätä oletusta vasten toteutettiin Norman Fairclough'n kriittiseen diskurssianalyysiin perustuva tekstianalyysi, jonka aineiston muodostaa viisi poliittisen opiskelijajärjestön edustajan haastattelua yliopistolain 2009 keskeisistä teemoista. Haastatteluiden lisäksi teoreettisen oletuksen tukena käytettiin kolmea yliopistolakiuudistusta ajanutta hallinnollista tekstiä osoittamaan korkeakoulutuksen hallitseva diskurssi tietopohjaisessa talousregiimissä.

Järjestöedustajien puhe analysoitiin kriittisten periaatteiden mukaisesti siten, että esiin tuodaan sosiaaliset epäkohdat ja yhteiskuntatieteelliseen tietoon perustuvat taustat. Diskurssianalyysillä selvitettiin tekstien argumentaation, retoriikan ja lausumien rakennetta, josta pääteltiin diskurssiivisia kokonaisuuksia. Analyysi etenee yksinkertaisesta teemoittelusta representaatioiden kuvailuun ja tiedollisten totuusrakennelmien tulkitsemiseen. Haastatteluteksteissä ilmenneet diskurssiiviset suhteet esitetään modernin suomalaisen yliopistolaitoksen kehityksen, käytäntöjen ja ideaalien valossa. Kriittisen diskurssianalyysin tuloksena on hegemoninen korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssi, joka heijastelee uusliberalistista tietopohjaiseen talouteen perustuvaa kieltä yliopistojen

tiedollisen ja taloudellisen tuottavuuden lisäämiseksi. Sen ideaalina voidaan pitää akateemisen kapitalismin käytäntöjä. Sitä vastaan asettuu yliopistouudistuksen vastadiskurssi, jonka keskeisenä elementtinä on sivistysyliopistodiskurssi. Sivistyksen keskeisenä ideaalina toimii humboldtilaisiin arvoihin perustuva tutkimus ja opetus. Lisäksi vastadiskurssiin yhdistyvät jossain määrin vasemmistolaiset keskustelut tasa-arvosta, hyvinvointivaltiosta ja demokratian periaatteista.

Tutkimustulokset osoittavat, että poliittisten opiskelijajärjestöjen kieli yliopistouudistuksesta on kriittistä ja tiedostavaa, mutta noudattaa jossain määrin järjestöjen poliittista asemaa ja tehtävää sekä hallitus – oppositio – jaossa että aatejärjestelmissä. Opiskelijajärjestöjen tavoitteet ja arvostukset osoittavat, että laki sisältää monia sosiaalisia epäkohtia ja että lakivalmistelu oli itsessään eräänlainen epäkohta julkisuusvajeen takia. Opiskelijajärjestöt uskovat osallistuneensa jossain määrin aktiivisesti, mutta osallistumisen konkreettisia vaikutuksia ei voi mitenkään todentaa lakiprosessista ja valmiista yliopistolaista, sillä laki ei käynyt läpi merkittäviä muutoksia ja diskursiivisesti se ilmentää EU:n korkeakoulupoliittisia ohjelmia. Tämä osallistumisen epäkohta tulkitaan liberalistisen hallintamentaliteetin sisäsyntyiseksi ominaisuudeksi, joka rajoittaa vaikuttamista ja keskittää valtaa poliittisiin ohjelmiin. Kuitenkaan yliopistolain ohjelmallisuudesta ei voida vielä päätellä suomalaisen yliopistolaitoksen täydellistä kaupallistumista, vaikka yliopistolaki voidaan tulkita kehitysaskelleeksi tähän suuntaan.

Avainsanat: korkeakoulupolitiikka, yliopistolaki, poliittiset opiskelijajärjestöt, diskurssi, tietotalous, uusliberalismi, hallinta

SISÄLLYS

1. Johdanto	3
2. Teoreettinen viitekehys	5
2.1. Kulttuuris – poliittinen taloustiede ja tietopohjainen talous	5
2.2. Yliopistolaitoksen uudet tehtävät	10
2.3. Korkeakoulutuksen uusliberalistinen hallinta	13
3. Metodologia ja tutkimusmenetelmät	18
3.1. Kriittinen diskurssianalyysi	18
3.1.1. Lähtökohdat ja käsitteet	18
2.1.2. Tieto/valta ja dialektiikka	24
3.2. Tutkimusaineisto ja sen analyysi	27
3.2.1. Teemahaastattelut ja hallintotekstit aineistona	27
3.2.2. Aineistoanalyysin toteutus	29
5. Yliopistolakiuudistuksen diskurssit	34
5.1. Korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssi	34
5.1.1. Tietopohjainen talous ja korkeakoulutus	34
5.1.2. Suomi ja EU:n korkeakoulupolitiikka	38
5.1.3. Suomen korkeakoulupoliittinen strategia ja tietopohjainen talous	44
5.2. Opiskelijajärjestöjen kielelliset ulottuvuudet yliopistolakiuudistuksesta	46
5.2.1. Teemoja, sosiaalisia ääniä ja oletuksia	46

5.2.2. Yliopistolakiuudistuksen prosessien representaatiot	52
5.2.3. Totuudet, pakot ja modaliteetit	56
5.2.4. Arvot	63
5.2.5. Järjestöjen poliittinen ja aatteellinen positio	67
5.3. Opiskelijajärjestöjen diskurssit	69
5.3.1. Hallitseeko kilpailukykydiskurssi?	69
5.3.2. Yliopistolakiuudistuksen vastadiskurssin retoriikka ja argumentaatio	71
5.3.3. Humboldttilaisuus ja sivistysyliopisto	78
5.3.4. Tasa-arvo, demokratia ja hyvinvointi	83
5.4. Yliopistolakiuudistuksen diskurssijärjestys	87
5.4.1. Yliopistolakiuudistuksen diskurssijärjestys osana liberalistista hallintaa	87
5.4.2. Diskurssijärjestyksen sisäinen totuuspolitiikka	92
6. Johtopäätökset	96
LÄHTEET	99

1. Johdanto

Tämän tutkimuksen aihe on vuoden 2009 yliopistolaki, sen valmistelu ja sen saattama yliopistouudistus. Yliopistouudistus nähtiin tärkeänä ajankohtaisena muutoksena suomalaisessa yliopistolaitoksessa. Yliopistolakia on muutettu tasaisin väliajoin vastaamaan paremmin kulloisenkin yhteiskunnan ja valtion hallinnon tarpeita ja jokainen muutos on herättänyt omanlaisensa protestin perinteisen yliopiston puolesta. Yliopistolaki 2009 on kuitenkin eräänlainen kehityksen huipentuma näissä ajanjaksoissa. Sen tekee merkittäväksi yliopistolaitoksen autonomian lisääminen: sellaisen itsemääräämisen, joka mahdollistaa vapaampien kaupallisten suhteiden ja rahoituslähteiden kehittämisen. Vaikka autonomian sisällöllisistä kysymyksistä on kiistelty paljon, yliopistolaki määrittelee sen oikeudelliset rajat selkeästi (ks. Yliopistolaki 5§). Suurin osa yliopistoista sai itsenäisen oikeushenkilön aseman eli ne ovat itsenäisiä julkisyhteisöjä. Kyseessä on oma erityinen oikeushenkilömuoto (Yliopistolakityöryhmä 2007, 2). Lisäksi on olemassa säätiöyliopistot, jotka noudattavat säätiölakia ja joiden toiminnan tulee olla tuottavaa.

Merkittävin muutos on siis ollut yliopistolaitoksen valtion tiliviraston aseman kumoaminen ja siirtyminen suurempaan oman toiminnan johtamiseen. Aiempi yliopistolaki pyrki päinvastoin lähentämään yliopistoja valtioon tulosohjausjärjestelmällä. Kuitenkin yliopistot toimivat vieläkin opetusministeriön hallinnonalalla, jonka kautta ohjataan muun muassa lainsäädäntö ja rahoitus (Yliopistolaki 1§; Yliopistotyöryhmä 2007, 2). Näin ollen yliopistojen sisäinen hallintavastuu on lisääntynyt, mutta silti ne ovat vielä suuressa määrin riippuvaisia opetusministeriön rahoitusjärjestelmästä, joka kannustaa edelleen tuottavuuteen ja tulosohjaukseen. Siksi yliopistolain muutokset nähdään tässä tutkimuksessa kehityksenä kohti yliopistolaitoksen uusliberalistisempaa muotoa, mikä on ollut kehityssuuntauksena myös muun yhteiskunnan osa-alueilla.

Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita niistä diskursseista, jotka ovat määritelleet puhetta tästä yliopistolakiuudistuksesta ja laajemmin korkeakoulupolitiikasta Suomessa. Diskurssianalyysillä voidaan paljastaa niitä vallitsevia suhteita ja määrittelykamppailuja,

joita korkeakoulupolitiikassa on käyty yliopistouudistuksen yhteydessä. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan haluttu lähteä tutkimaan tavanomaista akateemista hallinto- ja virkamiespuhetta, koska sellainen tutkimussuuntaus on jo olemassa. Sen sijaan haluttiin antaa ääni sellaiselle ryhmälle, jolla on aina ollut merkittävä osansa yliopistolaitoksessa ja sen muutoksissa: opiskelijoille. Tarkemmin tutkimuskohteena olivat poliittisten opiskelijajärjestöjen edustajat, sillä juuri nämä opiskelijajärjestöt ovat osaltaan keskeisesti olleet tausta vaikuttamassa sidosryhminä muiden opiskelijoiden tulevaisuuteen yliopistolakiuudistuksen tapahtumissa. Näissä opiskelijajärjestöissä toimivat sellaiset opiskelijat, jotka ovat poliittisesti aktiivisia ja jotka usein ovat mukana myös ylioppilaskuntien toiminnassa ajamassa omien puolueittensa aatteita. Nämä opiskelijat ovat siis vaikuttaneet paitsi omalla järjestöllään myös muissa järjestöissä ja verkostoissa liikkuvina toimijoina. Siksi poliittiset opiskelijajärjestöt ovat otollinen kohde tutkia yliopistouudistuksen ja korkeakoulutuksen diskursseja. Niiden kautta tulee esiin tutkimuksessa hieman syrjään jäänyt opiskelijoiden puhe ja ajattelu.

Tutkimustehtävä asettui pitkälti tutkimusaiheen, -kohteen ja menetelmien mukaisesti. Tutkimuskysymys oli yksinkertaisesti se, mitä korkeakoulutukseen liittyviä diskursseja järjestöjen puheessa ilmenee ja miten ne asettuvat hallinnon hegemoniseen¹ korkeakoulupoliittiseen diskurssiin. Lisäksi kysyttiin, miten diskurssien näkökulmia argumentoidaan, minkälaista retoriikkaa niihin sisältyy ja minkälaisen tahon ääniä niiden takaa mahdollisesti löytyy. Vallitseva korkeakoulupoliittinen diskurssi eri ulottuvuuksineen tuotiin esiin hallinnon teksteistä yliopistouudistuksen yhteydestä. Tutkimuskysymyksen lähtökohtana oli jo alussa vahva oletus siitä, että koko yliopistouudistus perustuu hegemoniseen korkeakoulutusdiskurssiin, joka on osa tietynlaista laajempaa rationaliteettia suomalaisessa ja kansainvälisessä korkeakoulupoliittisessa hallinnassa. Näin tutkimuskysymykseen muodostui tärkeä jännite siitä, missä määrin opiskelijajärjestöjen puheessa voidaan havaita korkeakoulutuksen hegemonista diskurssia ja missä määrin niiden tekstit asettuvat vastustamaan yliopistouudistuksen ajamaa poliittista ohjelmaa.

¹ Tässä tutkimuksessa hegemonian käsite viittaa gramscilaiseen tulkintaan, jossa keskeistä on legitimizeetin ja yhteisymmärryksen saaminen kokonaisvaltaisille tavoitteille. Kyse on tiettyjen sosiaalisten ryhmien sosiaalisen hallinnan säätelyn perustuksesta (Fairclough 2003, 41). Tässä hegemonian tulkinnassa on siis keskeistä gramscilaisen perinteen yhdistäminen hallitsemiseen ja diskursseihin Norman Fairclough'n metodologialla.

Tutkimuksen ennakkoasetelma kytki sen tiettyihin vahvoihin hallinnan ja korkeakoulutuksen teoreettisiin suuntauksiin. Korkeakoulupoliittisen hallinnan näkökulma on kansainvälinen ja kattaa ainakin koko Euroopan unionin (EU). EU:n korkeakoulupoliittisesta säätelystä ja vaikutuksista kansalliseen politiikkaan on tehty lukuisia tutkimuksia, joista osa asettuu vahvasti Bob Jessopin tietopohjaisen talouden tutkimussuuntaukseen. Hallintavallasta muodostui tutkimusta ohjaava näkökulma, jonka keskeiset käsitteet, kuten hallintamentaliteetti, perustuvat sekä Peter Millerin ja Nikolas Rosen että Mitchell Deanin foucault'laisiin tutkimuksiin. Hallintavallan teoriat korostavat nykyistä liberaalia demokraattista hallintaa, johon kuuluu erityisesti uusliberalistinen hallintamentaliteetti. Uusliberalismin voi nähdä eräänlaisena kattokäsitteenä ja järjestyksenä tietopohjaiselle taloudelle, korkeakoulutuksen kansainväliselle ja kansalliselle hallinnalle sekä Suomen yliopistouudistuksen diskursseille.

2. Teoreettinen viitekehys

2.1. Kulttuuris – poliittinen taloustiede ja tietopohjainen talous

Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys kytkeytyy pääasiassa kolmeen eri teoreettiseen tutkimussuuntaukseen: tietopohjaisen talouden tutkimukseen, massakorkeakoulutuksen tutkimukseen ja uusliberalistisen hallintavallan näkökulmaan. Tietopohjaisen talouden yhteiskuntatieteellinen tutkimus EU:n kontekstissa perustuu pitkälti Jessopin kulttuuris – poliittiseen taloustieteen teoriaan. Tietopohjaisen talouden tutkimus hyödyntää paljon hallintavallan näkökulmia, mikä liittyy nämä kaksi tutkimussuuntausta toisiinsa tässä tutkimuksessa. Uusliberalismi toimii molempien suuntauksien laajempänä viitekehysenä. Uusliberalistisen hallintavallan näkökulma kykenee vastaamaan niihin kysymyksiin, joita tutkimusaineisto toi esille, koska yliopistolaitoksen kehityksen oletetaan olevan osa yhteiskunnan kokonaisvaltaista sosiaalista, poliittista ja taloudellista kehitystä. Massakorkeakoulutuksen tutkimus puolestaan avaa tarkemmin juuri korkeakoulutuksen yksityiskohtaisempaa kehitystä ja korkeakoululaitoksen sisäistä rakennetta Suomessa ja kansainvälisesti. On olennaista huomata, että tässä tutkimuksessa ei tavoitella hallinnan

analyysiä korkeakoulupolitiikasta, vaan hyödynnetään hallintavallan tutkimusanalyysijä tämän tutkimuksen diskurssianalyysin tulkintaan. Hallintavallan näkökulma tukeutuu Foucault'n hallinta käsitteen perinteeseen.

Jessop puhuu kulttuuris – poliittisesta taloustieteestä, jossa kulttuuri viittaa kulttuuriseen käänteeseen tarkoittaen kaikkia mahdollisia löydöksiä ja uudelleen löydöksiä, mitä 1970-luvulta lähtien ihmistieteissä on saavutettu semioosin tutkimuksessa. Semioosi viittaa kaikkeen intersubjektiivisten merkitysten tuotantoon ja kuvaa siksi parhaiten kulttuurisen käänteen saavutuksia eri aloilla. Kulttuuri antaa lisää selitysvoimaa talouteen ja politiikkaan, mikä samalla määrittää näkökulman suuntaa ratkaisevasti tuoden mukaan muun muassa merkitykset ja diskurssit. (Jessop 2008, 15.) Ontologisesti kulttuuris - poliittinen taloustiede korostaa diskurssien roolia sosiaalisten objektien muodostumisessa ylipäättään. Kulttuuris - poliittisen taloustieteen näkökulmasta tekniset ja taloudelliset objektit ovat aina sosiaalisesti rakentuneita, historiallisesti erityisiä ja sosiaalisen uudelleenrakentamisen alla. Sen sijaan perinteinen taloustiede yleensä kohtelee luonnollisina ja materiaalisesti sellaisinaan teknisiä ja taloudellisia objekteja. Kulttuuris – poliittinen taloustiede kieltää kaiken universalistisen, positivistisen ajattelun todellisuudesta. Se myös kieltää subjekti – objekti-kahtiajaon ja kritisoi reduktionistisia lähestymistapoja taloustieteeseen. Se pyrkii korostamaan sosiaalisten suhteiden materiaalisuutta välttääkseen sosiaalisen konstruktionismin pahimmat sudenkuopat. (Jessop 2005, 145, 147; ks. myös Fairclough, Jessop & Sayer 2001, 9.)

Kulttuuris – poliittinen taloustiede erottelee varsinaisen olemassa olevan talouden sen kuvitteellisista osakokonaisuuksista². Varsinainen talous sisältää kaiken mahdollisen taloudellisen toiminnan kaoottisena kokonaisuutena tarkoittaen laajasti luonnon sosiaalista omistamista ja muokkaamista materiaalsen vaurauden hankkimista varten. Talouden osakokonaisuudet ovat taas kuvitteellisia ja riittävän yhdenmukaisia narraatioita

² Jessopin mainitsevat talouden osakokonaisuudet (subsets) voisi käsittää sellaisiksi kulttuurisiksi järjestelmiksi, jotka ovat merkityksen tuotantoa ja jakamista taloudessa ja siihen limittyvissä yhteiskunnan muissa sektoreissa. Kyse on samanlaisesta ajatuksesta kuin Marxin ideaalinen tai kulttuurinen, joka yhdistyy materiaaliin suhteisiin yhteiskunnassa. Jessopin osakokonaisuudet voi tässä yhteydessä ymmärtää muun muassa EU:n, valtioneuvoston ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ideariihiksi, strategioiksi ja suunnitelmiksi yliopistojen taloudellisesta merkityksestä, jota vahvistetaan diskursiivisilla kuvitelmillä. Toisin sanoen talous on osaksi diskursiivista narraatiota.

varsinaisen talouden toiminnoista. Talouden toimintojen kokonaisuus on niin monimutkainen ja rakenteellistumaton, ettei se voi olla vain laskennan kohde, johtajuutta tai hallintaa taloustieteen perinteisessä mielessä. Käytännöt ovat aina suuntautuneet taloussuhteiden osakokonaisuuksiin (tai alajärjestelmiin), jotka ovat diskursiivisesti ja institutionaalisesti säädeltyjä. Näihin käytäntöihin kuuluvat kuvitteelliset järjestykset, jotka nojaavat semioosiin konstituoidakseen nämä osakokonaisuudet. Näillä kuvitelmillä täytyy olla merkittävä vastaavuus todellisten materiaalistien riippuvuussuhteiden kanssa olemassa olevassa taloudessa. Osakokonaisuudet taas ovat aina selektiivisesti määriteltyjä rajoittuneiden kognitiivisten kykyjen sekä taloudellisten paradigmojen diskursiivisten ja materiaalistien kahtiajakojen takia. (Jessop 2008, 15 – 17.)

Jessopin näkökulman lähtökohtana on poliittisen taloustieteen marxilainen kritiikki uudelleen tulkittuna kulttuuris - poliittisena taloustieteenä. Jessopin käsitys osakokonaisuuksista ja niiden imaginaareista on pitkälti samankaltainen kuin materialistinen dialektiikka. Taloutta kyetään määrittelemään kulttuurisesti hyvin pitkälle, mutta se on ehdollinen materiaalisille olosuhteille. Toimijat ratkaisevat materiaalistien ja kulttuuristen ristiriitoja sosiaalisen käytännön ja toiminnan leikkauspisteessä, praksiksessa, tuottaen kuvitelmia, joilla talouden mielikuvaa hallitaan sen mikrotasolla. Jessop olettaa marxilaisesti, että kapitalismi on nykyisen taloudellisen elämän hallitseva voima ja että Marx tarjoaa yhä parhaimman kriittisen pohdinnan kapitalismista (Jessop 2005, 145, 148). Jessop yhdistää teoriassaan Marxin kriittisen poliittisen taloustieteen kapitalismin makroanalyysin ja toimijaverkkoteorian mikrotasoon. Marxin näkökulmasta puuttuu tuotannon ja tiettyjen markkinoiden tarkempi analyysi, mihin taas toimijaverkkoteoria kykenee. Tosin toimijaverkkoteoria ei kykene hahmottamaan talouden kokonaislogiikkaa. (em., 148 - 151.)

Talouden kuvitelmat meso- ja makrotasoilla ilmenevät taloudellisina, poliittisina ja älyllisinä voimina, jotka määrittelevät tiettyjä talouden alajakojen toimintoja kilpailuna ja sääntelynä. Nämä toiminnot jäsentävät strategioita, projekteja ja visioita liittyen kuvitteellisiin talouksiin. Päätoimijoita (tai voimat) ovat muun muassa puolueet, ammattiliitot, ideariihet, Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD), Maailman kauppajärjestön (World

Trade Organization, WTO) ja Kansainvälisen valuuttarahaston (International Monetary Fund, IMF) kaltaiset organisaatiot. Nämä voimat manipuloivat tietoa ja valtaa säilyttääkseen tietyn kuvitteellisen talouden järjestyksen. Ne etsivät myös uusia rakenteellisia ja organisatorisia muotoja. On olemassa yhtä aikaa kilpailevia taloudellisia kuvitelmia. (Jessop 2008, 17 -18.) Jessop maalailee foucault’laista tieto/valta-asetelmaa, jossa kuitenkin on olemassa hegemonisia alistus- ja valtasuhteita Marxin hengessä. Siksi on olennaista ymmärtää tässä yhteydessä, ettei kyse ole sinänsä mistään tietyistä toimijoista, joilla on valtaa. Sen sijaan kyse on toimijoiden välisistä suhteista, jotka määrittyvät tiedolla ja siten vallalla Foucault’n mielessä. Esimerkiksi OECD saattaa antaa suosituksia tieteen järjestelyistä, mutta ilman kokonaisvaltaista legitimeettiä ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden suostumusta sillä ei olisi tiedollista valtaa. OECD:n voi siis mieltää myös toimijoiden välisenä suhteena, joka on tämä Jessopin kuvailema voima.

Kuvitellut taloudet voivat olla diskursiivisesti rakenteellistettuja ja materiaalisesti jälleentuotettuja eri kentillä ja eri mittakaavoissa. Tämä käsittää vallan ja tiedon epäsymmetristä manipulaatiota ja tapahtuu eri toimijoiden välisinä kamppailuina. Siksi talous voidaan käsittää tarkkailun ja hallinnan kohteena. Se sisältää aina marginaalisia ristiriitojen elementtejä, jotka pakenevat yrityksistä määrittää ja hallita taloutta järjestäytyneenä, laajana kokonaisuutena. Tämä epäjärjestys selittää toistuvat taloudellisen hallinnan epäonnistumiset. (Jessop 2008, 148.) Onnistunut taloudellinen hallinta riippuu ylimääräisten taloudellisten tekijöiden ja taloudellisten muotojen sekä säännösten yhtäläisestä olemassaolosta. Talouden ulkopuoliset järjestelmät rakenteistavat yhdessä talouden toiminnot, esimerkiksi koulutus, politiikka ja teknologia. Nämä järjestelmät kuuluvat yleisesti elämismailmaan, joka keskittää kaikki arvot, edut ja käytännöt eri järjestelmien välillä sosiaalisen vuorovaikutuksen taustana ja kasvualustana. (Jessop 2005, 148.) Kuitenkin on syytä olettaa, että talouden kuvitteelliset järjestykset vaikuttavat myös ulkopuolisiin järjestelmiin. Esimerkiksi talous voi määrittää koulutuspoliittisia tavoitteita ja teknologisia tarpeita.

Jessop myös määrittelee strategiat kuvitteellisten talouksien ehdoksi. Strategiat ovat aina lisättynä diskursseihin ja toimivat diskursiivisesti. Ne eivät ole rationaalisen valinnan automaattisia tuotteita valmiista olosuhteista käsin. Strategioita tavoitellaan aina

strategisesti selektiivisellä kentällä, joka tekee joistain strategioista menestyksekkäämpiä kuin toisista. Tämä kenttä ei ole puhtaasti taloudellinen. Kyse on talouden, sen osakokonaisuuksien ja sosiaalisten suhteiden välisestä vuorovaikutuksesta. (2008, 146 – 147.) Jessop lähentelee Foucault’n ajatuksia tieto/vallasta, diskursseista ja strategioista³, vaikka hän ei mainitsekaan Foucault’ta suoraan.

Nykyajan talouden hegemoninen kuvitelma on tietopohjainen talous. Kulttuuris – poliittinen taloustiede lähestyy tietopohjaista taloutta juuri hegemonisena talouden kuvitelma nykyisessä kapitalismin tilassa ja se hyödyntää monia kriittisen diskurssianalyysin näkökulmia (Jessop 2008, 18, 34.) Uuden talousopin kehityksessä yksilöllisillä ja kollektiivisilla älyllisillä voimilla on keskeinen rooli kamppailuissa, kun määritellään strategioita, projekteja ja visioita, jotka pyrkivät ratkomaan eri asteisen toiminnan ristiriitoja ja konflikteja. Keskeisiä toimijoita (tai voimia) ovat muun muassa poliittiset puolueet, kansalaisliikkeet ja media. (Jessop 2005, 153.)

Tietopohjainen talous täyttää jälkifordistisen talousjärjestyksen vaatimukset muokkaamalla taloudellisia strategioita kaikilla tasoilla aina alueellisesta ylikansalliselle tasolle asti ja muokkaamalla valtiollisia projekteja ja hegemonisia visioita eri mittakaavoissa vastaamalla poliittisiin ja sosiaalisiin epävarmuuksiin. Mitä enemmän eri toimintakenttiä uusi talousopillinen kuvitelma kykenee kattamaan, sitä vaikutuksellisempi se on. Siksi tietopohjainen talous on tässä kontekstissa ollut erittäin hallitseva ja hegemoninen diskurssi tarjoamalla viitekehyksen laajemmalle kamppailulle poliittisessa, älyllisessä ja moraalisisessa johtajuudessa eri tasoilla. Sen perusajatus on jäsennelty monilla eri tasoilla organisaatioissa ja instituutioissa yrityksistä valtioihin kattaen järjestelmät aina koulutuksesta ja tieteestä politiikkaan ja talouteen. (Jessop 2005, 154.)

³ Strategioiden muotoutuminen tarkoittaa Foucault’n mukaan sitä, että diskurssit järjestävät käsitteet tietyllä tavalla, ryhmittävät kohteet tietyllä tavalla ja muodostavat tietentyyppejä lausumia, jotka ankaruutensa mukaan muodostavat teemoja ja teorioita. Teemat ja teoriat ovat strategioita, esimerkiksi sosiaalidarvinismi. (Foucault 2005 87.) Fairclough’n mukaan taas jotkin genret voivat olla strategisempia, päämääräsidonnaisempia, kuin toiset toiminnan luonteensa perusteella (Fairclough 2003, 74). Siten tietyt argumentit esimerkiksi kustannustehokkuuden puolesta voisivat olla strategisempia eli ankarampia.

Jessop näkee, että OECD on ollut keskeisesti määrittelemässä tietopohjaisen talouden ja kansallisen innovaatiojärjestelmän sisältöä sekä rohkaisemassa rakenteellisia muutoksia tietopohjaisen talouden suuntaan. Lisäksi muutokset talouden kuvitelmissa tietopohjaisen talouden suuntaan ovat ilmenneet myös koulutusjärjestelmässä. Korkeakoulutus on suuntautunut yhä enemmän talouteen, valtioon ja yhteiskuntaan päin hyödyllisen tiedon tuottajana ja kuluttajana. Myös yliopiston työntekijöiden odotetaan kehittävän yhä enemmän yhteyksiä teollisuuden, liiketoiminnan ja hallituksen kanssa. (Jessop 2008, 25 - 29, 32.) Jessopin teoria on vahvasti ankkuroitunut Eurooppalaiseen kontekstiin ja antaa siten hyvän näköalan EU:n korkeakoulupoliittisiin päätöksiin.

2.2. Yliopistolaitoksen uudet tehtävät

Nykyisen yhteiskunnan nopeasykliset muutostekijät vaikuttavat entistä enemmän yliopistojen keskeisiin periaatteisiin, vaikka yliopistoja on perinteisesti pidetty varsin muuttumattomina instituutioina niiden käytäntöjen, arvojen ja tehtävien suhteen. Erityisesti yhteiskunnan tiedontarpeeseen vastaaminen, taloudellisen kehityksen turvaaminen ja uusien asiantuntijoiden koulutusfunktio ovat lisänneet yliopistoille osoitettujen kehittämisvaateiden lukumäärää. Esitetyt vaateet perustuvat usein yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen sekä työ- ja talouspoliittiseen relevanssiin. Yhteiskunnallinen relevanssi yhdistyi yliopistojärjestelmien massoitumisen ⁴ alkuvaiheessa hyvinvointivaltion rakentamiseen ja nykyisin sillä tarkoitetaan muun muassa kansallista kilpailukykyä ja alueellista vaikuttavuutta. Yliopistojen 1900-luvun massoitumiseen ja laajenemiseen liittyy kehitys, jossa eri tahojen, kuten valtion ja talouden, intressitarpeet kietoutuvat yhteen, mikä ilmenee yliopiston lisääntyneinä tehtävinä ja mikä on osaltaan vaikuttanut yliopistojen sivistystehtävän merkityksen vähenemiseen osana yliopistokoulutusta. (Tirronen 2005, 21, 31.)

⁴ Massakorkeakoulutus on modernin yhteiskunnan instituutio, jota luonnehtii yliopistolaitoksen tehtävien laajentuminen ja määrän kasvu entistä vaativampaa koulutusta tarvitsevien työmarkkinoiden tarpeisiin. Ennen massakorkeakoulutusta vallitsi elitistinen korkeakoulutus, jonka yliopistot olivat yhdenmukaisempia ja universaalimpia (Scott 1995, 123, 140). Nimensä mukaisesti se oli vain harvojen ja valittujen etuoikeus.

Yliopistolaitos on joutunut omaksumaan uusia arvolähtökohtia ja sopeuttamaan perinteisiä akateemisia arvoja muuttuneisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin. Kysymys akateemisen yhteisön ja yliopiston omaksumista käytäntöjen uusista arvoista ja intresseistä liittyy myös massayliopistokoulutuksen ongelmakohtiin: opiskelijaekspansioon, rahoituskysymyksiin, hallinnon ongelmiin ja toiminnan tavoitteisiin (Tirronen 2005, 51–57.) Suomalaisen yliopistolaitoksen muutokset ja lakiuudistukset voidaan nähdä myös vastauksena muuttuviin sosiaalisiin rakenteisiin yhteiskunnassa, muun muassa teollisuuden alojen kehitykseen, talouskasvuun ja hallinnon kehitykseen siten, että suomalaisella yliopistolaitoksella on ollut samalla oma funktionsa näiden sosiaalisten muutosten vakiinnuttamisessa yhteiskunnassa. Esimerkiksi yliopistot eivät vain vastaa talouden vaatimuksiin tiedolla, vaan myös kehittävät sen suuntia asiantuntemuksellaan. Yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden muutoksista huolimatta, tieteellä voidaan katsoa olevan selkeä institutionaalinen ja universaali pyrkimys todistettuun tietoon (em., 52).

Suomalaisen yliopistolaitoksen ulkopuoliset muutokset ovat muokanneet yliopistojen toimintaedellytyksiä luoden jatkuvia rakenteellisia ongelmia vanhojen käytäntöjen kohdatessa uusia poliittisia vaatimuksia. Yliopistolaki on kohdannut uudistuksia aina tietyin väliajoin yhteiskunnallisten suhteiden ja poliittisen ilmapiirin muuttuessa niin yliopistolaitoksen sisällä kuin muillakin yhteiskunnan alueilla. Kiistankohteena on ollut erityisesti yliopistolaitoksen hallintomallin demokraattisuus ja opiskelijaedustus aina 1960-luvulta lähtien, missä näkyy myös yliopiston sisäinen valtakamppailu toiminnan suunnista: ketkä lopulta päättävät ja minkälaiset päätökset ovat mahdollisia. Nykyisessä yliopistolakiuudistuksessa tämä kiista on siirtynyt koskemaan myös ulkopuolisia ei-akateemisia edustajia ja päätöksentekovallan hallinnollista keskittämistä johtoportaaseen. Näin yliopistojen kollegiaalinen päätöksenteko ja opiskelijoiden äänen kuuluvuus on nähty jälleen uhattuina. Lisäksi autonomiakeskustelua on käyty ainakin 1970-luvulta lähtien, kun opetusministeriö on puskenut tutkintouudistuksia työmarkkinoita ja taloutta varten, mitä on pidetty vakavana loukkauksena autonomiaa vastaan. Tämä keskustelu on saanut uusia muotoja 1980-luvun puolessa välissä markkinavetoisemman politiikan ja tulosohtausjärjestelmän myötä. (ks. esim. Uusitalo 1995, 127 – 128.) Nykyisessä yliopistolakiuudistuksessa autonomiakeskustelu on muuttanut muotoaan siinä suhteessa, että huolena ei enää ole niinkään valtionohjaus, vaan liikeorganisaatioiden tavoitteiden ja periaatteiden liiallinen sitominen tieteen päämääriin.

Sheila Slaughterin ja Gary Rhoadesin akateemisen kapitalismin teoria keskittyy yhdysvaltalaiseen yliopistomaailmaan hyödyntäen myös toimijaverkkonäkökulmaa tarkastelemalla eri yliopistojen, liiketalouden ja valtion eri toimijoiden roolia korkeakoulutuksen kaupallistumisessa. Akateemisen kapitalismin teoriasta voidaan löytää yhdistäviä tekijöitä tietopohjaisen talouden teoriaan ymmärtämällä akateeminen kapitalismi uuden talouden ⁵ erääksi ilmentymäksi. Pohjimmiltaan akateemisen kapitalismin näkökulman taustalla on kyse pitkälti samoista tekijöistä kuin tietopohjaisen talouden ilmiössä: tiedon uudenaikaisesta asemasta kaupankäynnissä, tuotekehittelyssä ja tuotannossa. Vaikka Slaughter ja Rhoades eivät keskitykään korkeakoulutuksen globaaliin ulottuvuuteen, he näkevät, että globaali näkökulma voi kohdata heidän näkemyksensä uusista mekanismeista, organisaatioista, verkostoista ja markkinoista, mikä yhdistää korkeakoulutuksen uuteen talouteen missä tahansa maassa. (Slaughter & Rhoades 2004, 16.) Siksi akateemisen kapitalismin teorialla on sanottavansa myös Euroopassa. Amerikkalainen akateeminen kapitalismi toimii parhaimmillaan vertailukohteena siihen, mitä Euroopan ja muun maailman korkeakoulutuksessa oikein tapahtuu.

Slaughterin ja Rhoadesin teorian mukaan akateeminen kapitalismi ei ole peruuttamaton ilmiö eikä se oleta ulkopuolisten toimijoiden kaupallistaneen tai vahingoittaneen yliopistoinstituutiota. Sen sijaan se näkee joukon toimijoita, kuten hallinnoijien ja opiskelijoiden, käyttävän vaihtelevia valtion voimavaroja luodakseen tiedon uusia kiertotapoja, jotka liittyvät korkeakoulutuksen uuteen talouteen. Nämä kyseiset toimijat käyttävät myös valtion resursseja mahdollistaakseen kiinnostuneiden organisaatioiden ilmaantumisen, mikä tuo taloussektorin yliopiston sisälle. Ne kehittävät verkostoja, jotka toimivat välittäjinä yksityisen ja julkisen sektorin välillä. Ne myös laajentavat johtamisen kapasiteettia uusien ulkoisten resurssivirtojen hallinnoimisessa ja laajentavat investointeja tutkimuksen suuntaamiseksi uuteen talouteen sekä liikeinstituutioihin opiskelijoita varten. Sellaisilla korkeakouluilla, jotka ovat haluttomia tai kykenemättömiä liittymään uuteen

⁵ Slaughter ja Rhoades viittaavat uudella taloudella (the new economy) tiedon uudenlaisiin kiertotapoihin ja tuotantoon kuluttajien, yrittäjien ja asiantuntijoiden välillä. Tieto on raaka-ainetta yritysten palveluille ja tuotannolle. Tiedon paino on teknologiassa. Tietoa pyritään yksityistämään, ja yritykset suojelevat sitä muun muassa patenteilla ja tuotemerkeillä. Yliopistot toimivat tiedon tuotannon keskiössä. (Slaughter ja Rhoades 2004, 17.) Uuden talouden käsite kuvaa tietopohjaista taloutta konkreettisemmin niitä käytäntöjä, jotka ovat jo osin vallitsevia amerikkalaisissa yliopistoissa.

talouteen, on vaikeuksia päästä mukaan uusiin ohjelmiin ja mahdollisuuksiin. Ne jäävät usein paitsi akateemisen kapitalismin tieto-/oppimisregiimistä. (Slaughter & Rhoades 2004, 1, 22.)

2.3. Korkeakoulutuksen uusliberalistinen hallinta

Tietopohjaisen talousregiimin ja korkeakoululaitoksen osittaisen kaupallistumisen taustalla voidaan nähdä muutokset yhteiskunnallisessa hallinnassa ja sen sääntelyssä uusliberalistiseen suuntaan. Tässä näkökulmassa tukeudutaan sekä Deanin että Rosen ja Millerin ajatuksiin nyky-yhteiskunnan hallinnasta. Rosen ja Millerin käsitykset tuketutuvat vahvasti Foucault'n hallinta, hallintamentaliteetin ja rationaliteetin käsitteisiin. Vaikka Deanin käsitykset poikkeavat edellisistä käsitteistä jonkin verran, hänen teoriansa autoritaarisesta liberalismista ja kansalaisyhteiskunnasta osana hallintaa ovat keskeisiä.

On olennaista korostaa rationaliteettien ja teknologioiden yhteenkietoutumista ja keskinäistä riippuvuutta, sillä hallintamentaliteetit⁶ ovat sekä mentaliteetteja että teknologioita. Ne ovat sekä ajattelutapoja että asioihin puuttumisen välineitä. (Miller & Rose 2010, 34.) Täsmällisemmin sanottuna mentaliteetit ovat rationaliteetteja. Rationaliteetit ovat ajattelutyyplejä ja tapoja, joiden avulla todellisuus tehdään ajateltavaksi siten, että se mukautuu laskelmoitavaksi ja ohjelmoitavaksi. Ei ole olemassa vain yhtä rationaliteettia. Rationaliteettien tyylit erottaa toisistaan niiden sisäinen moraalioppi, tiedon muodot, retoriikka ja viranomaiset. Poliittiset rationaliteetit ovat moraalisesti värittyneitä, tiedolla pohjustettuja ja tehty ajateltaviksi kielellä (em., 22 – 29, 89.) Poliittiset rationaliteetit sijoittuvat poliittisten diskurssin alueelle muotoillakseen ja oikeuttaakseen

⁶ Toisaalta Dean kritisoi sitä, että hallintamentaliteetti käsitteen heikkouksia ja vahvuuksia on sellaisten hallinnon rationaalisuuksien korostaminen, jotka ovat enemmän tai vähemmän säännönmukaisia ajattelutapoja hallinnasta. Käsite ei kuitenkaan huomio sitä, että monet projektit ja poliittiset aatteet ovat suodattuneet symboliikan, myyttien ja kuvitteellisten ajattelutapojen läpi. Hallinnassa ja hallintamentaliteetissa ei ole kyse vain teorioista, ideologioista ja aatteista ja niiden tulemisesta käyttöön teknologioissa ja päämääriin tähtäävissä tekniikoissa. Niillä on merkittävä rooli kuitenkin siinä, kuinka hallinnoimme ja tulemme hallituksi, mutta tätä roolia ei pitäisi liioitella, sillä vaikutuksia käytäntöihin ei voida lukea suoraan hallituksen ohjelmista itsestään. Suora teoreettinen ja ohjelmallinen rationaliteetti astuu käytäntöihin ja saattaa kätkeytyä niihin mutta ei koskaan kyllästä niitä täysin. (Dean 2007, 51, 83 - 84.)

ideaaleja hahmotelmia todellisuuden esittämiseksi (em., 88). Hallintamentaliteetti on siis diskursiivista. Hallinnan teknologiat puolestaan viittaavat kaikkiin niihin mekanismeihin, joilla vallankäyttäjät ovat pyrkineet normalisoimaan ja välineellistämään toisten käyttäytymistä ja ajatuksia tavoiteltavien päämäärien saavuttamiseksi. (em., 48, 52.)

Modernin hallinnan muotojen taustalla ovat liittosuhteet, jotka vallitsevat poliittisten vallanpitäjien ja asiantuntija-auktoriteettien välillä ja jotka pyrkivät määrittelemään toisten elämää siinä valossa, mikä on hyväksi ja normaalia. Tieto on hallitsemisen keskiössä, sillä hallitsemisessa on kyse tiedonmuodostuksesta laskelmien ja kokeilujen avulla. Hallitseminen yhdistyy keskeisesti asiantuntijuuden toimintoihin, joiden rooli on panna toimeen erilaisia yrityksiä. Asiantuntijuus nousi mahdollisena ratkaisuna ongelmaan, jonka liberalistinen hallintamentaliteetti kohtasi. Asiantuntijat harjoittavat jaettua liittolaisuutta. Yhtäältä he liittoutuvat poliittisten vallanpitäjien kanssa keskittyen heidän ongelmiinsa ja luoden problematisoiden uusia aiheita asiantuntijuuden kielelle. Toisaalta he hakevat liittolaisuutta yksilöiltä itseltään kääntäen heidän huolensa totuuden kielelle ja samalla tarjoavat opetusta niistä tekniikoista, joilla yksittäiset kansalaiset selviytyisivät taloudellisesti paremmin ja olisivat onnellisimpia. Asiantuntijat ylläpitävät toivetta siitä, että sääntelyn ongelmat voivat siirtää itsensä politiikan kiistanalaiselta kentältä rauhalliselle ja houkuttelevalle totuuden kentälle. Kansalaisen yksilöllisestä vapaudesta voi näin tulla liittolainen hallintovallan ja yhteiskunnan kanssa uhkan sijaan. (Miller & Rose 2010, 83, 102 – 103.)

Uusliberalismin keskeisiä mekanismeja ovat strategioiden kasvaminen markkinoiden luomiseksi ja ylläpitämiseksi sekä taloudellisen vaihdon uudelleen muotoilemiseksi siten, että se perustuu sopimukseen. Uuden politiikan yksityistämisen ohjelmat ovat ehkä kaikkein näkyvin haara uusliberalistisessa ideaalissa valtion ja markkinoiden erottamiseksi toisistaan. Yksityissektori on avoin etätoiminnan mekanismeille, jotka ovat kasvaneet kehittyneissä liberaaleissa demokratioissa siten, että johtajat ovat nousseet välittävinä tekijöinä asiantuntijuuden, taloudellisen päätöksenteon ja liike-elämän päätösten välille. (Miller & Rose 2010, 119 – 120.) Etätoiminnan mekanismit Latourin merkityksessä tukeutuvat ratkaisevasti asiantuntijuuteen, eli erityisten toimijoiden arvostelmien yhteiskunnalliseen auktoriteettiin, joka perustuu toimijoiden väitteisiin erityisistä tiedoista

ja kyvyistä. (em., 43 – 44.) Uusliberalismin etätoiminnan mekanismien voidaan katsoa toimivan juuri tietopohjaisen talousopin levittäjänä yhteiskunnan muille sektoreille ja erityisesti talouden osakokonaisuuksiin Jessopin merkityksessä. Tosin uusliberalistisen asiantuntijatiedon leviämiseen kuuluu myös muita keskeisiä teorioita, joiden avulla pyritään yhteiskunnan eri osa-alueiden hallintaan, esimerkiksi new public management -oppi ja kilpailuttamisen periaate yksityistämällä.

Asiantuntijuudella ja tiedolla on siis ratkaiseva asema myös nykyisessä uusliberalistisessa hallinnassa ja siten korkeakoulupoliittisessa päätöksenteossa. Lisäksi liberalismi ylipäätään on läheisessä suhteessa kansalaisyhteiskunnan toiminnan periaatteisiin. Liberalismissa poliittisen vallan alaa on rajoitettu ja samalla hallinnon eräksi velvollisuudeksi on muodostunut kansalaisyhteiskunnan itseohjautuvien ominaisuuksien vahvistaminen. Poliittinen hallinta antoi tehtäväkseen huolehtia ja muokata juuri sitä samaa kansalaisyhteiskuntaa, joka antoi vastapainoa ja rajoituksia. (Miller & Rose 2010, 89.) Liberaaleissa demokratioissa on kehitetty teknologioita, jotka korostavat sosiaalisen elämän välineellistä itsehallintaa. Poliittiset rationaliteetit korostavat itsehallintaa ja valtion puuttumisen rajoittamista yksilöiden elämään. Ihmiset voidaan saada poliittisten päämäärien taakse tuottamaan muun muassa taloudellista kasvua ja henkilökohtaista onnea. Hallinta hyödyntää monimutkaista teknologioiden verkostoa ja turvautuu tähän verkostoon, jotta kansalaiset oppisivat käyttämään tekniikoita, joilla he voivat hallita itse itseään. Poliittinen valta on tullut riippuvaiseksi tällaisista teknologioista, jotka ylläpitävät itsehallintaa. (em., 79.) Jessopin maalailema tietopohjaisen talouden regiimi voidaan myös nähdä tällaisena pyrkimyksenä itsehallintaan: saada talouden osakokonaisuudet ja ulkopuoliset järjestelmät toteuttamaan samanlaisia käytäntöjä kilpailukyvyyn maksimoimiseksi. Yliopistojen tavoitteet ovat osa tätä hallintaa ja kuuluvat sen rationaliteettiin, sillä yliopistolaitos täydentää tietopohjaisen talouden toteutumista.

Dean puhuu tästä liberalismiin itsehallinnan mekanismista toisin sanoin. Hän korostaa sitä, kuinka liberalistinen hallinta luo vapaan yksilön liberaalissa hallinnassa. Kyse on autoritaarisesta liberalismista. Liberalismi hyödyntää kansalaisyhteiskunnan mekanismeja ohjelmien luomisessa, minkä avulla liberalistinen hallintavalta luo vapauden muotoja tietyillä elämän normeilla. Nämä vapaudet ovat liberalismiin ohjelmia. Liberalismi

hallinnoi kansalaisyhteiskuntaa luodakseen sellaista vapautta, joka on poliittisten linjausten tavoite ja samalla pakottaa vallanpitäjiä sanktioin. Autonomisen yksilön laillinen ja poliittinen hahmo on selkeä vain siinä liberalistisen hallitsemisen viitekehyksessä, joka nojaa tietoon, sääntelyiden tapoihin, arvoihin ja odotuksiin, jotka sijaitsevat formaalin poliittisen kentän ulkopuolella. Nykyään ”liberaalia poliisia” harjoitetaan kautta maailman joissain suhteissa hallinnolliseen rationaaliteettiin ja taloudellisen välttämättömyyden uskomukseen. (Dean 2007, 111 – 112.)

Hallinnollinen sääntely, joka tuotetaan jo kansalaisyhteiskunnassa, saa kaksi muotoa. Ensimmäinen on valtion hallinnon mallintaminen kansalaisyhteiskunnan prosesseissa markkinatalouden kaltaiseksi. Hallintovalta mallinnetaan sillä, minkä ajatellaan tulevan markkinoilta ja tulee parhaiten esiin laajasti levinneissä julkisen sektorin uusliberalistisissa sovelluksissa. Näitä sovelluksia pidetään markkinoilta saatuina malleina, esimerkiksi suoritukseen perustuvan johtamisjärjestelmän esittely yliopistoille. Toiseksi kansalaisyhteiskunnan toiminnot ovat sidottuja takaisin valtion operaatioihin. Toisin sanoen kansalaisyhteiskunta on kietoutunut poliittiseen sfääriin, mikä tulee ilmi edellä mainitussa uusliberalistisessa markkinakonstruktionismissa. Kansalaisyhteiskunnan tiedon kiertotavat, arvot ja hallinnan tyylit käsitellään valtion hallinnossa, josta ne tulevat julki poliittisena hallintana. Toisin sanoen valtion liberalistinen hallinto pitää sisällään paitsi rajoittuneen perustuslaillisen poliittisen järjestyksen myös edellä mainitun liberaalin poliisin, joka sijaitsee valtion hallintavallan ulkopuolella kansalaisyhteiskunnassa. Deanin mukaan meidän tulisi ymmärtää molemmat puolet ja niiden keskinäinen suhde. (Dean 2007, 114, 116 - 117, 129.)

Deanin kaavailema autoritaarinen liberalismi käyttää liberalistisen hallinnan välineitä uusliberalistisen elämän normin ja vapauden luomiseksi yhteiskunnassa. Uusliberalistisen järjestyksen tietoa prosessoidaan ja organisoidaan kansalaisyhteiskunnassa, mistä muodostuu poliittisia ohjelmia ja vaatimuksia takaisin kansalaisyhteiskuntaan sekä muille yhteiskunnan alueille. Kyse on vapaista yksilöistä, jotka Millerin ja Rosen ajatusten mukaan hallinnoivat itseään toteuttaen elämän sosiaalisia normeja, jotka liberalistinen hallinta luo kansalaisyhteiskunnan avulla ja joita poliittiset rationaliteetit tukevat ja hallinnan teknologiat luovat.

Tässä tutkimuksessa kansalaisyhteiskunta ymmärretään nimenomaan sellaisilla Foucault'n ja Gramscin teoreettisilla ajattelutavoilla, jotka Miikka Pyykkönen kiteyttää osuvasti. Kansalaisyhteiskunta ei ole luonnollinen autonominen ja vapaa sektori, kuten liberalistit usein ajattelevat. Sen sijaan se on tiettyjen hallinnan teknologioiden vastaavuussuhde, joka itsessään on osa hallinnan viitekehystä ja muotoutunut vallankäytössä. Kansalaisyhteiskunnassa konstruoidaan ihmisten suostumus hegemonialle. Kuitenkin kansalaisyhteiskunnassa on olemassa tiettyjä hallitsemattomia elementtejä, jotka mahdollistavat hegemoniavastaiset prosessit ja uudet emansipatoriset subjektiviteetit. (Pyykkönen 2010, 40.)

Uusliberalismi aktivoi uudestaan liberalismien periaatteet: epäilyksen poliittisia vallanpitäjiä kohtaan ja valppauden valvoa niitä. Siksi sen kieli on tuttua ja nopeasti omaksuttavaa. (Miller & Rose 2010, 118.) Uusliberalismi tavoittelee paluuta 1800-luvun klassiseen talousliberalismiin, vaikkakin uusliberalismiksi voidaan kutsua kaikkia sellaisia suuntauksia, jotka tavoittelevat talousliberalistisia uudistuksia kollektiivisten uudistusten kustannuksella. Kyse on erityisesti maailmanlaajuisista hallinnollisista muutoksista, jotka koskevat julkishallintoa ja joiden oppi on tullut Suomeen erityisesti OECD:n kautta. Tämä hallinnollinen oppi tunnetaan nimellä New Public Management (NPM). (Patomäki 2007, 10, 70.) Jessopin tavoin Patomäki näkee OECD:n vaikutusvallan kansallisiin hallituksiin keskeisenä tekijänä korkeakoulupolitiikan tavoitteiden muotoiluissa. OECD:n valta perustuu uskoon luotettavasta tiedosta (Patomäki 2007, 71).

OECD:n tutkimustoiminta ei täytä vapaan tutkimuksen kriteereitä, sillä järjestöllä on linja, josta tutkijat eivät voi poiketa. 1960 ja 1970-luvuilla OECD onnistui luomaan aseman objektiivisen taloudellisen tiedon tuottajana. Se on tehnyt monia aloitteita globaaleista talousuudistuksista. Se on myös vaikuttanut monien maiden talous- ja yhteiskuntapolitiikkaan vuosittain ilmestyvillä maakatsauksilla, joissa annetaan yksityiskohtaisia päätöksentekosuosituksia. OECD:n maaraportit valmistellaan osin konsultoimalla korkeimpia virka- ja liikemiehiä sekä keskuspankin johtoa. (Patomäki 2005, 59; 2007, 71.) OECD:n tiedollinen vaikutusvalta on yhteydessä 1960 ja 1970-luvulla

muotoutuneisiin subjektin itsesäätelyteknologioihin, jotka uusliberalismi takoo yhteen poliittisten rationaliteettien kanssa (vrt. Miller & Rose 2010, 122).

3. Metodologia ja tutkimusmenetelmät

3.1. Kriittinen diskurssianalyysi

3.1.1. Lähtökohdat ja käsitteet

Tämän tutkimuksen metodina oli kriittinen diskurssianalyysi. Diskurssianalyysi valittiin aineistoa varten, koska tutkimustehtävän lähtökohdat ovat itsessään diskursiivisia ja koska diskurssianalyysillä voidaan parhaiten selvittää institutionalisoituneita maailmankuvia ja niissä tapahtuvia muutoksia. Tutkimuksen tarkoituksena oli syventää ymmärrystä suomalaisen korkeakoulupoliittisen kielen ja ajattelun merkitysjärjestelmistä. Kriittisellä diskurssianalyysillä pyrittiin tuomaan esiin mahdollisia alistussuhteita ja vastakkainasetteluita korkeakoulupoliittisessa keskustelussa ja havaitsemaan sellaisia sosiaalisia epäkohtia, jotka saattavat vääristää kuvaa yliopistolaitoksen ihanteista ja tavoitteista. Tässä yhteydessä epäkohdilla tarkoitetaan heikkoja argumentteja, tutkimuksen vastaisia näkökulmia ja toisenlaisten näkemysten tukahduttamista vastakkainasettelulla ja alistussuhteilla.

Metodologia lähti pääasiassa liikkeelle Foucault'n diskurssin käsitteestä, johon kytkeytyvät tiedon ja vallan käsitteiden institutionaaliset ulottuvuudet. Tässä tutkimuksessa Foucault'n teoria toimi metodologisena lähtökohtana Norman Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin dialektiselle suuntaukselle. Fairclough'n teoria perustuu myös osin Foucault'n ajatuksille tehden kuitenkin muutamia ratkaisevia eroja. Fairclough tukeutuu Marxin teoreettisiin asetelmiin, joista käsin hän kritisoi Foucault'n näkökulmaa. Fairclough'n tekstianalyysiin perustuva kriittinen menetelmä soveltuu hyvin tällaiseen sosiologisesti suuntautuneeseen tutkimustehtävään ja diskurssianalyysiin. Fairclough'n marxilaisen metodologian pohjalta tässä analyysissä on lähtökohtaisesti kyse sellaisesta

kriittisestä realismista, joka ottaa huomioon kulttuurin, ihmismielen ja sosiaalisten suhteiden materiaaliset ehdot (ks. esim. Fairclough, Jessop & Sayer 2001).

Tässä tutkimuksessa diskursseja lähestytään yhteiskunnan kokonaissuhteista käsin ja niihin sisältyvien kielellisten suhteiden oletetaan olevan monitasoisia kulttuurissa ja yhteiskunnassa. Kielen pintailmiöistä eli välittömistä ilmiöistä voidaan teorian ja analyysin avulla päästä yhä abstraktimmalle tasolle tavoittaen arkijärjen ulottumattomissa olevia sosiaalisia suhteita ja rakenteita. Vaikka diskurssit ovat ideaalisia, ne ovat ihmisen toiminnan kautta sidoksissa materiaaliseen todellisuuteen, joka viime kädessä asettaa rajat myös kielelle ja ajattelulle. Ajattelun täytyy vastata jossain määrin yhteiskunnan materiaalisia ehtoja, joita toisin muokataan jatkuvasti toiminnalla ja teknologialla, samalla tavalla kuten Jessop tuo ilmi kulttuuris – poliittisessa talousteoriassaan puhuessaan talouden kuvitteellisista järjestelmistä (vrt. Jessop 2008, 16 – 17).

Tämä tutkimus tasapainoili aineistolähtöisen lähestymistavan ja valmiiden kulttuuristen oletusten välillä (ks. Jokinen & Juhila 1999, 54 – 94). Yhtäältä haluttiin pitää aineisto avoimena uusille ja yllättäville tulkinnoille eli tilanteisuudelle, toisaalta analyysi piti sisällään lukuisan joukon valmiita oletuksia mahdollisista suhteista yliopistolaitoksen, hallituksen, opiskelijajärjestöjen ja markkinoiden välillä. Kuitenkin kulttuuriset jatkumot⁷ käytäntöinä ja merkitysjärjestelminä saivat olennaisen osan tässä analyysissä, kun etsittiin niiden sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia juuria, joihin monet korkeakoulupoliittiset argumentit viittaavat. Jo aineiston luonteen takia analyysi keskittyi enemmän valtasuhteiden tarkasteluun ja niiden oikeuttamiseen kuin tilannekohtaiseen tuottamiseen, sillä järjestöorganisaatioiden edustajien puhe ja hallinnon asiakirjojen tekstit jättävät vähän tilaa vuorovaikutukselle (ks. Jokinen & Juhila 1993, 79–80).

⁷ Kuitenkin Foucault'n mukaan meidän pitää luopua kyseenalaistamattomista jatkuvuuksista, jotka etukäteen järjestävät analysoitavan diskurssin. Kaikki valmiit jaot ja käsitteet, kuten traditio, tulisi kyseenalaistaa metodologiaa häiritsevinä tekijöinä. (2005, 33–38.) Tämä seikkahan kyseenalaistaa kulttuurisen jatkumon näkökulman ja jossain määrin kriittisen traditio. Toisaalta Foucault ei edes pyri katsomaan lingvistisiin tai semanttisiin tilanteisiin toimijoista käsin. Foucault'n lähestymistapa kuitenkin yrittää murtaa ennalta asetettuja merkityksiä ja jakoja, jotka häiritsevät sosiaalisten suhteiden näkemistä.

Täytyy kuitenkin muistaa, etteivät kriittinen ja analyyttinen traditio ole toisiaan välttämättä poissulkevia, vaan voivat tukea toisiaan tehden aineistoanalyysistä monipuolisemman (Jokinen & Juhila 1999, 87). Vaikka tätä tutkimusotetta luonnehtivat kriittisen diskurssianalyysin menetelmät, se ei hylännyt sellaista analyyttisyyttä kokonaan, jossa otetaan huomioon aineiston havaintojen ja sosiaalisten suhteiden ilmeiset ristiriidat. Toisin sanoen analyysi haluttiin pitää avoimena uusille löydöille, vaikka tietynlaiset sosiaaliset suhteet oletettiin valmiiksi tekstien taustalle. Lisäksi tutkimus ei voinut sivuuttaa aineiston tilanneisuutta kokonaan, sillä se oli kiinnostunut toimijoiden retorisen oikeuttamisen tavoista, ei vain siitä, miten argumentit heijastavat todellisuutta.

Diskurssin käsite oli keskeinen laadullisen operationalisoinnin kannalta. Analyysi seurasi Foucault'n ja erityisesti Fairclough'n käsitystä diskursseista ja niihin kytkeytyvistä sosiaalisista suhteista. Fairclough'n määritelmän mukaan diskurssit ovat maailman representaatioiden ulottuvuuksia: materiaalisen maailman prosesseja, suhteita ja rakenteita; mentaalisen maailman ajatuksia, tuntemuksia ja uskomuksia sekä sosiaalinen maailma kokonaisuudessaan. (Fairclough 2003, 124.) Diskurssit mahdollistavat aiheen näkemisen tietyllä erityisellä tavalla. Tietty diskurssi on aina selkeä näkökulman raja. Diskurssi on ikään kuin katselulaite, joka näyttää kohteen vain tietyllä tavalla. (Lappalainen 2002, 101.) Eri diskurssit ovat erilaisia perspektiivejä maailmaan, mikä riippuu niiden asemasta maailmassa, sosiaalista ja persoonallisista identiteeteistä ja sosiaalisista suhteista muihin ihmisiin. Diskurssit myös representoivat mahdollisia maailmoja, kuvitelmia, jotka poikkeavat tosi maailmasta ja jotka pyrkivät muuttamaan maailmaa tiettyyn suuntaan. Eri diskurssien vuorovaikutussuhteet ovat eräänlaisia suhteita ihmisten välillä. Ne voivat täydentää toisiaan, kilpailla keskenään tai yksi voi dominoida toisia. Diskurssit muodostavat resurssin, jota ihmiset käyttävät toistensa suhteellistamiseen, kuten erottelemiseen ja yhteistyöhön, ja etsiessään keinoja muuttaa suhteitaan toinen toisiinsa. (Fairclough 2003, 124.)

Kyse on myös diskurssien erilaisista abstraktiotasoista ja yleisyydestä. Diskurssit poikkeavat niiden toistamisen asteen, jaettujen piirteiden, historiallisen jatkuvuuden ja mittavuuden mukaan, so. kuinka paljon maailmaa niihin oikeastaan sisältyy ja siten kuinka paljon representaatiota ne kykenevät tuottamaan (Fairclough 2003, 124.) Esimerkiksi

uusliberalistinen talousdiskurssi pitää sisällään valtavasti erilaisia sovelluksia ja ajatusyhdistelmiä, kuten tietopohjaisen talouden. Diskurssit sekä representoivat maailmaa että ovat suhteessa toisiin sosiaalisiin elementteihin. Jälkimmäisestä voidaan päätellä diskurssin olemassaolo (Fairclough 2003, 128.) Näin diskurssit saavat myös abstraktin käsitteellisen ulottuvuuden konkreettisempien represointien lisäksi (em., 26). Fairclough siis erottelee diskurssit abstraktioina ja representaationa. Representaatiot ovat vain osa abstraktioita, joka käsittelee suhdetta muihin sosiaalisiin elementteihin. Tutkija ulkoistaa diskurssin analyttiseen muotoon ajattelustamme. Toisin sanoen kielellinen todellisuus voidaan myös hahmottaa siten, että diskursiiviset lausumat sijaitsevat konkreettisesti tekstissä, kun taas diskurssit itsessään ovat abstrakteja kokonaisuuksia. Teksti viittaa yleensä lukuisiin aiheisiin ja siten lukuisiin diskursiivisiin solmuihin. Lausuma, jossa monet diskurssit kietoutuvat yhteen on solmukohta. Esimerkiksi talous, naiset ja uskonto voivat leikata toisensa yhdessä lausumassa ja liittää monet eri diskurssit toisiinsa merkityssuhteissa. (Jäger & Siegfried 2009, 46–47.)

Diskurssin keskeisin elementti on lausuma, joista diskurssit muodostuvat. Ihmisten yksittäiset lausumat eivät sinällään omaa mitään merkitystä. Lausumat saavat merkityksensä osana lausuminen välistä suhdetta (Juhlia 1999, 178). Foucault'n mukaan diskursiivisen kentän analyysissä lausuma käsitetään rajoittuneeksi ja ainutkertaiseksi tapahtumaksi, josta osoitetaan sen vastaavuudet muihin siihen kytkeytyviin lausumiin ja mitkä lausumat se sulkee pois. Miksi juuri kyseinen lausuma on saanut vallan? On olemassa lausumien välisiä suhteita, jotka pakenevat toimijoiden tietoisuudelta, sekä lausumaryhmien välisiä suhteita, vaikka ne eivät koskisi samoja alueita. On olemassa suhteita toisenlaisten lausumien ja lausumaryhmien välillä. Diskursiiviset kokonaisuudet eivät ole satunnaisia, mutta ovat jääneet näkymättömiin. Niitä ei voi suoraan päätellä lausumista, mutta ne voidaan todentaa niiden keskinäisistä suhteista, muun muassa peräkkäisyyksistä ja vastavuoroisuudesta. Lausuminen järjestelmä ei ole subjektiivinen. Erilaiset lausumien tavat eivät palaudu yhden subjektin yhteen yhdistävään tehtävään, vaan ilmaisevat hajanaisuutta. Ne ilmaisevat erilaisia asemia, sijainteja ja paikkoja, jotka subjekti voi puhuessaan ottaa tai saada. Diskurssi on kokonaisuus, jossa subjektin hajanaisuus ja epäjatkuvuus itsensä kanssa voivat määrittyä. (Foucault 2005, 42 – 44, 70 – 76.)

Lausuman merkitys on kokonaisuuden kontekstissaan. Tosin lausuma usein sisältää viittauksia moniin diskursseihin niiden solmukohdissa. Tekstejä käytetään eri tavalla eri sosiaalisissa yhteyksissä. Eri tekstejä luetaan ja tulkitaan eri tavalla. (Fairclough 1992, 79.) Tiettyjä tekstejä ei voida ymmärtää ilman yhteyttään ja taustatietoa, mikä edellyttää oikeaa tulkintaa. Esimerkiksi yliopiston rehtorin avajaispuheen tajuaminen edellyttää myös tietoa yliopiston uudistamisesta ja uudennlaisista vaatimuksista yliopistoille. Lausumistapojen muotoutumisessa on myös kyse siitä, kuka voi puhua luvalla ja arvovalan ja minkälaisessa institutionaalisessa paikassa (Foucault 2005, 70–72). Diskurssien lausumat siis ilmentävät aina puhujan paikkaa, asemaa ja identiteettiä.

Diskurssissa muodostuvien yksiköiden horisontti on diskursiivisten tapahtumien kuvaaminen. Toisin kuin kieli, diskursiivisten tapahtuminen kenttä on aina äärellinen kokonaisuus ja sitä rajaavat jo muotoillut kielelliset jaksot. Tapahtumissa keskeinen kysymys on: miksi juuri tuo lausuma ilmeni eikä jokin muu. (Foucault 2005, 41.) Kaikki tapahtumat perustuvat diskursseihin ja on tärkeää huomata tapahtuma, koska ne vaikuttavat diskurssin kehitykseen. Tapahtuman täytyy sijaita jollain diskursiivisella tasolla, kuten politiikassa, ollakseen olemassa. (Jäger & Siegfried 2009, 48–49.) Tekstit ovat tapahtumien elementtejä ja eri tekstit tapahtumien samassa ketjussa tai samassa verkostossa poikkeavat diskurssiensa suhteen (Fairclough 2003, 127). Tekstien välittäminen toisiin asiayhteyksiin on monimutkainen prosessi, joka edellyttää niiden välisiä ketjuja tai verkostoja. Fairclough'n yhteydessä nämä ketjut tarkoittavat sitä, että tietyt tekstit ovat yhteydessä toisiinsa muodostaen toisinaan jopa selkeitä linkkejä, kuten lehtihaastattelun muodostuminen reportaasiksi. Kuitenkin kyse on myös monimutkaisemmista verkostoista, joissa tekstit muodostavat yhteyksiä sosiaalisten käytäntöjen välisillä muodonmuutoksilla, joissa toiminnan merkitysyhteyden, genren, laatu muuttuu. (Fairclough 2003, 30 – 31, 38.) Esimerkiksi tieteellinen tutkimus saa toisenlaisia merkityksiä, kun se patentoidaan ja siirretään liike-elämän organisaation tuotekehittelyn yhteyteen.

Fairclough'n tulkinnan mukaan sosiaalinen todellisuus muodostuu sosiaalista rakenteista, sosiaalisista käytännöistä ja sosiaalisista tapahtumista, toisin sanoen kielestä,

diskurssijärjestyksestä ja teksteistä. Kieli on sosiaalisen todellisuuden keskeinen elementti kaikilla sen tasoilla. Kieltä voidaan pitää sosiaalisena rakenteena. Sosiaalisten rakenteiden ja tapahtumien välinen suhde on vaikeasti hahmotettavissa eikä tapahtumia voi suoraan johtaa tiettyjen rakenteiden olemassaolosta. Sosiaalisten tapahtumien ja abstraktien sosiaalisten rakenteiden välillä onkin välittäviä organisaation muotoja, joita voidaan kutsua myös sosiaalisiksi käytännöiksi. (Fairclough 2003, 23 – 24.)

Diskurssijärjestys on sosiaalisten käytäntöjen verkosto kielellisessä ulottuvuudessa. Sen elementtejä ovat diskurssit, genret ja tyylit. Nämä elementit valitsevat tiettyjä kielen määrittelemiä mahdollisuuksia ja ulossulkevat toisia. Diskurssijärjestys on siten kielen variaatioiden sosiaalista organisoitumista ja kontrollia. Kieli erottelee tiettyjä mahdollisuuksia ja sulkee ulos toisia (Fairclough 2003, 24.) Toisin sanoen kyse on samanlaisesta lausuminen selektiivisyydestä kuin Foucault’lla, mutta Fairclough antaa metodologiassaan suuren arvon merkityksille ja kielelle, päinvastoin kuin Foucault⁸. Diskurssijärjestys eri ulottuvuuksineen nähdään keskeisenä analyysivälineenä.

Analyysin kannalta sosiaalisten käytäntöjen eli diskurssijärjestyksen sisäiset elementit diskurssit, genret ja tyylit ovat keskeisiä, sillä niiden välisistä suhteista voidaan abstrahoida jonkin sosiaalisen tapahtuman diskurssit kokonaisuudessaan. Tapahtuma ilmenee tekstinä, joka voi olla mitä tahansa puhetta tai kirjoitusta tietyssä diskurssijärjestyksessä: sellaisissa sosiaalisissa käytännöissä, joissa tekstit esiintyvät. Esimerkiksi lehtikirjoitukset, tieteelliset artikkelit ja poliittiset puheet yliopistolaitoksen autonomiasta ovat kaikki kielellisesti osa yliopistolakiuudistuksen tapahtumaa, jossa yhdistyy monien diskurssien kohtaaminen tietyissä sosiaalisissa käytännöissä. Fairclough tähdentää, että sosiaalisen käytännön⁹ tekee diskursiiviseksi juuri kieli tekstin muodossa. Sosiaaliset käytännöt ovat osa tekstin tuotannon, jakamisen ja kuluttamisen prosessia ja siten sosiaalisia muodostuen tietyn institutionaalisen yhteyden, kuten koulutuksen, sisällä. (Fairclough 1992, 71.)

⁸Foucault’n mukaan diskurssit ovat kieleen ja puheeseen palautumattomia, vaikka ne on tehty merkeistä. Kyse on käytännöistä, jotka muotoilevat järjestelmällisesti kohteet, joista ne puhuvat. Diskursiivisten suhteiden säännöt määrittelevät järjestyksen. Diskursiiviset suhteet luonnehtivat diskursseja käytäntöinä, eivät kielenä. (Foucault 2005 64–65, 68–69.)

⁹Tosin tässä aiemmassa yhteydessä Fairclough puhuu diskursiivisesta käytännöstä (discursive practise).

Diskurssit kietoutuvat genreihin eli toiminnan merkityksiin ja muokkautuvat tyyliin eli identifioinnin merkityksiin. Toiminta ja identiteetit siis representoituvat diskursseissa. Diskurssien tasolla genreiden, diskurssien ja tyylien väliset suhteet analysoidaan. Kyseessä on välittävä taso tekstin itsensä ja sen sosiaalisen kontekstin kanssa. Genret, diskurssit ja tyylit ovat sekä tekstin että sosiaalisen elementtejä. Teksteissä ne on järjestelty yhteen interdiskursiivisissa suhteissa, joissa nämä elementit saattavat sekoittua keskenään. Ne jäsentyvät yhteen sosiaalisina elementteinä diskurssijärjestyksissä, jossa kielen variaatioita kontrolloidaan sosiaalisesti. Elementit luovat yhteyden tekstin sisäisten ja ulkoisten, muiden sosiaalisten, suhteiden välillä. (Fairclough 2003, 29, 37.)

Genret siis ovat toiminnan tapoja, diskurssit representoinnin tapoja ja tyylit olemisen tapoja. Tekstin kolme pääulottuvuutta toiminta, representaatio ja identifikaatio ovat dialektisessa suhteessa. Se, miten joku representoi maailmaa, se mitä mieltä joku ilmaisee olevansa, on osa sitä miten joku identifioi itsensä suhteessa muihin, joiden kanssa on vuorovaikutuksessa. Toisin sanoen identiteetit ovat relationaalisia. Jokainen on sitä, miten hän on suhteessa maailmaan ja muihin, esimerkiksi asiantuntijarooli. (Fairclough 2003, 25, 166.) Teksti voi sijaita useissa eri genreissä. Tällöin kyseessä on genreiden sekoittuminen. (em., 34.) Fairclough'n näkemyksen mukaan genret voivat olla olemassa monella eri abstraktiotasolla ja meidän tulisi ottaa huomioon sekä genreiden vakiintuneet sosiaaliset käytännöt että mittasuhteet, jotta välttyisimme tavanomaiselta ajattelulta. Esimerkiksi lehtijuttu voidaan helposti erotella tietyn tyyppiseksi genreksi, mutta seminaari-istunto pitää jo sisällään useampia toiminnanmuotoja. (Fairclough 2003, 68 – 70.)

3.1.2. Tieto/valta ja dialektiikka

Foucault haluaa tutkia, miten totuus on muodostunut, ei löytää totuutta (Wetherel & Potter 1992, 81). Jokaisella yhteiskunnalla on totuuden regiiminsä, sen yleinen totuuden politiikka: diskurssien tyypit jotka se hyväksyy ja pistää toimimaan totuutena; mekanismit jotka mahdollistavat tosien ja epätosien väitteiden erottelun sanktioiden avulla; tekniikat ja menettelyt liittyen totuuden hankkimiseen. (Foucault 1980, 131.) Poliittisen talouden totuus kaltaisissamme yhteiskunnissa on keskittynyt tieteellisten diskurssien ja niitä

tuottavien instituutioiden muotoon. Kyse on jatkuvasta taloudellisesta ja poliittisesta riidanhalusta: totuuden vaatiminen sekä taloudellisen tuotannon että poliittisen vallan vuoksi. Se välitetään muutamien dominoivien taloudellisten ja poliittisten organisaatioiden kontrollissa (yliopistolaitos, media jne.). On olemassa taistelu totuudesta. Ongelmana on totuuden tuotannon poliittinen, taloudellinen ja institutionaalinen regiimi, ei ihmisten tajunta. Ongelmana on totuuden erottaminen hegemonian, sosiaalisen, talouden ja kulttuurisen muodoista, ei totuuden vapauttaminen vallanjärjestelmistä. Kyse ei ole väärästä tajunnasta tai ideologiasta, vaan itse totuudesta. (Foucault 2005, 131–133.) Tällaista totuutta halutaan selvittää yliopistouudistuksesta.

Valta sijaitsee tiedossa ja tieto vallassa. Vallan harjoittaminen siis luo tietoa ja tieto aiheuttaa vallan seurauksia. Valta ja tieto ovat yhteenkietoutuneet toistensa kanssa eikä niiden olemassaoloa voi käsittää toisistaan erillään. On olemassa monia valtasuhteita, jotka levittävät, ilmentävät ja konstituovat sosiaalista todellisuutta. Nämä valtasuhteet eivät voi itsessään tulla levitetyksi, vahvistetuksi tai käynnistetyksi ilman diskurssin tuotantoa, kasvua, kiertoa ja toimintaa. (Foucault 1980, 51–52, 93.) Ymmärtääksemme diskursseja meidän täytyy nähdä ne risteytyneenä tieto/valtaan, jossa tieto sekä rakentaa että on rakenteellistettu diskursseilla vallan seurauksena, ja tutkia niitä sosiaalisia suhteita, joissa valta ja tieto ilmenevät. (Carabine 2001, 275.)

Tieto/vallan diskursiiviset totuudet ovat yhteydessä hegemoniaan, joka on keskeinen gramscilainen käsite paitsi Fairclough'n metodologiassa myös tässä diskurssianalyysissä. Hegemonia ei perustu ensisijaisesti pakkoihin, väkivaltaan tai voimankäyttöön. Sen sijaan se perustuu ihmisten suostumukseen, vaikka sitä kehystää rajoitukset. Hegemonia on tietyn johtavan luokan poliittinen, moraalinen ja ideologinen/älyllinen asema, joka perustuu normeihin. Hegemonia edellyttää sitä, että johtavan luokan normit ovat tulleet yleisesti hyväksyttäviksi normeiksi koko yhteiskunnassa, toisin sanoen ihmisten suostumusta. Ideologisilla toiminnoilla hegemonia pystyy asettamaan uusia ja vaihtelevia yksilöitä ja kollektiivisia aloitteita sosiaaliseen järjestykseensä ja sen hallintaan. Ideologia on normatiivisten ajatusten joukko kulttuurisissa, yhteiskunnallisissa ja materiaalisissa suhteissa. Vaikka hegemonia määrittyy tietyn johtavan ryhmittymän normeista, sen

valtasuhteet ovat hajautuneet kaikkialle yhteiskuntaan vaihtelevissa muodoissa (Pyykkönen 2010, 30.)

Fairclough näkee Foucault'n ongelmana tekstianalyysin ja praksiksen puuttumisen. Praksis viittaa todelliseen ihmisten toimintaan: se on sosiaalisen käytännön ja toiminnan dialektinen kohtauspiste. Foucault'n diskursiivinen käytäntö viihäisekavasti vain sääntöihin, jotka määrittävät todellista toimintaa. Foucault myös ohittaa sosiaalisen muutoksen seikkaperäisen selittämisen. Hänen näkökulmansa pitäytyy liian yksipuolisesti rakenteissa, vallassa ja niissä jotka sillä alistavat. Lisäksi Foucault'n diskursiivisten muodostelmien relativismi ei anna sijaa ulkopuoliselle kriittiselle analyysille ¹⁰. (Fairclough 1992, 57–60.) Nämä huomiot ovat keskeisiä silloin, kun pyritään ymmärtämään ihmisten toimintaa sosiaalisessa muutoksessa. Diskurssien kielellinen ulottuvuus on myös toimintaa.

Fairclough'n mukaan diskurssin ja sosiaalisen rakenteen dialektinen suhde on keskeistä. Diskurssit saavat muotonsa sosiaalisen rakenteen kautta, mutta toisaalta diskurssit ovat sosiaalisesti konstituivia. Diskurssit ovat sekä käytäntöjä että toimintaa, eivät vain todellisuuden heijastusta. Dialektinen näkökulma on välttämätön, jotta voidaan korjata diskurssien rakenteiden ylikorostunut asema. Dialektinen näkökulma näkee praksiksen ja tapahtuman ristiriitaisina kamppailussa, jossa ihmisen ajattelu ja toiminta kohtaa diskurssit. Diskursiivinen muodostelma on seurausta materiaalisista sosiaalisista rakenteista, ei vapaasta mielen leikistä. Kuitenkin diskurssit ovat jatkuvassa sosiaalisessa muutoksessa toiminnassa, mikä muuttaa myös sosiaalisia rakenteita. Diskurssit poliittisena käytäntönä synnyttävät, ylläpitävät ja muuttavat valtasuhteita ja kollektiivisia muotoja. Diskursiiviset käytännöt naturalisoivat tiettyjä valtasuhteita ja ideologioita, ja nämä käytännöt itsessään ovat kamppailun keskipiste. (Fairclough 1992, 57–60, 64–67.)

¹⁰ Voidaan kuitenkin tulkita siten, ettei Foucault kiellä kriittistä näkökulmaa suoraan, mutta hänen lähestymistapansa on toisenlainen kuin marxilaisuudessa. Foucault tähdentää totuuden erottamista vallasta ja uuden totuuden luomista. Hän ei pyri mihinkään oikeaan tajunnan tilaan ja vapautumiseen, koska valtasuhteista ja totuuskamppailusta ei ole ulospääsyä yhteiskunnassamme.

Valta oikeutetaan ja delegimitoidaan diskursseissa. Tekstit voidaan nähdä usein sosiaalisen kamppailun näyttämöinä ja ne manifestoivat jälkiä ideologisista taisteluista hegemonian saavuttamiseksi. (Reisigl & Wodak 2009, 89; Fairclough 1992, 10.) Teksteissä diskursiiviset erilaisuudet hallitaan vallalla, joka on säädetty osittain diskurssilla. Kieli on kietoutunut sosiaaliseen valtaan. Valta ei välttämättä ole kielen seurausta, mutta kielellä voidaan osoittaa vallan hierarkioita sosiaalisessa rakenteessa (Fairclough 1992, 10). Tekstit asettavat dialogisen tai poleemisen suhteen omien diskurssiensa ja muiden diskurssien välille. Tämä suhde on eräs tapa, jolla tekstit sekoittavat diskursseja keskenään, mutta niiden omat diskurssit ovat myös usein sekoituksia. Kun eri diskurssit joutuvat konfliktiin ja tietyt diskurssit joutuvat koetukselle, kyse on ennen kaikkea rakennettujen merkitysjärjestelmien vallasta luoda tietty maailmankuva, jolla voi olla toiminnallista valtaa ylläpitää tai luoda maailma kuvansa kaltaiseksi. (Fairclough 2003, 128, 130.)

Kokonaisuudessaan kyse on Fairclough kattokäsitteestä semioosista ja sen yhteydestä kehoon, mieleen, sosiaalisiin suhteisiin ja materiaalisiin ehtoihin sekä näiden keskinäisistä suhteista: siitä miten sosiaaliset rakenteet ja materiaalisuus luovat semioosin ehtoja sosiaalisissa käytännöissä ja miten semioosi toimintana sosiaalisissa käytännöissä mahdollistaa sosiaalisten muutoksen ja materiaalisen uudenlaiset tulkinnat sosiaalisissa suhteissa ja semioosissa. (ks. tarkemmin Fairclough, Jessop & Sayer 2001.) Kyse on siis semioosin vuorovaikutuksesta paitsi omien sisäisten elementtiensä myös ei-diskursiivisten sosiaalisten suhteiden kanssa, mikä muodostaa sosiaaliset suhteet kokonaisuudessaan. Sosiaaliset suhteet ovat osittain diskursiivisia ja päinvastoin, vaikka kyseessä ei ole täydellinen vastaavuus (Fairclough 2003, 25).

3.2. Tutkimusaineisto ja sen analyysi

3.2.1. Teemahaastattelut ja hallintotekstit aineistona

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu viidestä teemahaastattelusta ja kolmesta lyhyestä hallinnollisesta dokumentista. Haastattelut kohdistuivat eri poliittisten opiskelijajärjestöjen edustajiin ja siten heijastelevat kyseisten järjestöjen arvoja, asenteita ja uskomuksia

yliopistolakiuudistuksesta. Teemahaastattelu valittiin tähän tutkimukseen sopivana aineiston keruu menetelmänä, koska sen avulla voitiin tuoda esiin riittävän syvällisesti ja vivahteikkaasti opiskelijajärjestöjen ajatuksia paitsi uuden yliopistolain onnistuneista puolista myös sen kritiikistä. Tarkoituksena oli selvittää opiskelijajärjestöjen ajatuksia lakiuudistuksesta ja niiden omasta toiminnasta lakivalmistelun aikana. Koska opiskelijajärjestöjen sisäiset arvostukset lakiuudistuksesta ovat tuntemattomia, katsottiin, että teemahaastatteluaineistolla ja sen diskurssianalyysillä kyetään tuomaan esiin uutta tietoa lakiuudistukseen liitetystä oletuksista ja arvoista. Lisäksi haastatteluaineisto pystyy paljastamaan erilaisia argumentatiivisia ja retorisia keinoja, joilla lakia joko puolustettiin tai kyseenalaistettiin. Näin voitiin saada haastattelukeskustelun avulla kuva niistä voimista, jotka ovat vaikuttaneet järjestöjen kantoihin ja toimintaan. Jokainen haastateltu järjestö oli paikallisesti tai valtakunnallisesti merkittävästi mukana poliittisessa toiminnassa, jolla pyrittiin vaikuttamaan yliopistolain sisältöön ja valmisteluun.

Haastatellut henkilöt edustavat Suomen ylioppilaskuntien liittoa (SYL), Vihreiden nuorten ja opiskelijoiden liittoa (VINO), Vasemmisto-opiskelijoita, Jyväskylän sosiaalidemokraattisia nuoria ja opiskelijoita (JSDN) ja Jyväskylän keskustanuoria Keski-Suomen keskustanuorissa. SYL on poikkeus näistä opiskelijajärjestöistä, sillä se on poliittinen etujärjestö eikä kuulu minkään poliittisen puolueen aatejärjestelmään. Aineiston kannalta se oli kuitenkin välttämätön vaikutusvaltaisen asemansa ja mittavuutensa takia: SYL esiintyy kaikkien opiskelijoiden yhteisenä äänenä ja opiskelijoiden etua ajavana tahona yleisesti. Osa järjestöistä on paikallisia, mikä selittyy käytännön syillä. Haastatteluiden saaminen läheltä on helpompaa ja tässä tutkimuksessa oletetaan, että paikalliset järjestöt edustavat pitkälti liiton näkemyksiä, sillä paikalliset järjestöt toteuttavat liiton poliittisia linjauksia ja aatetta. Ne myös jakavat samanlaisen arvomaailman. Tutkimus ei kuitenkaan kiellä paikallisia eroja ja erityisominaisuuksia. Toisaalta pienillä opiskelijajärjestöillä ei edes ole varsinaisia paikallisorganisaatioita. Kokoomusopiskelijat jäivät tämän aineiston ulkopuolelle myös käytännöllisistä syistä, sillä järjestö ei ollut halukas eikä riittävän yhteistyökykyinen järjestämään haastattelua lyhyellä aikavälillä.

Teemahaastattelun rakenne noudatti nimensä mukaisesti valmiita keskusteluteemoja uudesta yliopistolaista ja yliopistouudistuksesta. Haastattelut etenivät ennalta muotoiltujen

kysymysten tahdissa. Jokainen kysymys käsitteli jotakin keskeistä teemaa lakiuudistuksesta ja johdatteli haastattelua syvemmälle keskusteluun kyseisistä teemoista. Pääkysymysten tueksi muotoiltiin myös pääkysymystä tukevia alakysymyksiä, joiden tarkoituksena oli pitää keskustelu oikeilla raiteilla ja selventää haastateltavalle, mihin suuntaan haastattelussa pyrittiin. Esimerkiksi kun kysyttiin yliopistojen uuden rahoitusmallin järkevyydestä, haluttiin myös tietää lisää siitä, minkälaisia arvostuksia haastateltavalla on tieteen rahoittamisesta ylipäättään.

Hallinnolliset dokumentit puolestaan valittiin edustamaan ja todistamaan sellaisia hegemonisia merkityssuhteita, jotka ovat toimineet yliopistouudistusta ajavana voimana ja tukeneet sitä poliittisesti. Hallituksen näkökulmaa tuovat esiin Matti Vanhasen toisen hallituksen ohjelma, jossa ilmenee hallituksen korkeakoulupoliittinen suunta, ja Opetusministeriölle suunnattu ja sen pyytämä loppuraportti *”Yliopiston taloudellisen ja hallinnollisen aseman uudistaminen”*, josta valittiin erityisesti luku *”Tiivistelmä”*. Raportin ovat laatineet selvitysmiehet Jääskinen ja Rantanen. Yliopiston johdon myönteistä näkökulmaa edustaa Suomen yliopistojen rehtorien neuvoston dokumentti opetusministeriölle *”Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2007 – 2012”* kuulemistilaisuudessa 20.12.2006. Nämä dokumentit ovat verraten lyhyitä, mutta niiden tehtävä tässä tutkimuksessa on osoittaa yliopistolakiuudistuksen hegemonisen diskurssin laatu ja ulottuvuudet teoreettisesti. Esimerkiksi selvitysmiesten raportista valittiin vain tiivistelmä osuus, koska se tuo selkeästi esille raportin pyrkimykset, uskomukset ja arvostukset ilman lakitieteellistä jargonia, jonka läpikäyminen olisi tarpeetonta tämän tutkimuksen kannalta.

3.2.2. Aineistoanalyysin toteutus

Ensin analysoitiin haastatteluiden litteroidut tekstit. Haastatteluiden litteroinnin lähtökohtana oli teksti, jonka olennaiset laadulliset piirteet ovat lausumissa, merkityskokonaisuuksissa, retoriikassa ja sanojen konnotaatioissa. Siksi haastattelut litteroitiin kevyesti ilman kieliopillisia yksityiskohtia ja niihin tukeutuvaa tekniikkaa. Tekstiin merkittiin puheen ja puhujan merkitysvivahteet, esimerkiksi ironia ja nauru,

minkä katsottiin riittävän puheen merkitysten ja konnotaatioiden täydelliseen ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen analyysin tehtävän kannalta. Teknistä rytmien ja lauseopin merkitsemistä ei nähty tarpeelliseksi tässä aineistossa.

Haastatteluteksteistä nimettiin ensin siinä esiintyviä toistuvia aiheita ja teemoja, joita järjestöjen edustajat toivat esiin. Monet nimetyistä teemoista liittyvät toisiinsa vahvasti, mutta on erotettu tekstin jäsentämisen takia. Tiedyt teemat olivat erityisen vahvoja, sillä niiden aihekokonaisuudet käsittelevät yliopistolain keskeisimpiä kohtia. Teemat eivät välttämättä esiintyneet teksteissä juuri nimensä mukaisesti, mutta olivat kiteytettävissä yhteen tai useampaan käsitteeseen. Teemojen merkitys analyysin kannalta oli lähinnä kuvaileva ja niiden tarkoituksena oli auttaa täsmentämään tekstien yleistä rakennetta: yhteneväisyyksiä, eroja ja yhteyksiä muihin teksteihin.

Aineistoanalyysi toteutettiin Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin menetelmällä, joka jakaa tekstiaineiston analyysin eri osioihin. Tämän tutkimuksen analyysin vaiheet perustuvat Fairclough'n esittämiin tekniikoihin erityisesti teoksessa *"Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research"* (2003) ja artikkeliin *"A Dialectical – Relational Approach to Critical Discourse Analysis in Social Research"* (2009). Analyysissä toteutettiin Fairclough'n menetelmää siten, että sitä sovellettiin tämän tutkimuksen kannalta olennaisiin seikkoihin aineistossa. Toisin sanoen joitakin Fairclough'n tekniikoita ei katsottu tarpeellisiksi ja ne jätettiin pois. Esimerkiksi liian yksityiskohtaiset kieliopilliset tekniikat suljettiin ulos, koska niiden antama informaatio katsottiin liian pieneksi ja koska toteutus olisi ollut vaikeaa kansallisten kielioppijärjestelmien erilaisuuden takia. Tässä tutkimuksessa katsottiin olennaiseksi toteuttaa kriittinen diskurssianalyysi siten, että se on tarkoituksenmukainen kyseisen aineiston ja tutkimuskysymyksen kannalta. Siksi analyysi ei vain seuraa Fairclough'n tyyliä, vaan toteuttaa myös tutkimuksen omia ratkaisuja.

Ensinnäkin tärkeäksi katsottiin määritellä ne sosiaaliset tapahtumat, joissa aineiston teksti on kiinni. Tässä tapauksessa kyseessä oli nimenomaan yliopistolakiuudistus ja sen valmistelu sekä löyhästi tiedut EU:n korkeakoulupoliittiset päätökset kaikkine olemassa olevine teksteineen. Haastattelutekstit ovat kiinni opiskelijajärjestöjen sosiaalisissa

käytännöissä sekä itse haastattelutilanteen käytännöissä, siinä miten haastattelu toimii vuorovaikutustilanteena: mitä voidaan sanoa ja miten. Toiseksi analyysissä nimettiin ne genret, joihin tekstit kuuluivat ja tutkittiin ovatko tekstit osa tiettyä ketjua vai tekstien verkostoa. Teemahaastattelut olivat akateemisia ja poliittisia keskusteluita tutkimushaastattelussa ja muut tekstit paitsi hallinnollisia myös poliittisia esityksiä. Yksinkertaisesti esitettynä haastattelut voidaan mieltää osaksi verkostoa, sillä niissä asioita esiintyy epälineaarisesti aikaisemmista ja nykyisistä eri genreiden teksteistä. Hallinnon tekstit puolestaan ovat osa ketjua, sillä niiden olemassa olo on riippuvainen eri tekstien lineaarisesta järjestyksestä hallinnon ja politiikan aikajärjestyksessä, vaikkakin kyseisissä teksteissä on tietenkin yhteyksiä etäällä tapahtuneisiin hallinnollisiin päätöksiin ja ohjelmiin verkostona.

Analyysissä nähtiin keskeiseksi kokonaisuuksiksi intertekstuaalisuus, oletukset, sosiaalisten tapahtumien representointi, totuudet, pakot ja arvot. Intertekstuaalisuus on pääasiallisesti uudelleen kontekstualisointia eli liikkumista kontekstista toiseen (Fairclough 2003, 51). Intertekstuaalisuuteen kuuluu olennaisesti myös se, mitä toisia tekstejä ja sosiaalisia ääniä kuuluu analysoidaan tekstiin: mitä tekstejä ja ääniä sisällytetään ja mitä suljetaan ulos. Viittaaminen muihin teksteihin ja raportointi voi tapahtua suoraan sekä epäsuorasti. Äänissä on tärkeää huomata se, miten ne tuodaan esiin, mikä on puhujan suhde ääneen ja missä yhteydessä jokin ääni esiintyy. Kun ääni sisällytetään tekstiin, se aina kehystetään uuteen kontekstiin huomioiden tekstin muut osat. Äänet myös järjestellään tekstissä suhteessa toisiinsa (em., 47, 53.) Analyysissä siis abstrahoitiiin muutama merkittävä ääni, jotka voivat viitata useimpiin erityisiin tahoihin. Tässä yhteydessä nähtiin kuitenkin merkittävämpänä se, mitä ääni edustaa kuin kuka tai ketkä ovat tarkalleen sen taustalla.

Silloin kun ajatuskokonaisuuksien taustalta ei löytynyt selkeästi mitään toimijoita tai lähdettä, kyse oli oletuksista, jotka ovat yleistä lähteetöntä diskursiivista puhetta. Oletukset ovat myös tekstien välistä keskustelua ja toimivat tekstissä samalla tapaa kuin sosiaaliset äänet. Niitä ei vain pysty paikantamaan selvästi. (Fairclough 2003, 40.) Oletuksista näkyi myös niiden paikka ja tehtävä tekstien kokonaisuudessa ja argumentoinnissa. Äänien ja oletusten analysoimisessa huomioitiin erityisesti se, millainen suhde tai asema sillä on

tekstissä. Ääni ja oletus saattaa olla osa argumentaatiota joko negatiivisesti tai positiivisesti. Se voi antaa tukea näkökannalle tai toimia sitä vastaan. Analyysissä kunkin tekstin äänet ja oletukset huomioitiin ja niistä tehtiin jokaisen tekstin kohdalla johtopäätökset. Lopulta kaikkien johtopäätöksien pohjalta tehtiin yhteenveto tekstien kokonaisrakenteesta ja luonteesta.

Toiseksi merkittävä osa analyysiä oli sosiaalisten tapahtumien representointien havainnoiminen. Tässä osuudessa oli monta olennaista tekijää, jotka piti huomioida. Tärkeimpinä pidettiin sitä, mitkä elementit tuotiin esiin tapahtumista. Tässä yhteydessä elementit ymmärrettiin sosiaalisen tapahtuman eli lakiuudistuksen nimetyiksi vaiheiksi, esimerkiksi julkinen keskustelu. Kaikki puhujan nimeämät elementit kirjattiin muistiin. Lisäksi olennaisena tekijänä huomioitiin tekstien abstraktiotaso. Abstraktiotaso tai konkreettisuus ilmeni puhujan käyttämistä ilmiöistä ja toimijoista. Abstraktit tekstit eivät mainitse esimerkiksi ihmisiä toimijoina tai konkreettisia työprosesseja, vaan turvautuvat vaikeasti hahmotettaviin käsitteisiin, ilmiöihin ja niiden suhteisiin. Näin myös sosiaaliset toimijat analysoitiin ja kirjattiin muistiin: ihmiset, tahot ja passiivimuodot. Viimeisenä kirjattiin puhujien käyttämät metaforat ja uudelleen kontekstualisoinnit. Myös tässä osuudessa jokaisesta tekstistä tehtiin johtopäätökset erikseen ja lopulta kaikkien tekstien yhteenveto.

Kolmanneksi tutkittiin modaliteetit Fairclough'n merkityksessä. Modaliteetti käsittää sen, mihin totuuksiin ja pakkoihin puhuja sitoo itsensä sekä sitoutumisen asteen. Tekstit käytiin läpi poimimalla kaikki nimetyt faktuaaliset väittämät ja oletukset: ”näin asiat tehtiin” tai näin asiat ovat”. Analyysin kannalta oli tärkeää huomata puheen sävyerot, ja missä määrin puhuja uskoo väitteisiinsä. Samassa yhteydessä modaliteettien kanssa tutkittiin tekstien evaluaatiot eli arvot ja arvostukset. Mihin arvoihin puhuja sitoo itsensä ja miten arvot toteutuvat arvioivissa lauseissa? Arvolauseissa oletukset olivat keskeisellä sijalla, sillä arvot nojaavat jossain määrin tiettyihin perusoletuksiin. Arvolauseet paljastavat myös mahdolliset ideologiset sitoutumiset. Kuten aikaisemmin, kirjatusta modaliteeteista ja evaluaatioista tehtiin johtopäätökset jokaisen tekstin kohdalla erikseen ja lopulta kokonaisyhteenveto eroavaisuuksista, yhtäläisyyksistä ja vaihteluista.

Seuraavaksi analysoitiin hallinnolliset dokumenttitekstit, jotta saatiin vertailu opiskelijajärjestöjen edustajien puheeseen. Dokumenteista rinnastettiin hegemonista korkeakoulutuspuhetta järjestöjen puheeseen. Kun dokumentit oli analysoitu samoilla menetelmillä kuin haastattelut, alettiin pohtia koko analyysin johtopäätöksien ja yhteenvedojen ulottuvuuksia. Näin haastattelutekstien tuloksien syvyyttä lisättiin hallinnon tekstien analyysillä.

Viimeisenä ryhdyttiin tutkimaan varsinaisia diskursseja, joita pyrittiin nimeämään mahdollisimman täsmällisesti. Diskurssien abstrahointi perustui edellä mainittuihin tekstianalyysin ulottuvuuksiin. Toisin sanoen tutkittiin näiden ulottuvuuksien tai kokonaisuuksien yhteneväisyyksiä, eroja ja vaihteluita. Tässä prosessissa otettiin huomioon keskeisesti viitekehyksen teorit ja aiempi tutkimus. Aluksi kokeiltiin erilaisia käsitteitä ja niiden sopivuutta merkityskokonaisuuksiin, kunnes uskallettiin nimetä tietyt lausumien merkityssuhteet diskurssiksi. Diskurssien tunnistamisessa nähtiin tärkeänä tunnistaa se diskursiivinen verkosto, joissa eri diskurssit leikkaavat toisiaan ja joiden kautta eri diskurssit mahdollisesti määrittelevät toisiaan: diskursiiviset solmukohdat, josta voidaan myös tunnistaa diskurssijärjestyksen piirteitä Fairclough'n mielessä. Tässä tutkimuksessa hyväksyttiin sellainen oletus, että diskursseja on mahdollista nimetä ja käsitteellistää hyvin kirjavasti, koska todellisuus on monitasoinen. Diskurssit ilmenevät monella tasolla sosiaalisessa todellisuudessa ja limittyvät keskenään. Pidettiin kuitenkin tärkeänä saada mahdollisimman kielellistä todellisuutta vastaava kuva, joista voitiin sitten tehdä johtopäätöksiä. Siksi diskurssien eri abstraktiotasot ja solmukohdat pyrittiin tunnistamaan.

5. Yliopistolakiuudistuksen diskurssit

5.1. Korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssi

5.1.1. Tietopohjainen talous ja korkeakoulutus

Ennen yliopistolakiuudistusta 2009 Suomen valtioneuvoston, erityisesti opetusministeriön, ja yliopistojen aseman muutosta ajaneen Suomen yliopistojen rehtorien neuvoston (SYRN) hallinnollisissa teksteissä on ollut selkeästi vallalla tietty hegemoninen diskurssi ja hallinnollinen rationaliteetti. Tämä diskurssi on sittemmin konkretisoitunut uudeksi yliopistolaiksi ja uusiksi käytännöiksi yliopistoissa. Tämän diskurssin keskeiset ajatukset ja tavoitteet voidaan kiteyttää lyhyesti: korkeakoulutuksen ja tutkimuksen kansainvälistäminen, yliopistojen kilpailukyvyn lisääminen, hallinnon tehostaminen ja yliopistojen profiloituminen. Tässä yhteydessä tätä diskurssia kutsutaan korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssiksi, sillä juuri ajatus kilpailukyvyistä kiteyttää tämän diskurssin sisällölliset merkitykset, retoriikan ja muut tavoitteet parhaiten. Kilpailukykydiskurssi on osa laajempaa uusliberalistista hallintamentaliteettia.

Strategisesti näitä tavoitteita on lähdetty perustelemaan yliopistolaitoksen taloudellisella autonomialla, hallinnollisilla muutoksilla ja yliopistojen yhteiskunnallisen vuorovaikutussuhteen syventämisellä. Koko kilpailukykydiskurssin taustalla on ajatus kansallisen taloudellisen kilpailukyvyn kohentaminen korkeakoulutuksella, johon liittyy läheisesti myös kansallinen innovaatiopolitiikka. Tässä koulutuspoliittisessa retoriikassa korkeakoulutus ja akateeminen tutkimus ovat keskeisellä sijalla kansallisen talouden kohentamisessa. Lisäksi kansallinen korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssi nojaa EU:n korkeakoulupoliittisiin linjauksiin ja perusteluihin EU:n talousalueen kilpailukyvyn kohentamisesta globaalisti. Tämä kehitys todetaan selvitysmiesten raportissa seuraavasti, kun yliopistolaitoksen sitomista yhteiskunnan talouteen perustellaan:

Yliopistojen itsenäinen taloudellinen toimivalta ja sen vahvistaminen ovat kansainvälisesti keskeisiä viime vuosien korkeakoulupolitiikan tavoitteita, joissa tarkoituksena on ollut muun muassa tukea ja kehittää yliopistojen ja muun yhteiskunnan välisiä vuorovaikutussuhteita. Yliopistolaitos on volyymiltaan ja

tehtäväkentältään laajentunut niin Suomessa kuin muuallakin...Kansainvälisenä trendinä on ollut yliopistojen autonomian vahvistaminen sekä toisaalta myös yliopistojen tilivelvollisuuden kehittäminen siten, että yhteiskunnan - niin yksityisen kuin julkisen sektorin – taloudellinen panostus tutkimukseen ja korkeampaan opetukseen voidaan osoittaa.

Tätä korkeakoulupoliittista kehitystä voidaan ymmärtää Suomessakin paremmin, kun sitä katsotaan kansainvälisesti paitsi korkeakoulujen kehityksen myös talouden kehityksen kautta. Oikeastaan EU:n korkeakoulupoliittiset linjaukset ja niiden kansallinen soveltaminen Suomessa voidaan nähdä kansainvälisten talousperiaatteiden heijastuksena. Jessop tähdentää tätä uuden talousrationaaliiteetin muodostumista EU:ssa ja sen kehystämää EU:n politiikkaa. Nykyaajan talouden hegemoninen kuvitelma on tietopohjainen talous, jota OECD on ollut keskeisesti määrittelemässä. Yliopistolaitoksessa tietopohjainen talousregiimi näkyy koulutuksen ja tutkimuksen suuntautumisena yhä enemmän muihin yhteiskunnan sektoreihin päin. Myös yliopiston työntekijöiden odotetaan kehittävän yhä enemmän yhteyksiä teollisuuden, liiketoiminnan ja hallituksen kanssa. (Jessop 2008, 18, 25, 29, 32.)

Roger Dale näkee, että Eurooppa ja tietopohjainen talous ovat yhdenvertaisesti konstituivia, toisin sanoen Eurooppa on tietopohjainen talous. Tietopohjainen talous on siten sitä, mitä Eurooppa siitä tekee. Tämän konstituution kehystää välittävät rakennelmat, jotka yhdistää hallinnan tekniikoilla eriävät ja vaihtuvat representaatiot. Euroopassa tämän kehityksen ajanjakso, joka kattaa noin 20 vuotta, voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: tietopohjaisen talouden Maastricht- sopimus, jossa tavoitteena oli valmistella sisäisiä markkinoita; tietopohjaisen talouden Lissabonin sopimus, jossa tavoitteena oli varmistaa Euroopan kilpailukykyä erityisesti USA:ta vastaa; ja tietopohjaisen talouden Lissabonin väliarvioinnin jälkeinen aika, jolloin globalisaation haaste laajeni ja Lissabonin agenda kapeni koskemaan vain työtä ja kasvua. (Dale 2008, 193.) Koska Eurooppa pyrkii kilpailemaan muuta maailmaa vastaan tiedolla, on selvää, että myös esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Japanissa on olemassa tietoon perustuva uusi talous. Dalen rinnastus tietopohjaisen talouden ja Euroopan välillä on tietty hallinnallinen rakenne. Siksi tietopohjainen talous nähdään tässä yhteydessä globaalina ilmiönä, jonka poliittinen hallinta vaihtelee alueittain.

Jessopin mukaan valtiot ovat aktiivisesti osallistuneet uuden tietopohjaisen talouden merkitysten ja käytäntöjen muokkaamiseen ja ne ovat myös samalla muuttaneet itseään enemmän tai vähemmän refleksiivisesti. Valtiot ovat myös kasvavassa määrin sekaantuneet tukemaan tiedon tuotantoa ja leviämistä, koska taloutta määritellään tiedolla yhä enemmän. Valtiolla on tässä prosessissa kolme roolia. Ensinnäkin se on keskeinen tekijä totuusregiimien sosiaalisessa tuotannossa. Toiseksi se edistää tiedon tuotteellistamista sen muodollisella muodonmuutoksella kollektiivisesta resurssista henkiseksi omaisuudeksi. Tiedosta tulee yritysten voittojen muodostumisen perusta ja rahataloudellinen hyöty. Kolmanneksi valtio pyrkii suojelemaan henkisiä hyödykkeitä kilpailullisena etuna sen taloudessa. (Jessop 2008, 158 – 59.)

Nykyään valtiot kaikilla tasoilla ovat osallisina avustamassa kuvitteellisen tietohyödykkeen ristiriitojen hallintaa. Valtiot sijoittuvat eri tavoin sen mukaan, kuinka keskeisesti henkinen omaisuus on kapitalismin voittojen lähteenä. Jotkut valtiot ovat aktiivisempia kuin toiset henkisen omaisuuden kasaamisessa ja julkisen tiedon yksityistämisessä. Yhdysvallat on vahvin tietovallankumouksen uusliberalististen muotojen tukija. Se ilmenee selvästi esimerkiksi Yhdysvaltojen antamassa tuessa WTO:n sopimukselle kansainvälisistä immateriaalioikeuksista (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPS) ja muina multi- ja bilateraalina sopimuksina henkisen omaisuuden tekijänoikeuksista. (Jessop 2008, 159.) Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa oli se, minkälainen asema Suomella on EU:n tiedon yksityistämisen pyrkimyksissä ja miten se mahdollisesti näkyy suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa. Jessopin teorian ja muiden tutkimusten pohjalta oletettiin, että tietopohjaisen talouden ohjelmat ilmenevät suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa heijastuksena EU:n talous- ja korkeakoulupoliittisista linjauksista. Yliopistolakiuudistus voidaan nähdä tällaisena ohjelmana: suunniteltuna hankkeena yliopistolaitoksen tiedon tuotannon, tiettyjen yhteiskunnallisten suhteiden ja tietopohjaisen talouden hallinnan vahvistamiseksi.

Tällainen uusi taloudellisen kasvun regiimi vaatii uusien normien ja odotusten määrittelyä uusien rakenteellisten muotojen ja sosiaalisten käytäntöjen täydellistymiseksi. Uuteen

kasvun regiimiin kuuluu yleensä julkisia kampanjoita uusien hallinnollisten, tuotannollisten ja kulutuksellisten käytäntöjen omaksumiseksi sekä uusien sosiaalisten, taloudellisten sekä poliittisten visioiden jakamiseksi. Lisäksi siihen kuuluu sosiaalinen mobilisaatio ja institutionaaliset innovaatiot hegemonisen kasvun strategian perustamiseksi, jotta tämä kasvu voitaisiin jäsentää erilaisiksi valtiollisiksi projekteiksi. (Jessop 2008, 162.) Tällaisia strategioita ja niistä muotoiltuja käytäntöjä Suomessa ovat olleet yliopistolakiuudistus ja siihen liittyvät monenlaiset oheisprojektit, kuten selvitysmiesten raportti opetusministeriölle, SYRN:n ehdotukset yliopistojen aseman muutoksesta, hallituksen lukuisat eri muistiot, esitykset, iltakoulut ja innovaatiopoliittiset selonteot. SYRN toteaa suoraan kehittämissuunnitelmassaan opetusministeriölle:

Yliopistojen rooli Suomen kansallisen strategian toteuttajana on keskeinen. Yliopistot ovat uuden tiedon luoja ja välittäjiä, toimivat kulttuurin kehittäjinä sekä innovaatioketjun keskeisenä osana ja yhteiskunnallisen keskustelun kriittisinä osapuolina...Prosessien hallitsemiseksi ja yliopistojen tulevaisuuden rakentamiseksi kiristyyvässä kansainvälisessä kilpailutilanteessa Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto on esittänyt yhteistä kansallista kehityshanketta, johon yliopistot, valtiovalta ja elinkeinoelämä yhdessä osallistuvat ja rakentavat tulevaisuuden osaamista.

Vaikka tekstistä ilmenee selkeä visio ja tehtävä uudenlaisen tietopohjaisen talousstrategian puolesta, yliopistollisena tahona SYRN puhuu vielä kulttuurin kehittämisestä ja kriittisestä keskustelusta. Nämä merkitykset eivät ole suoraan ristiriitaisia uusien tavoitteiden kanssa tässä ohjelmassa, sillä tekstissä ne sulautuvat yhteen. Kuitenkin niiden taustalla ovat ristiriitaiset argumentit, arvot ja käytännöt. Jarkko Tirrosen mukaan yliopistoista on vaikea havaita yhtenäistä arvopohjaa ja niistä johdettuja tavoitteita. Pikemminkin yliopistoissa on lukuisia eri käsityksiä muun muassa koulutuksen linjoista. On olemassa monia eri tahoja samassa organisaatiossa, muun muassa oppialat, tiedekunnat, opettajat, tutkijat ja hallinnoijat. Jännitteisten arvojen yhtäaikaisuus sitoo modernin yliopiston eri intressit toisiinsa. Tunnusomaista modernin yliopistokoulutuksen arvolähtökohdille on, että ne ovat suhteellisia käsitteitä ja että niiden merkityksestä, sitovuudesta ja tarkoituksesta käytävä keskustelu on pysyvästi ajankohtainen teema (Tirronen 2005, 51, 60.)

5.1.2. Suomi ja EU:n korkeakoulupolitiikka

Niin kuin on todettu, Suomen yliopistolakiuudistuksen taustalla on selvästi EU:n jäsenmaihinsa kohdistamat laajamittaiset poliittiset suositukset. Eva Hartmann olettaa, että EU:n Lissabonin strategia, jonka tavoitteena on EU:n kehittäminen kilpailukykyisimmäksi tietopohjaiseksi taloudeksi maailmassa, voi olla reaktio EU:n palvelutalouden hitaaseen kasvuun muihin maan osiin verrattuna. Bologna prosessista on tullut tärkeä väylä EU:lle perustaa liittolaisuuksia Euroopassa yliopisto-opiskelijoiden välityksellä. Prosessin toivotaan helpottavan korkeastikoulutettujen pääsyä EU:n työmarkkinoille, mikä on ollut keskeinen motivaatio Keski- ja Itä-Euroopan maille liittyä tähän prosessiin. Hartmann näkee, että kilpailu korkeakoulutuksen hegemoniasta on noussut keskeiseksi kysymykseksi EU:n Bolognan prosessin näkökulmastakin. On tärkeää, kuka kykenee asettamaan muiden maiden korkeakoulutuksen standardit ja normit. USA on ollut perinteisesti esimerkkinä muille maille korkeakoulutuksessa, mutta EU on viime vuosina asettanut uudenlaisia linjauksia ja järjestelyitä Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön (United Nations educational, Scientific and Cultural Organization; UNESCO), OECD:n ja WTO:n välityksellä. Se on ollut osa EU:n tunnetuksi tekemisen politiikkaa, mikä on vedonnut vahvasti muiden maiden mallikuviiin. (Hartmann 2008, 69, 73, 79 – 81.)

Kun tarkastellaan EU:n korkeakoulupolitiikka yleisesti, useimmiten esiin nousee juuri Lissabonin strategia ja Bolognan prosessi sellaisina julistuksina, jotka ovat vaikuttaneet kansallisen politiikan suuntaan enemmän tai vähemmän merkittävästi. Norman Fairclough ja Ruth Wodak näkevät Bolognan prosessissa strategioiden ja diskurssien verkoston, jotka leikkaavat eri päätöksentekokenttiä. He osoittavat, että Bolognan prosessi käyttää ja kontekstualisoi uudelleen aiempia vanhoja perinteisiä eurooppalaisia arvoja, kuten vapaus ja elinikäinen oppiminen, venyttäen niitä, jotta voitaisiin hyväksyä uusliberalistisen politiikan arvojen uusia muotoja. Näitä arvoja ja tavoitteita voidaan nähdä jo vuosikymmeniä vanhoissa julistuksissa. Tarkoituksena on ollut varmistaa kilpailukyky USA:ta ja Japania vastaan. Bologna on toiminut Euroopan tietotalouden legitimitaationa. Tämä legitimaatio toimii luettelon muodossa seikoista, joilla on lisäävä suhde ja vastaavuus samanlaisiin järjestelyihin: koska muut menestyneet taloudet ovat toimineet

näin, EU:n pitäisi tehdä samoin. Tällainen ajattelu on kuitenkin looginen virhepäätelmä. (Fairclough & Wodak 2008, 114, 115, 118.)

Bolognan julistus on itsessään sääntelevä instrumentti korkeakoulutuksen uudistusta varten. Se sekä rakentaa korkeakoulutuksen sääntelyä Euroopan tasolla että sääntelee uudistusta. Bolognan prosessin kokonaisuutena voidaan nähdä kehittyvän kohti sääntelyn diskurssin toteuttamista yksityiskohtaisessa hallinnassa, joka käsittää joukon instituutioita ja toimintoja korkeakoulutusuudistuksen hallinnoimiseksi. (Fairclough & Wodak 2008, 120 - 121.) Bolognan sääntelyn diskurssi voidaan nähdä osana laajempaa EU:n korkeakoulutuksen rationaliteettia. SYRN:n kehittämissuunnitelmassa vedotaan suoraan Bolognan prosessiin, kun Suomen yliopistojen käytäntöjen muutoksia ehdotetaan. Teksti tuo selkeästi esiin Bolognan prosessin merkityksen poliittisena linjana ja perusteluna SYRN:n intresseille. Mitään muita vaihtoehtoja ei edes ehdoteta, vaan pysyminen EU:n poliittisessa linjassa on ehdotonta:

Bolognan prosessi on jo uudistanut yliopistojen kandidaatti- ja maisteritutkintojen rakenteet. Bolognan implementointi johtanee siihen, että kandidaatti- ja maisteritutkinnot on jatkossa erotettava toisistaan...Bolognan prosessi on siirtymässä kolmanteen ns. tohtorisykliin ja useisiin Euroopan maihin ollaan perustamassa graduate school –järjestelmiä. Tämä luo uusia mahdollisuuksia esimerkiksi tutkijankoulutuksen ja tutkijakoulujen kansainvälistämiselle. Toisaalta se merkitsee, että Suomessakin tutkijankoulutuksen kehittäminen yhdistää jatkossa aikaisempaa selvemmin sekä Bolognan prosessin implementoinnin että tutkijanurajärjestelmän rakentamisen, ja tulee nähdä osana niitä molempia.

Tutkimukset eivät kuitenkaan ole yksimielisiä siitä, kuinka suuri merkitys ja vaikutus EU:n korkeakoulupolitiikalla on kansallisissa järjestelmissä. Euroopan yliopistojärjestelmät ovat edelleen jossain määrin ainutlaatuisia ja maakohtaisia, mikä kyseenalaistaa tietopohjaisen talouden hegemonisen hallinnan suoraviivaisuuden. Fairclough ja Wodak huomauttavat, että EU:n hallinta jakautuu monimutkaisesti eri asteiden välillä niin kansalliseen kuin rajat ylittävään. Myös globaali asteikko vaikuttaa merkittävästi EU:n sisällä. Koska järjestelmä on monimutkainen, sitä on vaikea pitää vakaana, mikä luo jatkuvia uhkia epäonnistumisesta. On olemassa jatkuva taisto siitä, että saavutettaisiin sopivuus tietopohjaisen talouden regiimin ja sopivien säädösten välillä. Tämä ristiriita taas aiheuttaa

yhtyeensopimattomia suhteita strategioiden ja niiden ehdollisten rakenteellisten toteutusten välillä. (Fairclough & Wodak 2008, 112.)

Lisäksi Euroopan komission ja jäsenmaiden on vaikea hallinnoida korkeakoulusektoria. Vaikka Euroopan yliopistot käyttävät autonomia-argumenttia vähentääkseen valtion puuttumista, on kuitenkin vaikeaa vetää yliopistoja suoraan talouteen laajemmassa mittakaavassa. Kaikki yliopistot ja jäsenmaat eivät ole Lissabonin ehdotusten tukena. Euroopan kuvitellussa tietopohjaisessa taloudessa on aukkoja. EU:n rajoittuneet hallintatekniikat tietopohjaisen talouden konstituomiseksi materiaalisesti ovat osa syynä aukkoihin. Siksi EU:n Lissabonin strategian 2000 kriisiytyi, kun tavoitteet uudenlaisesta taloudesta eivät onnistuneet. (Robertson 2008, 104, 105.) Myös Suomessa akateemiset ryhmät ja hallitus ovat käyttäneet autonomia-argumenttia perusteluissaan yliopistouudistuksesta, mutta voiko siitä johtaa siihen, että tietopohjaisen talouden periaatteet ovat levinneet myös Suomeen. Hallitusohjelma toteaa ilman arvolatausta:

Yliopistojen taloudellista autonomiaa lisätään mahdollistamalla yliopistoille julkisoikeudellisen oikeushenkilön tai yksityisoikeudellisen säätön asema.

SYRN kuitenkin liittää oikeusaseman laajempiin perusteluihin:

Jotta yliopistot kykenevät täyttämään monipuolisesti tehtävänsä yhteiskunnassa ja kansainvälisessä yhteisössä, ne tarvitsevat riittävien voimavarojen lisäksi taloudellista autonomiaa. Yliopistojen toiminnan alueellisen, kansallisen ja kansainvälisen vaikuttavuuden edellytysten ja kilpailukyvyn vahvistamiseksi yliopistojen taloudellista autonomiaa on lisättävä.

Myös selvitysmiesten raportti näkee oikeusaseman muuttumisen ratkaisevana, vaikkakin perinteisillä yliopistokoulutuksen arvoilla yritetään tasapainottaa akateemisesti irrelevantteja taloudellisia arvoja ja tukea vastakkaisten tahojen arvostuksia korkeakoulupoliittisen ohjelman suosion takaamiseksi:

Myös tuoreessa OECD:n maaraportissa suositellaan yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen autonomian lisäämistä yrittäjämäisemmän toiminnan mahdollistamiseksi. Yliopistot ovat merkittäviä taloudellisia toimijoita, jotka antavat julkisille panostukselle huipputuoton sekä vaikuttavat kansantuotteeseen ja työllisyyteen. Kansallisissa koulutusjärjestelmissä – mukaan lukien korkeakoulutusjärjestelmissä – ei kuitenkaan ole kysymys valtion taloudellisten tarkoitusten toteuttamisesta vaan sellaisten velvoitteiden täyttämisestä, joita valtiolla on suhteessa väestöönsä sosiaali-, kulttuuri- ja opetussektorilla...Tulosohjaus on vahvistanut yliopistojen autonomiaa ja luonut yliopistoille edellytyksiä profiloitumiseen ja strategiapohjaisempaan työskentelyyn. OECD:n maa-vertailussa suomalaisten yliopistojen on katsottu olevan autonomisia, mutta rajallisesti...Yliopistojen virastoasemaa on kritisoitu, ja Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto on vuonna 2002 ehdottanut yliopistojen oikeusmuodon muuttamista. Rehtorien neuvosto on pitänyt paradoksaalisena, että kilpailuyliopisto joutuu vastaamaan kotimaisen ja globaalin koulutusmarkkinoiden nopeaan muutokseen staattisena valtion tilivirastona.

Täytyy huomioida, että SYRN on toiminut aloitteellisena tahona oikeusaseman ja lakimuutoksen ajamisessa, kuten selvitysmiesten raportista ilmenee. Vanhaan oikeusasemaan liitetyn termin ”tilivirasto” konnotaatio on saanut vanhanaikaisen merkityksen, joka kuvaa mennyttä ja jämähtänyttä järjestelmää. On ilmeistä, että oikeusaseman muutos toimi perusteluna ja vahvistuksena paljon syvemmille tavoitteille, joita yliopistolakiuudistuksessa on haluttu saavuttaa. Nämä muutokset heijastavat uusliberalistisen talouden arvoja korkeakoulutuksen hegemonisessa kilpailukykydiskurssissa. Yliopistoja on pyritty siten yksityistämään hallinnollisesti, jotta ne voisivat toteuttaa taloudellisia päämääriään liikeyritysten tavoin. Suomen hallituksen ja sitä tukevien tahojen poliittisista tavoitteista ja linjauksista hehkuu suoraviivainen talouden aseman kohottamisen ja kilpailukyvyn retoriikka erilaisilla strategisilla päätöksillä. Dalen mukaan Suomesta on tullut ”kiiltokuvapoika” keskusteluissa koulutuksen ja tietopohjaisen talouden välisestä suhteesta. Suomi voidaan nähdä tietopohjaisen talouden kuvitelman materialisaationa. (Dale 2008, 196.)

Miksi sitten suomalainen korkeakoulujärjestelmä on lähtenyt niin merkittävästi EU:n kanssa samoille linjoille? Suomen kehitystä voidaan ymmärtää Terhi Nokkalan diskursiivisten näkemysten avulla. Nokkalan mukaan pieni maa –narratio kulkee Suomen korkeakoulutuksen kansainvälistymisen diskurssin kautta. Kansainvälistyminen esitetään maan avaamisena maailmalle, jotta parannettaisiin korkeakoulutuksen ja tutkimuksen laatua kansainvälisten yhteyksien avulla. Suomi ei voi pienenä maana selviytyä globaalissa

kilpailussa ilman vahvaa ja korkeatasoista kansainvälistä suuntausta. Jotta hyvinvointivaltio säilyisi, tarvitaan kansainvälistä, huippuosaavaa työvoimaa: tietotyöläisiä. Ihmiset tarvitsevat kykyjä toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa, koska ei ole enää mahdollista toimia ilman kansainvälistä tietoa: tarvitaan tietoa myös toisenlaisista järjestelmistä ja yhteiskunnista. Siten kansainvälistymisestä on tullut osa yksilön kasvamista. Opiskelijoiden on välttämätöntä hankkia kansainvälistä kokemusta ja taitoja. Siitä on tullut taktinen osa korkeakoulutusta. (Nokkala 2008, 175 – 178.) Nokkalan mainitsema kansainvälisyys on siis keskeinen käsite korkeakoulupolitiikan argumentaatioissa. Kuitenkin tässä tutkimuksessa se nähdään osana kilpailukykydiskurssin sisäistä merkitysjärjestelmää, ei niinkään itsenäisenä diskurssina. Kansainvälisyys on keino talouden kilpailukyvyyn kasvattamiselle, joka on samalla perusväittämä kansainvälisyyden lisäämiselle. Kilpailukyvyyn käsite on itsessään elinehto sellaisessa uusliberalistisessa taloudellisessa kasvussa, joka perustuu vapaaseen kilpailuun.

Kilpailukyvyistä on muodostunut Suomessa globalisaation haasteisiin vastaava regiimi, jonka voima on siinä, että se esittää valtiolle yhteisen järjen, josta käsin voidaan oikeuttaa monenlaisia menettelytapoja. Kilpailukyky voidaan ymmärtää globaalisti levinneenä rationaalisuutena. Kilpailukyvyistä on tullut sillanrakentaja valtion ja globaalin kilpatalouden välillä. Kansallisen valtion hallinta tuotetaan globaalisti levitettävien tekniikoiden avulla (Kantola 2010, 114 - 115). Kansainvälisesti kilpailukyky korkeakoulujärjestelmissä voidaan hahmottaa erityisesti Slaughterin & Rhoadesin akateemisen kapitalismin teorian avulla. Uudessa taloudessa tieto on ratkaisevaa raaka-ainetta taloudellisessa tuotannossa. Tietoa hyödynnetään patenteilla, tekijänoikeussäännöillä, tuotemerkeillä ja salaisuuksilla. Korkeakouluinstituutiot käyttävät näitä mekanismeja luodakseen voittoja. Toiminta nojaa silti vahvasti julkiseen rahoitukseen, jotta voitaisiin yrittää saada enemmän ulkoista rahoitusta liikeyrityksiltä investointeina. Lisäksi sellaiset opiskelijat ovat tärkeitä, jotka kykenevät maksamaan lukukausimaksut kokonaisuudessaan. (Slaughter & Rhoades 2004, 4.) Kyseessä on aivan uudenlainen tapa hahmottaa yliopiston tehtävä: voittojen ja tuloksien tuottaminen. Tämä lähestymistapa vaatii uudenlaista strategiaa ja hallintaa yliopistojen sisällä. Puhutaan myös uudesta tulosohjausjärjestelmästä, jolla pyritään yliopistojen tuottavuuden mittaamiseen ja laadun parantamiseen. Selvitysmiehet selventävät tätä kehitystä näin:

Selvitystyössä valmistelu ja kaikki tehdyt ehdotukset lähtevät siitä, että Suomi on selviytynyt globaalissa kilpailussa hyvin tutkimus- ja osaamisperustaisen kansallisen strategiansa varassa. Myös tulevaisuudessa kehitystavoitteet perustuvat niin valtiovallan, elinkeinoelämän kuin muunkin yhteiskunnan taholla leimallisesti tietoon ja osaamiseen. Yliopistojen koulutus- ja tutkimustoiminnan sekä innovaatio- ja kehitystyön merkitys koko suomalaisen yhteiskunnan tulevan kehityksen ja erityisesti taloutemme kilpailukyvyn kannalta on noussut keskeiseen asemaan.

SYRN puolestaan korostaa kansainvälistä kilpailua:

Pyrkimys menestyä eurooppalaisilla tutkimus- ja koulutusmarkkinoilla ei kuitenkaan enää riitä. Globaali kilpailu tietoperustaisen osaamisen tuottamisesta ja koulutetuista osaajista on kova. Esimerkiksi Kiina ja Intia panostavat voimakkaasti tutkimukseen ja innovaatioihin. Suomen yliopistojen on voitava osallistua koulutuksen ja tutkimuksen vientiin ja siihen on luotava lainsäädännölliset ja taloudelliset edellytykset.

Akateemisen kapitalismin teoria ei vain pidä opiskelijaa kuluttajana, mutta myös korkeakoulun markkinoijana. Yliopistot markkinoivat koulutustaan ja kilpailevat opiskelijoista, jotka pystyvät hyväksymään korkeat opiskelulainat. Yliopistot esittelevät valmistuneet opiskelijansa tuotteena uuden talouden markkinoille. (Slaughter & Rhoades 2004, 1 – 2.) Suomen yliopistojärjestelmässä tällainen pohjoisamerikkalainen malli, jossa yliopistot kamppailevat maineestaan ja parhaimmista opiskelijoista, ei ole vielä toteutunut käytännöissä kokonaisvaltaisesti. Kuitenkin sitä enteilevät puheet kilpailukyvystä, kansainvälisestä vertailusta, tuottavuudesta ja lukukausimaksuista.

Korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssin kannalta lukukausimaksukokeilujen ajatus on olennainen, koska lukukausimaksut kuuluvat merkittävällä tavalla kilpailukyvyn logiikkaan: lukukausimaksut on se tekijä, jolla saadaan lisää tuottoja, saadaan ulkomaiset opiskelijat kiinnostumaan yliopistosta sekä lisäämään sen mainetta ja jolla voidaan taas lisätä lukukausimaksuja yliopiston markkina-arvon kohotessa. Nokkala toteaa aiheesta, että Suomelle on tärkeää vahvistaa asemiaan kansainvälisillä koulutusmarkkinoilla ja siksi ottaa huomioon korkeakoulutus liiketalouden linjana. Tämä tarkoittaa aktiivista

osallistumista markkinoille ja siten myös lukukausimaksujen harkitsemista. Maksujen salliminen mahdollistaisi paremman osallistumisen kansainvälisillä markkinoilla ja kohentaisi rahoitusta. (Nokkala 2008, 182.) Hallitusohjelmassa lukukausimaksukokeilut mainitaan strategian yhteydessä:

Korkeakoulutuksen kansainvälistymisellä luodaan kansallinen strategia, jolla opiskelijoiden, opettajien ja tutkijoiden kansainvälistä liikkuvuutta lisätään. Ulkomaille suuntautuva tilauskoulutus tehdään mahdolliseksi. Käynnistetään kokeilu, jossa yliopistot ja korkeakoulut voivat hakea yksittäisille maisteriohjelmille lupaa kerätä maksua EU/ETA-alueen ulkopuolelta tulevilta opiskelijoilta. Kokeiluun kuuluu stipendijärjestelmä ulkomaisille vähävaraisille opiskelijoille.

5.1.3. Suomen korkeakoulupoliittinen strategia ja tietopohjainen talous

Se millaiseen korkeakoulupoliittiseen retoriikkaan selvitysmiesten raportti, SYRN:n kehittämissuunnitelma ja Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma liittävät itsensä, ovat pitkälti yhteneväisiä toistensa kanssa ilman merkittäviä ristiriitoja. Tapahtumina esitetään kansainvälinen kiristynyt kilpailu, yliopistojen aseman muuttuminen toimintaympäristössä ja EU:n korkeakoulupoliittiset linjaukset, erityisesti Bolognan prosessi. Tapahtumien taustalla nähdään kansainväliset trendit ja yleiset kehityssuunnat, joihin Suomen pitäisi sopeutua kansantaloudellisista ja koulutuksellisista syistä. Taustalla näkyy huoli Suomen jäämisestä jälkeen kehityksestä, kansainvälisen parhaimmiston tasosta ja taloudellisesta kasvusta. Prosessit kuvataan hallinnollisille teksteille ominaiseen abstraktiin tapaan niin, että yksittäisiä toimijoita tai tapahtumakulkuja ei voida mitenkään tunnistaa. Sen sijaan vedotaan usein sellaisiin tahoihin, joiden asiantuntijuuden nojalla voidaan oikeuttaa myös Suomen yliopistojen uutta suuntaa, esimerkiksi EU:hun ja OECD:hen. Selvitysmiehet kuvaavat raporttinsa oikeellisuutta:

Selvitysmiehet ovat kuulleet laajasti sekä kansallisia yliopistojen asiantuntijoita ja sidosryhmiä että kansainvälisiä yliopistoasiantuntijoita Englannista, Itävallasta, Kanadasta, Ruotsista, Virosta ja Yhdysvalloista...Selvitysmiehet ovat tavanneet myös yliopistojohtoa opetusministeriön ja Suomen yliopistojen rehtorien neuvoston järjestämissä kansallisissa seminaareissa.

Nämä tekstit sitovat itsensä sellaisiin totuuksiin ja pakkoihin korkeakoulutuksen tilasta ja asemasta yhteiskunnassa, ettei se jätä tilaa toisenlaisille akateemisille tai koulutuksellisille arvoille. Tällainen jyrkkä rajausta johtuu siitäkin, että nämä tekstit ovat osa korkeakoulutuksen ohjelmallisuutta, joka kumpuaa tietopohjaisen talouden rationaliteetista. Tekstit ovat sitoneet itsensä korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssin merkityksiin, jotka näkyvät niiden taustalla. Nämä arvot korostavat talouskasvua, kansainvälistä vaikuttavuutta ja koulutuksen sekä erityisesti tutkimuksen laatua. Tutkimus on avain näiden arvostusten saavuttamiseen, sillä se voi lisätä keksintöjen ja innovaatioiden määrää ja siten luoda lisää taloudellista tuottavuutta. Tutkimus ja sen tuottama raakamateriaali, tieto, voidaan nähdä tietopohjaisen talouden kulmakivenä. Esimerkiksi SYRN pyytää kehittämään juuri tutkijan uraa helpommaksi, ja hallitus toteaa tekevänsä sen houkuttelevammaksi järjestämällä sosiaaliturvan tutkijoille (Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto 2006, 3; Valtioneuvosto 2007, 30). Mitä ilmeisemmin Suomen korkeakoulutuksen eliitti ja päättäjät ovat EU:n avustuksella havahtuneet siihen tosiseikkaan, että kaikki suuret talousmahdit ja nousevat taloudet, kuten USA, Japani ja Kiina, panostavat suuresti juuri tutkimukseen. Korkeakoulupoliittiset totuudet ja arvot muodostavat näin ollen kehän, jossa arvostukset luovat totuuksia korkeakoulutuksesta ja jossa totuudet myös vahvistavat ja perustelevat korkeakoulutuksen ja samalla tietopohjaisen talousregiimin arvoja.

Tietopohjaisen talouden periaatteiden leviäminen kansallisesti korkeakoulutuksen avulla tapahtuu eri tasoilla ja vaiheissa Euroopassa. Suomessakin korkeakoulupoliittista kehitystä on viety vähitellen yhä enemmän tulohajautuksen ja kaupallisen tuottavuuden suuntaan. EU:n politiikka on hidasta monikansallisuuden takia, mutta etenee tietyllä strategisella tavalla. Kuten Peter D. Jones tähdentää, EU:n politiikan fiktiivinen konsensus mahdollistaa sen tunnustamisen, että EU:n tietopohjaisen talouspolitiikan tekstit pitävät valinnat avoimena: viivästyttävät päätöksentekoa ja mahdollistavat myöhemmän päätöksenteon uudelleen. Siten päätöksenteon tekstit toimivat fiktiivisinä ylläpitäjinä ja korjaavat ristiriitaisia sosiaalisia suhteita EU:n tasolla. Ne ovat myös tietopohjaisen talouden ristiriitaisen sosiaalisten suhteiden julistuksia ja sen diskursseja koulutusta varten. EU:n tason prosessit voivat selittää sen, miksi tietopohjaisen talouden diskurssit ovat pysyneet

koskemattomina uudelleen jäsentelyissä. Saattaa olla, että tietopohjaisen talouden diskurssit toimivat resurssina keskusteluille poliittisista linjauksista EU:n tasolla, mutta joiden merkittävyyttä rajoitetaan jäsenmaiden tason poliittisessa dynamiikassa. (Jones 2008, 138, 143.)

Euroopan komissio asettaa strategisia päämääriä jäsenmailleen rakenteellisilla uudistuksilla ja päätöksenteon laajentamisella. Hallitusten väliset organisaatiot EU:ssa ja kansainvälisesti sekä oikeuttavat organisaatioiden managerialistisia malleja tietopohjaisen talouden alla sekä jäljentävät niiden hallitsemisen malleja auttaen varmistamaan näiden mallien leviämisen kansallisiin hallituksiin ja julkisiin instituutioihin. (Mulderrig 2008, 159.) Koska EU:n korkeakoulupoliittinen diskurssi on levinnyt enemmän tai vähemmän hallitusten välisesti kansallisille tasoille ja Suomessa vahvasti valtionhallinnon politiikkaan, voidaan olettaa, että kyseinen diskurssi on yleistynyt myös valtion instituutioiden ja markkinoiden lisäksi kansalaisyhteiskunnan organisaatioissa. Tätä ulottuvuutta tarkastellaan seuraavaksi opiskelijajärjestöjen puheessa.

5.2. Opiskelijajärjestöjen kielelliset ulottuvuudet yliopistolakiuudistuksesta

5.2.1. Teemoja, sosiaalisia ääniä ja oletuksia

Poliittisten opiskelijajärjestöjen edustajien puhe toi esiin tiettyjä teemoja, joista toiset esiintyivät vahvempina ja useammin kuin toiset. Teemat kytkevät tekstit monenlaisiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin, jotka risteävät yliopistolakiuudistusta ja korkeakoulutusta. Teemoittelulla pyrittiin selkeyttämään teksteissä käytyä keskustelua lakiuudistuksesta ja hahmottamaan sekä keskustelun rakennetta että diskursiivisia ulottuvuuksia. Aineistosta löytyi yhteensä 14 teemaa, joista seitsemän sai keskeisen sijan painonsa ja esiintymistiheytensä perusteella:

1. Talous / markkinoiden asema / yliopistojen kaupallistuminen
2. Kehityksen ennustettavuuden vaikeus

3. Yliopistojen ja koulutuksen jakautuminen, eriytyminen / eriarvoistuminen / alueellinen eriarvoistuminen
4. Kansainvälisyys / kilpailu / profiloituminen
5. Yleisen kehityksen suunta / EU:n politiikka
6. Sivistys / tieteen merkitys / tieteenharjoittaminen ja tutkimus
7. Yliopistolain kritiikki / ristiriidat

Teksteissä esiintyy myös muita tärkeitä teemoja tutkimusaiheen kannalta, jotka tosin tulevat esiin harvemmin tai epäsuoremmassa muodossa. Kuten teemoista voidaan huomata, monet niistä käsittelevät yliopistolakiuudistuksen keskeisiä keskusteluaiheita ja ovat merkityksiltään sidoksissa toisiinsa, mikä johtuu osittain siitäkin, että haastattelukysymykset käsittelevät kyseisiä aiheita. Esimerkiksi yliopistolaitoksen kaupallistuminen liittyy talouteen ja yliopistojen ja yhteiskunnan uudentulaisiin suhteisiin sekä siten profiloitumiseen ja mahdolliseen korkeakoulutuksen eriarvoistumiseen. Teemat eivät itsessään kertoneet mitään merkittävää yliopistouudistuksen diskursseista, mutta antoivat kokonaiskuvan käydystä keskustelusta ja intertekstuaalisesta kokonaisuudesta. Tuloksien kannalta huomioitavaa oli se, että muutamat teemat itsessään olivat merkittäviä. Esimerkiksi kriittisen asenteen ja ristiriitojen toteaminen puheessa oli jo vihje vastadiskurssin olemassaolosta korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssille. Lisäksi kehityksen ennustettavuuden vaikeus ilmeni eräänlaisena sosiaalisena pakkona. Varsin tavallisena huomiona teksteissä esiintyi:

Mutta tietenkin on vielä varsin varhaisessa vaiheessa tämä uusi yliopistolaki ja uusi olomuoto. Kyllä tässä tarvii vuosi, kaksi katsella että miten tämä oikein lähtee menemään.

Syvällisemmän intertekstuaalisen ja oletusten ymmärryksen kannalta tärkeämpää oli tunnistaa ne sosiaaliset äänet, joita teksteissä esiintyy. Äänien merkitys oli keskeinen ymmärrettäessä sitä, minkälaiset tahot saavat eniten äänensä kuuluville teksteissä ja minkälaisessa sävyssä. Näin oli mahdollista ymmärtää sitä, kuinka ratkaisevasti korkeakoulutuksen hegemoninen kilpailukykydiskurssi hallitsee myös opiskelijajärjestöjen puhetta ja siten myös käytäntöjä. Äänien taustalla olevia tahoja ja toimijoita ei ollut

mahdollista tunnistaa tarkalleen useimmiten, mutta teksteistä kyettiin nimeämään ne kaksi yleisintä ääntä, joista käsin näkökannat saavat sysäyksensä: valtionhallinnon ääni ja sille vastakkainen protestojien ääni. Nämä kaksi ääntä saavat taakseen monia eri toimijoita. Teksteistä löytyy myös muidenkin toimijoiden hiljaisempia ääniä. Äänien lisäksi näkökantojen taustalla oli huomattava määrä yleisiä oletuksia, jotka jakaantuivat pitkälti samalla tavalla kuin edellä mainitut sosiaaliset äänet. Tästä jakaantumisesta voi päätellä sen, että tekstien intertekstuaalinen kirjo ja mittakaava on suppea.

Puhujat eivät usein sitoutuneet kyseisiin ääniin, vaan saattoivat käyttää niitä taustana omalle argumentaatiolleen. Kyse on aiemmin mainitusta intertekstuaalisuudesta. Toisilla teksteillä tuetaan oman tekstin eheyttä. Valtionhallinnon ääni edustaa Suomen hallituksen ja opetusministeriön poliittisia linjauksia ja hallintaa korkeakoulutuksesta: sitä miten korkeakoulutus pitäisi järjestää ja mitkä ovat sen tavoitteet, toisin sanoen sen strategiat ja ohjelmat. Tähän äänen yhtyy myös paljon muitakin sellaisia toimijoita kansalaisyhteiskunnasta ja liike-elämästä, joita ei näissä teksteissä välttämättä suoraan tuoda esiin, mutta jotka ovat olemassa oletusten kielellisellä tasolla. Tämä valtionhallinnon ääni, josta hegemoninen korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssi saa voimaa, on ollut monien toimijoiden intressi yliopistolakiuudistuksessa.

Protestojien ääni sisältää myös monia tahoja. Pääasiassa aineistosta tuli esiin vasemmistolaiset poliitikot ja akateemiset humanistit ja yhteiskuntatieteilijät. Lisäksi yliopistotyöntekijät yleensä erottautuivat sellaiseksi omaksi äänekseen, joka kritisoi ja löytää ristiriitoja yliopistouudistuksen käytännöistä, esimerkiksi työsuhteista ja hallinnollisista järjestelyistä. Vasemmistolaisen protestiäänen läheinen kytkös ihmistieteisiin selittyy sillä, että Suomessa kyseiset tieteenalat ovat yleensä tukeneet enemmän vasemmistolaisen politiikan emansipatorista ja hallitsevia valtasuhteita kritisoivaa asennoitumista kuin oikeistolaisuuteen yhteydessä olevaa uusliberalismia.

Tekstit poikkesivat toisistaan äänten tasapainon ja sävyn mukaan. Valtionhallinnon ääni tulee esiin usein ja saa joko negatiivisen tai positiivisen sävyn. Se riippuu siitä, käytetäänkö sen retoriikkaa omaan argumentointiin. Hallinnon ääni on positiivisin Keski-

Suomen keskustanuorten ja SYL:n teksteissä. Muuten se yleensä antaa taustaa ja tukea protestojien äänelle, joka käyttää sitä moninaisin keinoin osoittaakseen yliopistolakiuudistuksen heikkouksia. SYL usein tasapainoilee valtionhallinnon ja protestojien äänen välillä eikä valtionhallinnon ääntä koskaan esitetä haitalliseen sävyyn. Sen oma teksti toimii ikään kuin välittäjänä protestojien ja hallituksen välillä. SYL:n edustaja kuitenkin ilmaisee oman julkisen kritiikkinsä, mutta vaimentaa liian ankaran arvostelun. Tämä havainto vihjaa SYL:n hallinnollista kytköstä opetusministeriöön sellaisena opiskelijoiden etujärjestönä, joka toimii paitsi opiskelijoiden näkemysten maltillisena julkisena vaikuttamisen väylänä myös opetusministeriön hallinnon kanavana opiskelijajärjestöihin ja opiskelijoihin. Lisäksi SYL:n tekstissä valtion hallinnan äänen taustalla esiintyy myös EU kauaskantoisempina tahona, joka on neutraali toimija. Toisaalta tekstissä esiintyy useita protestojien oletuksia, mikä tuo esiin SYL:n tietynlaisen tyytymättömyyden poliittiseen vaikuttamiseensa ja omaan asemaansa

Mutta lähtökohtaisesti SYL oli sitä mieltä että on ihan hyvä että se oikeusasema muuttuu. Se vanha tiliviraston rooli oli tietyllä tavalla aika jähmeä ja se että yliopistolla ei oikein ollut hirveästi mahdollisuutta kerätä omaa omaisuutta, kiinteistöjä tai muuta varallisuutta ja lähtökohtaisesti se kuulosti hyvältä kun siihen lähettiin ja että haluttiin tällainen uusi julkisoikeudellinen asema, mutta nyt lakiuudistuksen aikana on osoittautunut että käsitykset siitä autonomiasta, jota se julkisoikeudellinen asema tuo, ovat hyvin erilaisia. Ja se että samassa uudistuksessa yliopistoilla on nyt enemmän mahdollisuuksia kerätä omaa varallisuutta, mutta niiden talouteen kohdistuvat paineet ovat suurempia. Ja uudistukseen on lisätty paljon sellaisia asioita, joilla ei alunperin ollut mitään tekemistä taloudellisen autonomian kanssa. Eli lähtökohtaisesti aseman muutos tilivirastosta julkisoikeudelliseksi on ollut ihan hyvä ja siihen suhtauduttiin positiivisesti, mutta siihen on yhdistetty joitain sellaisia puolia, joista ei alun perin ollut puhetta ja joihin me ollaan suhtauduttu kriittisesti.

Keskustanuorten edustajan teksti selvästi tukee valtion hallinnon ääntä sekä siihen liittyviä oletuksia ja käyttää näitä oletuksia omien näkökantojensa rakentamiseen. Valtionhallinnon ääni ja oletukset esiintyvät myönteisenä näkemyksenä yliopistolaista toimivana aikaansaannoksena. Kuitenkin taustalla pilkistää myös protestojien oletuksia vasemmistolaisessa hengessä huolena eriarvoisuudesta ja pääomien epätasaisesta

jakautumisesta. Nämä vastakkaiset näkökulmat tasapainoilevat keskenään osittain samalla tavalla kuin SYL:n edustajan puheessa. Myös VINO:n edustajan tekstissä valtionhallinnolliset oletukset esiintyvät yleensä taustana edeltäen protestojien oletuksia siten, että ne antavat suunnan kritiikille. Protestojien taustalla näkyy sellaisten akateemisten tutkijoiden joukko, jotka puhuvat perinteisten yliopistollisten arvojen puolesta. Taustalla näkyy myös hyvinvointivaltion puolestapuhujien vasemmistohenkiset oletukset. Korkeakoulupoliittisen eliitin ja elinkeinoelämän oletukset tulevat vain vähän esille.

No, se mahdollistaa tiettyjä asioita. Että tietyssä mielessä tämä autonomian lisääminen ja tietynlaisen rahoittamisen vastaanottaminen on hyvä asia. Mutta tällä hetkellä perustutkimuksen, tiettyjen alojen perustutkimuksen rahoituksen kanssa on tosia isoja ongelmia. Et se autonomia on vähän sellaista päälle liimattua. Mikä ei sit ole käytännössä mahdollista, jos se perusrahoitus ei valtion taholta ole riittävää. Niin siinä mielessä se ei vastaa. Et tietyillä aloilla se toimii ehkä paremmin kuin tosilla aloilla.

Tavallaan se on ihan hyvä muutos siinä, että yliopistot olivat ennen vähän niin kuin omia saarekkeitaan. Mutta tässä tapauksessa kun ne niin sanotusti eriytettiin valtiosta, niin ne ovat enemmän läsnä ympäröivää yhteiskuntaa eivätkä enää toimi omina pieninä saarekkeinaan. Sinällään se on ihan hyvä muutos Keski-Suomen keskustanuorten näkökulmasta.

Vasemmisto-opiskelijoiden ja JSDN:n teksteissä näkyy samankaltainen korostus kuin VINO:lla. Vasemmisto-opiskelijoiden edustajan puheessa korostuu vasemmistolaiset kriittiset oletukset lyhytnäköistä tuottavuusajattelua vastaan. Myös humanistiset oletukset perinteisen sivistysyliopiston puolesta esiintyvät voimakkaasti. Toisaalta valtionhallinnon ja elinkeinoelämän oletukset saavat jonkin verran ymmärrystä protestipuheen rinnalla. JSDN:n tekstissä kuuluu voimakkaasti vasemmiston ja humanistien protestioletukset. Valtionhallinnon oletukset saavat lähinnä negatiivisen sävyn, vaikka niitä ei täysin tuomita. Myös työntekijöiden ja opiskelijoiden kriittisiä näkökulmia tuodaan esiin.

Mutta heikennykset yliopiston henkilökunnan työsuhteisiin ja yhä enemmän keskittyminen tutkimukseen ja vähemmän resursseja opetukseen. Ja ainakin opiskelijoiden näkökulmasta tämä ei ole välttämättä hyvä asia... Mutta ensimmäiset merkit, mitä tälläkin kampuksella on kuultu, ei en kovin mieluisia ole. Sen suhteen, että vaikka eri yksiköt joutuu kiristämään kiinteistöjen käyttöä, tilojen käyttöä, mikä taas tarkoittaa sitä ettei välttämättä ole ainejärjestöjen huoneita tai opiskelijoiden on sitten vaikea saada tiloja omaan käyttöön. Että heikennyksiä on jo tapahtunut.

Tietysti se on ihan loogista jos yliopistojen hallintomallit alkavat enemmän noudattamaan yritysten toimintatapoja, niin eihän tuollaiset virkasuhteet sitten oikein sovi sellaiseen malliin. Ei Sellaisessa yksityisessä yrityksessä voi toimia ihmisiä, joilla on jonkinlaisia julkisia velvollisuuksia. Niin, tämäkin on tosi monitahoinen kysymys. Toisaalta se voi olla työntekijöiden kannalta hyvä asia että virkasuhteesta luovutaan, koska silloin päästään eroon tällaisesta virkasuhteen pätkimisestä, jolloin työsuhteet olisivat joustavampia, mutta toisaalta taas helpompi irtisanoa ihmisiä. Se on vähän kaksipuolinen juttu. Senkin näkee sitten miten se käytännössä rupee toimimaan.

Kokonaisuudessaan teksteistä näkee sen, että valtionhallinnon ohjelmallisten oletusten vastapoolina toimii sekä vasemmistolaisten että sivistysyliopiston perinteitä kannattavien akateemisten ryhmien oletuksia ja ääniä, jotka kietoutuvat toisiinsa. Vasemmistolaisesti korostuvat tekstit tukeutuvat tasa-arvoon ja ihmisten hyvinvointiin. Humanististen puheiden paino on puolestaan yliopiston perinteisessä sivistävässä tehtävässä ja humboldtilaisissa arvoissa. Vaikka humboldtilaisuutta ei mainita missään suoraan, sen ihanteet näkyvät yhä siinä, miten järjestöjen edustajat puhuvat sivistysyliopistosta. Tirrosen mukaan traditionaalisesti yliopistoissa on tavoiteltu laaja-alaista sivistävää kehitystä. Humboldtilaisessa traditiossa tämä prosessi toteutuu tieteen sivistävän vaikutuksen seurauksena. (Tirronen 2005, 31.) Tässä mielessä sivistysyliopistosta yleensä puhutaan nykyisinkin.

5.2.2. Yliopistolakiuudistuksen prosessien representaatiot

Tekstit poikkesivat toisistaan huomattavasti sen suhteen, kuinka abstraktisti yliopistouudistusta ja siihen liitettyjä tapahtumia kuvattiin. Tekstin korkea abstraktiotaso on tyypillistä hallinnollisille teksteille, koska niissä yleensä uudelleen kontekstualisoidaan sosiaalisia käytäntöjä konkreettisten tapahtumien poikki (Fairclough 2003, 141). Vasemmisto-opiskelijoiden ja JSDN:n tekstit ovat selkeästi konkreettisempia kuvailuissaan eivätkä unohda toimijuuden näkökulmaa abstraktien prosessien verkostoon siinä määrin kuin muut aineiston tekstit. Sosiaalisten toimijoiden persoonaton representaatio voi epäinhimillistää toimijoita esittämällä heidät välineellisinä tai rakenteellisina organisaation osasina viemällä katseen pois ihmisistä (Fairclough 2003, 150). Kuitenkin toimijoita piilottelevaa passiivista käytetään ylipäättään paljon, mikä johtuu jo ihan yliopistolakiuudistuksen keskusteluteemojen korkeasta abstraktiotasosta.

Vasemmisto-opiskelijoiden, JSDN:n ja VINO:n tapahtuman kuvailut tuovat esiin huomattavasti yliopistolakiuudistuksen negatiivisia elementtejä prosessien kulussa. Näiden järjestöjen edustajien kuvaamat prosessit ovat pitkälti materiaalisia ja relationaalisia, mikä selittyy osittain keskusteluaiheen luonteen mukaan: yliopistouudistus sisältää paljon asiaa rahoituksesta, hallinnon uusista järjestelyistä ja korkeakoulutuksen kehityssuunnista. Kuitenkin teksteissä oli myös mentaalisia ulottuvuuksia. Esimerkiksi haastateltavat puhuivat kaupallisesta ilmapiiristä, tutkijoiden suhteestaan työhönsä ja epävarmuuden ilmapiiristä. Pääasiassa tapahtuman ja kehityksen kulku nähdään harmillisena, mutta oman järjestön panos julkisessa toiminnassa ja keskustelussa nähdään merkittävänä lukuun ottamatta Vasemmisto-opiskelijoita, jonka edustaja näkee järjestön osuuden vähäisenä niiden verkostojen rinnalla, jotka olivat kansalaistoiminnassa mukana. Koska oman toiminnan kuvailu sai suuren positiivisen merkityksen yliopistolain valmistelussa, järjestöjen edustajien oma myönteinen kuva osallistumisesta ja vaikuttamisesta saattaisi selittyä jossain määrin myös sellaisella järjestöaktiivien myönteisellä itsemäärittelyllä, joka pitää yllä tärkeää oman toiminnan motivaatioita todellisen vaikuttamisen ohella. Kuitenkin julkisen keskustelun ja kansalaisaktiivisuuden tila yliopistolakiuudistuksen yhteydessä ja yleensä nähdään heikkona, vaikka nämä kaksi demokratiaperiaatetta ovat olennaisia lakivalmistelussa ja järjestöjen kansalaistoiminnassa.

Mutta se minkä takia julkinen keskustelu ei enempää kuohuttanut, johtui siitä että tämä vietiin aika pirun nopeasti läpi. Jos olis annettu vähän enemmän aikaa miettiä ja lisää keskusteltu julkisesti, niin olis tässä varmaan suurempiakin kansannousuja nähty, koska nyt tää vietiin vaan niin nopeasti läpi. Tää valmisteltiin aika sellaisella ”hys hys”-meiningillä ja sitten lopussa huomattiinkin, että joku perustuslakivaliokunta onkin vähän eri mieltä detailien kanssa ja sitten vaan sanotaan että vie nyt vaan läpi tää homma eikä anneta tällaisten muodollisten pikku seikkojen vaivata.

Tavallaan vähän ravistellaan yliopistoja, jotka ovat aika urautuneitakin, varmaan ovat olleet monella tapaa vuosikymmeniäkin. Varmasti ihan hyvä asia se. Mutta jos tarkastellaan koulutustavoitteita, joita on muotoiltu jo vuosia sitten, niin olisi ihan hyvä jos niistä olisi puhuttu ääneen paljon laajemmin ja käyty keskustelua, koska nyt tämä koko uudistus on tullut tavallaan vähän niin kuin puskan takaa.

Myös Keski-Suomen keskustanuoret ja SYL korostavat kriittisesti negatiivisia elementtejä, mutta ovat taipuvaisempia optimistisiin kuvailuihin. Tosin Keski-Suomen keskustanuorten edustajan tapahtumien kuvailu on lyhytsanaista ja korostaa huomattavasti positiivisia elementtejä, vaikka tasapainoileekin osittain kritiikin kanssa. Erityisesti perinteiset keskustalaiset periaatteet alueellisesta tasa-arvosta tulevat esiin. Keskustanuorten edustaja nimeää toimijat siten, että ne näyttäytyvät myönteisessä valossa prosessien kannalta ja oikeastaan koko tapahtumassa korostetaan toimijoiden välistä konsensusta, jolla laki voidaan oikeuttaa. Esimerkiksi tekstissä todetaan ykskantaan monien opiskelijajärjestöjen hyväksyneen uuden yliopistolain. Myös SYL:n aktiivista ja myönteistä roolia korostetaan. Näin keskustanuorten edustaja perustelee yliopistouudistuksen demokraattisuuden, joka on myös sen legitimizeetti, ja ikään kuin työntää vastuuta muille osapuolille: keskustanuoret voivat olla lakiuudistuksen puolella, koska kaikki muutkin ovat olleet ja siksi keskustanuoria ja heidän toimintaansa tai toimimattomuuttaan ei voida syyllistää lakiuudistuksen heikkouksien osalta. Koko uudistusprosessin takana nähdään kansainvälisten kilpailuedellytysten ja tieteen tason kohottaminen. Näin turvattaisiin koko

yliopistokenttä. Puhe liikkuu enimmäkseen korkealla abstraktiotasolla ylittäen tapahtumien kontekstit ja alkuperäiset yhteydet.

Varmaan juuri se, että valmistelussa olivat mukana ylioppilaskunnat ja Suomen ylioppilaskuntien liitto ja poliittiset opiskelijajärjestöt. Minun käsitykseni mukaan siellä on ollut aika laaja konsensus tämän lain valmistelussa, ja suurin osa opiskelijoista kuuluu – no ainakin pakostakin – ylioppilaskuntaan ja SYL vahvana on osaltaan, tai ainakin jonkin verran, kontrolloimassa ylioppilaskuntia. Varmaan tämäkin aiheutti sen, ettei ollut syytä suureen vastareaktioon.

SYL:n edustaja puhe tasapainoilee myös negatiivisten ja positiivisten kuvailujen välillä. SYL pyrkii tuomaan esiin oman myönteisen roolin lakivalmistelun aikana ja lain lopullisen onnistumisen. Taustalla kuitenkin pilkistää tyytymättömyys joihinkin lakivalmistelun vaiheisiin ja ne selitetään SYL:n voimattomuudella sen omasta hyvästä tahdosta huolimatta. Voimattomuuden taustalla oli muun muassa korkea kynnys esittää kritiikkiä. Heikon kritiikin takia järjestäytyi aluksi Helsingistä käsin vapaamuotoisempi opiskelijatoiminta, joka sitten otti voimakkaasti kantaa yliopistolakiin. SYL:n teksti ei esitä toimijoita suoraan, mutta vastakkaisena toimijana nimetään opetusministeri Virkkunen. Opetusministeri tuodaan esiin eräänlaisena vastapoolina SYL:n tahdolle prosessin aikana: SYL:n mielipidettä ei kuunneltu riittävästi ja lakiin tuotiin sellaisia asioita, joita ei alunperin haluttu.

Vaikka SYL asettui lakiuudistuksen tarpeellisuuden kannalle aluksi, se näkee opetusministeriön osittain estäneen omia etujaan lakivalmistelun aikana. Toisaalta opetusministeriö on samalla sekä SYL:n toiminnan mahdollistaja että itse lakiuudistusprosessista vastaava ministeriö. SYL:n edustaja tiedostaa sen oman ja ylioppilaskuntien ristiriitaisen aseman vaikuttajina, sillä hän toteaa niiden olleen sidottuja lakivalmistelun lopputulokseen. Kuitenkin SYL antaa paljon painoa opiskelijoiden omalle vaikuttamiselle. Puhe yltää toisinaan korkealle abstraktiotasolle liikkuen konkreettisten tapahtumien yli käsitteellisellä puheella, mutta usein myös kuvailee tapahtumia, toimijoita ja suhteita yksityiskohtaisesti.

Koska syksyllä 2008 järjestettiin lausuntokierros, jossa kaikki yliopistot ja ylioppilaskunnat ja muut keskeiset sidosryhmät lausuivat laista ja siellä esitettiin aika paljon kritiikkiä lakia kohtaan, just niitä asioita kohtaan, joista sitten väännettiin koko seuraavan kevään ajan. Mutta opetusministeri ei sitten ottanut niitä lausuntoja huomioon, vaan toi sen sitten vuoden 2009 alussa esityksen lausuntakierrosta edeltäneessä muodossa, jolloin entistä enemmän tartuttiin, koska monet tahot odottivat vielä siinä vaiheessa, millä lausunnoilla on merkitystä ja sitten osoittautui ettei ole.

Yliopistolakiuudistuksen prosessien representaatioista näkee sen, että vasemmistolaiset järjestöt ja VINO ovat näkökannoissaan huomattavasti kriittisempiä kuin SYL ja Keskustanuoret, mikä samalla heijastaa tekstien rakennetta retoriikassa, argumentaatiossa ja abstrahoinnissa. Vasemmisto-opiskelijat, JSDN ja osittain VINO ottavat tapahtumiin kriittisemmän ja siten konkreettisemmän otteen. Vasta-argumentaatiossa yliopistolakiuudistusta puidaan konkreettisempien yksityiskohtien läpi ja perustellaan raskaammin kuin puhtaassa kilpailukykyretoriikassa, sillä kriittiset oletukset ovat altavastaajina hegemonisen kilpailukykydiskurssin suhteen, koska se hallitsee korkeakoulutuksen kieltä, ajattelua ja retoriikkaa.

Järjestöjen edustajat kuvaavat toistensa toimintaa rajallisesti ja ovat oikeastaan vain vähän tietoisia toistensa osallistumisesta. Toimijoista nimetään vain yhteinen yliopisto (avoin yliopisto) liike. JSDN:n edustajalla on penseä kuva muiden kuin vasemmistojärjestöjen toiminnasta ja hän toteaa opiskelijoiden intressien jakaantuneen kahtia muissa järjestöissä. Erityisesti vihreiden toiminnan hän näkee kaksijakoisena. Myös SYL:n edustaja katsoo opiskelijoiden intressien jakaantuneen ylioppilaskuntien sisällä, mikä ei ole mitenkään kummallista, kun huomioidaan, että ylioppilaskunnat käsittävät kaikki opiskelijatahot kaikista poliittisista suuntauksista. Tällainen tietämättömyys muiden toiminnasta voi johtua siitä, ettei järjestöjen välillä ole ollut yhteistyötä muuten kuin toisissa verkostoissa ja ryhmittymissä tai että useampien järjestöjen toiminnallinen rooli yliopistolakiuudistuksen aikana on ollut paljon uskottua vähäisempää omasta myönteisestä kuvasta huolimatta.

Mulla ei ole käsitystä muiden poliittisten opiskelijajärjestöjen toiminnasta, mutta SYL on ainakin ollut aktiivinen tässä asiassa. En oikeastaan tiedä, en pysty kommentoimaan, miten muut.

Mä en osaa siitä niin kauheasti sanoa, mutta kyllä pääsääntöisesti hallitus – oppositio-jaottelu näkyi tässäkin...Enemmänkin sitten tuolla yhteinen yliopisto ryhmittymässä oli paljon demareita, vasemmisto-opiskelijoita ja myös paljon vihreitä.

5.2.3. Totuudet, pakot ja modaliteetit

Tarkastelu aloitetaan SYL:lla, jonka voisi väittää olevan aineiston järjestöistä paitsi mittavin myös monimutkaisin suhteiltaan ja asemaltaan. SYL:n tekstin totuudet korostavat myös enimmäkseen lain positiivisia puolia. Erityisesti rahoitus nähdään oikeudenmukaisena sekä yliopistojen välillä että sisällä. Tosin lauseiden sitoutuminen on varovaista. SYL:n edustaja puolustaa yliopistolakiuudistuksen autonomiaa sillä seikalla, että se on tehnyt niistä taloudellisesti vastuullisempia ja rahan käytöstä tarkempaa. Myös hallintomalli on onnistunut, sillä yliopistoyhteisöllä on enemmistö. Sitä paitsi jotkin vanhan järjestelmän seikat nähdään selkeästi heikkoina, esimerkiksi virkasuhteet. Oikeastaan SYL puhuu lakiuudistuksen välttämättömyydestä yliopistojen tehtävien kannalta ja puoltaa monia sellaisia näkökulmia, jotka ovat olleet ankaran kiistelyn ja kritiikin kohteena.

Kuitenkin SYL:n edustaja myöntää sen, että järjestö on kiinni opetusministeriön päätöksenteossa eikä siis voi paeta ikäviäkään ratkaisuja. Näin pakkolauseet korostavat sellaista näkökulmaa, että paha pääsi ikään kuin tapahtumaan, vaikka sitä vastustettiin omalla poliittisella linjalla kuulemistilaisuuksissa. Tosin lakiprosessia ei nähdä täydellisen demokraattiseksi. Pakkojen taustalla nähdään vahvasti olevan EU:n voimat ja politiikka, jotka vaikuttavat paineena kansalliseen päätöksentekoon. Koska SYL kokee EU:n päätöksenteon paineena, etujärjestönä se kokee opetusministeriön kansallisen politiikan

myös paineena, mikäli se ei kykene toteuttamaan opiskelijalähtöisiä vaatimuksiaan. Kuten aiemmin todettiin, SYL:n edustaja näkee itse opetusministerin eräänlaisena vastustajana.

Yliopistolakiuudistuksella ei kuitenkaan katsota olevan suurta vaikutusta opiskelijoiden arkeen, vaikka puhe onkin varovaista. Tulevaisuus nähdään täysin avoimena. Tosin yliopistot tulevat profiloitumaan yhä enemmän. Toisin sanoen SYL toteaa kehityksen hallitsevat linjat ja profiloitumisen osana tulevaisuutta, mutta kuitenkin pitää kaikkea mahdollisena tulevaisuudessa. Profiloituminen on vain yksi vastaus muutokseen sopeutumisprosessissa yliopistolaitoksessa, mikä edellyttää toimintojen ja tarpeiden analyysiä sekä kokonaisvaikutusten arviointia. Muunlaisten sopeutumiskeinojen näkeminen edellyttää kriittistä suhtautumista yliopistojen hallintokulttuuriin ja käytäntöihin (Tirronen 2005, 48.) Tulevaisuus ei siis ole mahdollisuus, mikäli hallitsevat käytännöt eivät ole avoimessa tarkastelussa.

Euroopasta tulee paljon paineita esimerkiksi lukukausimaksujen suhteen. Sieltä tulee tavallaan se paine ja myös siinä hengessä kotimaisen kilpailukyvyn kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi. Niistä se tarve on noussut. Yliopistojen omalta puolelta toivomus tähän uudistukseen lähti lähinnä siitä, että niillä on toki pitkään ollut taloudellisia ongelmia ja ne toivoivat, että niiden aseman vapauttaminen antaisi niille lisää pelivaraa ja mahdollisuuden kehittää taloutta. Ehkä siinä oli liiankin optimistisia toiveita sen suhteen, mitä siihen on tarvittu. Mutta kansantaloudellisesta näkökulmasta ja valtiovallan puolelta ehdotettiin – ja yliopisto suhtautui siihen positiivisesti, koska ne olettivat että niiden oma talouden pito vapautuu ja siihen tulee uusia mahdollisuuksia. Hyvin pitkälti nämä. Ja niin kuin tästä hyvin tulee esiin, ei siinä mitään suuri tieteellisiä tavoitteita ollut. Tai oli tiettyjen alojen kohdalla, niiden alojen, jotka vaikuttavat suuremmin kansantalouden, liikeytalouden kehitykseen.

Keski-Suomen keskustanuorten edustajan näkökulmasta lakiuudistuksen varmana syynä on tunnettu totuus kansainvälisestä kilpailusta. Kilpailun nähdään luultavasti kovenevan ja erityisesti kilpailun pääomista. Keskustanuorten edustaja ei kuitenkaan ole tyytyväinen rahoituksen järjestelyihin. Hän näkee ristiriitaisesti, että lakiuudistus on suotuista kehitys,

mutta samalla toteaa pääomien sijaitsevan pääosin Etelä-Suomessa. Tällainen kehitys saattaa johtaa alueelliseen jakautumiseen. Taustalla piilee arvostiriita. Keskustanuorten edustaja sitoutuu puhumiinsa totuuksiin ja pakkoihin vahvasti. Hän ei näe juurikaan vaihtoehtoja nykyisille käytännöille ja yliopistouudistuksen hegemoniselle kilpailukyvyyn diskurssille, vaikka hän ei puollakaan kaikkia uudistuksen uusia ominaisuuksia. Keskustanuorten edustaja käyttää vanhoista yliopistoista ”saareke”-metaforaa ¹¹, joka kuvaa ja perustelee vanhojen yliopistojen heikkoutta ja uusien käytäntöjen tarpeellisuutta. Kysymys on siitä yhteiskunnallisesta vuorovaikutuksesta, jota halutaan lisätä yliopistojen ja muun yhteiskunnan sektorien välillä.

Siinä on hyvät ja huonot puolet. Hyvät puolet on juuri se, että yliopistot eivät ole omia saarekkeitaan, vaan ne voivat tuoda yhteiskunnasta siihen uusia jäseniä ja kenties uutta näkökulmaakin.

Kuten Keski-Suomen keskustanuoret, VINO:n edustaja näkee rahoituksen myös ongelmallisena. Toisaalta rahoituksen ja käytäntöjen muutokselle nähdään aito tarve. Lisäksi resurssien leikkaaminen on ongelmallista ja uusi hallintomalli nähdään liian hierarkkisena. VINO:n edustaja sanoo suoraan, että kyseessä on myös aluepoliittinen ratkaisu, mitä keskustanuorten edustaja vain aavistelee. VINO:n mukaan lakiuudistuksessa on kyse nimenomaan siitä, että koulutus on muuttumassa yhä kaupallisemmaksi ja että näin korostetaan myös yliopistojen suuntautumista tutkimukseen. Näin maksuton koulutus on uhattuna ja kääntöpuolena luovan ajattelun osuus yliopistojen toiminnassa vähenee. VINO:n edustaja käyttää kielteistä metaforaa näistä seurauksista: ”tällainen oravanpyörä saattaa lisääntyä”. VINO:n edustajan näkemykset seuraavat oikeastaan korkeakoulutuksen kilpailukyvyyn argumentaatiota sen kääntöpuolista käsin. Toisaalta laissa nähdään olevan hyviäkin puolia, joita ei tosin tuoda suoraan esiin. Puhutaan ikään kuin tarpeesta muutokselle. Sitoutuminen protestiargumentteihin on vahvaa, mutta myönteiset lauseet lakiuudistuksesta ovat heikkoja tai epävarmoja, mikä antaa suuntaa tekstin arvopohjalle. Koska lakiuudistus käsitteli suurelta osin yliopistolaitoksen sisäisiä järjestelyitä ja

¹¹ Fairclough’n mukaan metaforat eroavat diskurssien välillä ja ne ovat eräs keino erottaa maailman representaatiot. Eri metaforien tietyt yhdistelmät luultavasti erottavat diskurssit toisistaan. (2003, 132.)

tutkimusta, sen arvellaan olleen etäinen opiskelijoille, millä VINO:n edustaja selittää lain vähäistä vastustamista.

Uskon, että on ollut ihan aitoa tarvetta avata rahan virtaamista yliopistoille. Ja luoda uusia käytäntöjä. Ja onhan se niinkin, etteivät kaikki ihmiset näe sitä ongelmallisena, että yliopistot ovat yritysten kaltaisia ja että mahdollistetaan esim. lukukausimaksukokeilut...Onhan tässä sitten sekin, että kuinka paljon tällä haetaan aluepolitiikkaa. Ei haluta suoraan lopettaa tiettyjä yliopistoja, mutta tällaisilla hallinnollisilla toimenpiteillä käytännössä pakotetaan toimintojen lopettamista ja henkilömäärien vähentämistä.

Vasemmistoedustajilla lakikriittiset toteamukset ovat vieläkin vahvempia kuin VINO:lla. JSDN:n edustajan uskoo vakaasti, että lakiuudistus on suoraan liike-elämän periaatteiden soveltamista ja että korkeakoulutuksen eriarvoisuus ja laatu heikkenevät. Uudet periaatteet on tuotu muista suuremmista maista, mutta ne eivät sovi Suomeen vähäisten pääomien takia. JSDN näkee tutkimuksen työnä, jota tutkija ei enää omista, vaan jota yliopisto hallitsee marxilaisessa mielessä. Näin JSDN:n edustaja uudelleen kontekstualisoi perinteisen marxilaisen kiistan työn omistajuudesta uuteen yhteyteen koskemaan yliopistollista tutkimusta. Kyse on myös oletuksesta, joka on esiintynyt puheessa akateemisen työn uudenlaisesta asemasta ja josta käytetään nimitystä tietotyöläisyys. Tällainen uudelleen kontekstualisointi toimii vahvana perusteluna sille argumentaatiolle, että yliopistolakiuudistuksessa on sisäänrakennettuna tietynlainen sosiaalinen vääryys. Sillä pyritään tuomaan esiin yliopistouudistuksen kahtiajakoinen luonne: yliopistotutkijalla ei ole enää akateemista vapauttaan, autonomiaansa. Luodaan uudenlaisia riippuvuussuhteita markkinoiden suuntaan. Kuitenkin yliopistojen johto itse näkee kehityksen suotuisana. Tällä asetelmalla JSDN:n edustaja luo etäisyyttä juuri SYRN:n edustamiin arvoihin ja uskomuksiin.

Toisaalta JSDN:n edustaja uskoo ristiriitaisesti, että tieteen tekeminen muuttuu paremmaksi lakiuudistuksen tuoman kilpailun ja kaupallisen soveltamisen takia. Hän näkee myös, kuten kaikki aineiston järjestöt, että lain varsinaiset vaikutukset on nähtävissä

vasta tulevaisuudessa, vaikkakin heikennyksiä on jo tapahtunut. JSDN:n teksti käyttää perinteistä vertausta kuvatessaan yliopistojen vanhan aseman poispsyhkimistä: ”millainen lapsi heitetään pois pesuveden mukana”. Tämä vertaus kuvaa voimakkaasti sitä huolta, että uudistuksen myötä katoaa jotakin sellaista, mikä on aivan olennaista yliopistolaitoksessa. Sitä paitsi JSDN:n mukaan opiskelijanäkökulmasta lakiuudistus on huono ja massaluennointi lisääntyy resurssien hallinnan takia. Hän näkee myös, että yliopistojen sisäinen maailma kiinnostaa vain pientä osaa opiskelijoista, minkä takia todellista protestia ei voinut syntyä. Laki valmisteltiin tarkoituksella nopeasti ja hiljaa ilman median ja julkisuuden suurta huomiota.

Virkasuhteet olivat siinä mielessä ainutlaatuisia, että niissä oli ensinnäkin parempi irtisanomissuoja, mutta sekin sitten että virkasuhteessa oleva henkilö omistaa oman työpanoksensa ja on oman itsensä herra siinä mielessä että tällainen oman työn suuntaus on voimakkaampaa. Mutta työsuhteessa oleva henkilö ei välttämättä pysty sitä omaa työtään ihan yhtä hyvin hallitsemaan tai edes omistamaan. Ja mitä sitten jatkossa tutkimustulokset, tieteen tekeminen, kuka ne oikein omistaa. Vai onko se sitten yliopiston pääomaa. Yliopiston omaisuutta pystytään tuotteistamaan, myymään.

Samoin kuin JSDN:n, myös Vasemmisto-opiskelijoiden tekstissä yliopistolakiuudistuksen kritiikki nähdään erityisesti sekä vasemmistolaisten että humanististen totuuksien valossa. Tässä humanismi viittaa nimenomaan sivistyksellisiin arvoihin ja humboldtilaiseen yliopistoperinteeseen. Kaiken taustalla nähdään olevan globaali kilpailu ja yliopistojen kaupallistuminen, mikä on johtanut siihen, että yliopistoista on tullut vähemmän julkisia toimijoita, joilla on vähemmän julkista vastuuta. Laki valmisteltiin ilman kunnon keskustelua kritiikin välttämiseksi eikä sitä toteutettu lakiteknisesti tarpeeksi hyvin, mistä enteilevät sen jälkeen ilmenneet työehtokiistat ja muu poliittinen tyytymättömyys. Vastavaikuttamisen puute nähdään yksinkertaisesti nykyisen poliittisen passiivisuuden syynä, jonka taustatekijät ovat moninaisia.

Kuitenkin muutos nähdään myös positiivisesti, koska se aukaisee vanhoja käytäntöjä ja mekanisme, jotka eivät välttämättä ole enää hyviä: se ”ravistelee” yliopistolaitosta.

Uudistuksen nähdään olevan tuottamattomia aloja eli ihmistieteitä vastaan, sillä yliopistot pyrkivät profiloitumaan ja karsimaan aloja tuloksellisuuden perusteella. Tuloksellisuus viittaa nimenomaan kilpailukykyä mittaavaan välittömään tuottavuuteen. Uudistus on poliittinen arvovalinta ja sen enteillään johtavan sisällöllisesti köyhempään elämään ja mahdolliseen eriarvoistumiseen. Tosin uudistajien totuus asiasta ymmärretään ja se myönnetään: se merkitsee kansantalouden tasapainoa. Muutoksia ei nähdä välttämättöminä, vaan tulevaisuus pidetään avoimena. Kuitenkin koulutuksen voidaan ennustaa muuttuvan yhä markkinaehtoisemmaksi ja eriarvoisuuden arvellaan lisääntyvän yhteiskunnassa. Epävarmuus lisääntyy ja vaihtoehdot vähenevät.

Se on, niin kuin uudistusvaiheessa puhuttiin, puitelaki ja sitä voidaan soveltaa vieläkin ihan hyvin tai sitten huonosti. Se on sitten poliittisesta tahdosta kiinni. Se mikä tässä on ja mitä voisi vähän ennustellakin, niin on se että koulutuksesta ja tieteen tekemisestä tulee entistä markkinaehtoisempaa. Ja mitkään lukukausimaksut lähitulevaisuudessa ei ole mikään utopistinen ajatus. Johan ne on työryhmät esitellytkin. Ja kyllähän sen pystyi jo siinä lakiuudistusvaiheessa ennustamaan, että sellaista tullaan jossain vaiheessa esittämään.

Kaikkien kyseisten järjestöjen teksteistä voidaan havaita tiettyjä eroavaisuuksia ja yhdenmukaisuuksia sen suhteen, minkälaisiin diskursiivisiin totuuksiin edustajat sitoutuvat ja missä määrin he sitoutuvat. Vain keskustanuorten edustaja korostaa, että lakivalmistelu oli onnistunut ja demokraattinen ja että laki on lopulta onnistunut. SYL on varovaisempi puheessaan, mutta pitää lakia lopulta onnistuneena. Muut näkevät kehityksen kielteisenä, mutta eivät tyrmää lakiuudistuksen tarpeellisuutta kokonaan. SYL myöntää, että valmistelu olisi voinut olla demokraattisempi sidosryhmien osalta. Sekä SYL että Keskustanuoret myöntävät tietyt hallinnolliset pakot: SYL myötäilee opetusministeriötä ja ylioppilaskunnat jossain määrin SYL:a. Myös Vasemmisto-opiskelijat ja JSDN näkevät valmisteluprosessin epädemokraattisena ja julkisuutta välttävänä. VINO ei mainitse tästä asiasta, mutta toteaa JSDN:n ja Vasemmisto-opiskelijoiden tapaan poliittisen aktiivisuuden ja kiinnostuksen olevan vaativa haaste. Yliopistolain valmistelun epädemokraattisuus tulee esiin aineistossa niin vahvana totuusteemana, että kyseessä sellainen on osa tiettyä totuusdiskurssia

yliopistolakiuudistuksesta, joka perustuu todellisiin ristiriitoihin politiikan sosiaalisissa käytännöissä.

Kaikki osapuolet näkevät taustalla kehityksen kansainvälisestä kilpailusta. SYL:lle kehitys edustaa painetta ulkopuolelta. Jokaisen järjetön edustaja myöntää, että laki suosii tuottavia aloja. Tämä seikka on merkittävä siinä mielessä, että se kertoo jokaisen näistä järjestöistä sitoutuvan tähän totuuteen lakiuudistuksen tarkoitusperistä ja intresseistä niin, ettei niitä pyritä lainkaan peittelemään joillakin toisenlaisilla kertomuksilla. Rahoitusjärjestelmästä ollaan monta mieltä. Päinvastoin kuin keskustanuoret, SYL näkee rahoituksen oikeudenmukaisena. Molemmat ovat arvioissaan enemmän myönteisiä kuin kielteisiä. SYL:lle se on oikeudenmukainen ja vapaampi, mutta taloudelliset paineet ovat suuremmat. VINO:n edustaja näkee siinä ongelmia, mutta muutokselle oli oikea tarve.

JSDN korostaa pääomavirtojen pääkaupunkikeskeisyyttä ja vähäisyyttä Suomessa samoin kuin Keskustanuorten edustaja, joka myös liittää uudistuksen alueiden eriarvoisuuteen. Vasemmisto-opiskelijoiden edustaja ei näe rahoituksen uusissa järjestelyissä suoraan mitään haitallista, sillä joka tapauksessa yliopistot tarvitsevat rahaa toimintaansa, mutta laki sinänsä edustaa tuottavuutta ja kaupallista ilmapiiriä. Oikeastaan suomalaisen yliopistolaitoksen rahoitusrakenne on muuttunut ja seurannut kehittyneiden länsimaisten demokratioiden kehityssuuntaa siten, että yksityinen rahoitus on saanut jatkuvasti enemmän tilaa julkisen rahoituksen rinnalla, sillä massoitunut moderni yliopistojärjestelmä tarvitsee yksityistä rahoitusta yhä enemmän ollakseen toimintakykyinen tieteen ja koulutuksen erityistarpeita varten. (Tirronen 2005, 28 – 29).

Hallintomallin SYL näkee onnistuneena akateemisen enemmistön ja vapaamman suunnittelun takia, mutta se on liian keskitetty. Myös VINO ja JSDN näkevät hallinnon liian keskitettynä. Vasemmisto-opiskelijoille yliopiston hallinto on vähemmän julkinen, koska sen managerialistinen hallinto ei edes pystyisi täyttämään julkisen vastuun vaatimuksia. Yllättäen Keskustanuorten edustaja käsittää hallinnon päinvastoin kuin kritiikki yleensä tuo esille: se ei ole enää niin paljon ylhäältä päin johdettua ja siksi parempi. Tosiasiassa yliopistolaitoksen hallintoa on uudistettu yhä enemmän

managerialistisemmaksi, keskitetyimmäksi ja hierarkkisemmaksi liiketalouden teorioiden pohjalta, kun yliopistojen tulosohjausjärjestelmää on kehitelty (Patomäki 2005). Keskustanuorten edustajan vastakkainen totuuspolitiikka voidaan ymmärtää sellaisena sosiaalisena epäkohtana, jossa johtamisopin hallinnollisten sovellutusten todellista laatua peitellään yliopistolakiuudistuksen yhteydessä.

Yleisesti tieteen nähdään keskittyvän soveltaville aloille tulevaisuudessa. Monet näkevät tieteen tekemisen kärsivän yliopistolain myötä. Yleishyödyllinen tutkimus jää toisarvoiseksi. Juuri ihmistieteiden nähdään kärsivän uudistuksesta eniten. Yllättäen JSDN:n edustaja näkee tieteen muuttuvan jopa paremmaksi, vaikka koulutus heikkenee. Myös Vasemmisto-opiskelijoiden edustaja näkee koulutuksen sisällön heikkenevän laadullisesti. Koulutus kaupallistuu. Muuten uudistuksen ei nähdä vaikuttaneen paljon opiskeluun toistaiseksi. Todetaan vain alojen karsiminen ja resurssien leikkaukset.

5.2.4. Arvot

Tekstien arvot kytkeytyvät olennaisesti edellisessä luvussa esitettyihin tosiasiaväittämiin. Oikeastaan on mahdotonta päätellä mitään arvoista ilman tietoa siitä, millaisiin totuuksiin ja pakkoihin puhuja on sitoutunut. Kun jotakin asiaa pidetään haitallisena, suotuisana tai välttämättömyytenä, voidaan jo siitä päätellä, minkälaisia arvovalintoja puhujalla on takanaan. Arvot voidaan kuitenkin erottaa ja havaita tekstin rakenteesta sellaisena ominaisuutena, joka vihjaa, miten asioiden pitäisi olla tai miten niiden ei pitäisi olla. Kyse on puhujan suorittamasta evaluaatioista Fairclough'n merkityksessä

Kuten on tullut ilmi, SYL sitoo itsensä totuuslauseilla kaksijakoiseen arvomaailmaan: yhtäältä SYL näkee lain osittain hyvänä ja onnistuneena, toisaalta se on EU:n ja hallituksen enemmistön pakko ja ulkoinen voima. Arvoissaan SYL vastustaa määrällistämistä ja yksioikoista talouden näkökulmaa koulutuksessa. Pelkkä kansantaloudellinen näkökulma ei ole hyvä. Kuitenkin arvot toteutuvat puheessa vain vähän, koska SYL:n edustaja ikään kuin tukeutuu jatkuvasti lakiuudistuksen saavutuksiin. Kuitenkin tyytymättömyys

lakivalmistelun demokraattisuuteen ja opetusministeriön tapaan tehdä päätöksiä asettaa SYL:n arvostukset lakiuudistuksen ajamaa hallitusta vastaan.

Koska SYL on ensisijaisesti poliittinen etujärjestö, sen arvot sijoittuvat sen tehtävään eli opiskelijoiden edun ja aseman parantamiseen. SYL:n edustajan puheen arvojen kaksinainen asettuminen ilmentää järjestön liukuvaa ja ambivalenttia poliittista asettumista yliopistouudistuksessa. Ensinnäkin SYL:n jäsenkentän kirjo ja siitä syntyvä välttämätön poliittinen hajaannus tekee sen päämääristä moninaisia tällaisessa laajasta muutoksessa, joka jakaa opiskelijoiden ja ylioppilaskuntien mielipiteitä ja periaatteita monelle suunnalle. Toiseksi sen sitoutuminen opetusministeriön päätöksentekokenttään hallinnollisena yhteistyökumppanina ja formaaleilla päätöksenteon käytännöillä on saattanut aiheuttaa poliittisesti sopivien arvolinjausten soveltamista ja suostumuksen antamista hegemoniselle korkeakoulupolitiikalle, vaikka järjestön taustalla olisikin kriittisiä arvo-olettamuksia yliopistolakiuudistuksesta.

Periaatteessa tuo uudistu, tuo laki, sitä mitä sillä toivottiin, ne vaikutukset, voivat olla sinänsä ihan hyviäkin. Yliopistoilla on vähän enemmän mahdollisuuksia tehdä valintoja, keskittyä tiettyihin vahvuuksiin. Se voi olla ihan positiivistakin. Esimerkiksi Aalto yliopistokin, kyllä siinä on ihan paljon potentiaalia. Siitä Ollaan ihan kansainvälisestikin kiinnostuneita. Voi olla että tuolla uudistuksella saadaan jotain hyvääkin aikaan. Mutta kyllä siinä omat riskinsä on. Niin kuin opetusministeri Virkkunen on tämän kevään aikana sanonut, vaikka iso lakiuudistus tehtiin, tämä muutos on vasta käynnissä, tai vasta alussa. Edelleen keskustelu jatkuu.

Vaikka keskustanuorten edustaja sitoutuu vahvasti korkeakoulutuksen kilpailukyvyyn diskurssin arvoihin, hänen arvostukset tuovat esiin myös lain tuomien muutosten vaarat: kovan kilpailun pääomista, yliopistojen eriarvoistumisen ja työntekijöiden aseman. Erityisesti tiede nähdään uhattuna rahanvallan takia. Teksti ei puutu näihin negatiivisiin seikkoihin yksityiskohtaisesti, mutta heijastaa edustajan syvällisiä arvoja myönteisen lakikuvan ohella. Tekstin kritiikki sijoittuu humanistisiin, perinteisiin keskustalaisiin ja myös hieman vasemmistolaisiin arvoihin. Tekstissä näkyy selvästi keskustan alueellisen

tasa-arvopolitiikan yhdistyminen vasemmistolaiseen kritiikkiin, joka puhuu ihmisten hyvinvoinnin ja koulutuksen tasa-arvon puolesta. Humanismin humboldtilaiset arvot tulevat esiin tekstin huolella puhtaasta tieteestä. Toisaalta laki ja sen tuomat taloudelliset mahdollisuudet, erityisesti lukukausimaksut, ovat ambivalentisti puhujalle tärkeitä. Teksti siis yhtäältä myötäilee kilpailukykydiskurssin hallitsevia arvoja ja toisaalta kallistuu hieman sitä vastaan, toisin sanoen tasapainoilee näiden kahden eri arvomaailman välillä.

Yliopistojen kuitenkin pitäisi pystyä tekemään sitä tiedettä eikä kerätä vain rahaa. Se ei ole hyvä ajatus, että rahan perässä ruvetaan juoksemaan ja silloin jos se käy vielä tieteen kustannuksella. Suomen tulevaisuuden kannalta sillä voi olla hyviä vaikutuksia, mikäli korkeakoulusektorista saadaan esim. tuloja vaihto-opiskelijoiden kautta, varsinkin kun EU- ja ETA-alueiden ulkopuolelta tulevilla voidaan periä maksua kokeiluajan. Sikäli tieteen tekeminen voi parantua, mutta ne tulokset tosiaan näkee vasta tulevaisuudessa.

VINO:n edustajan arvolauseet korostavat myös humanistisia ja vasemmistolaisia arvoja. Vapaa tiede, joka on tärkeää yhteiskunnassa, nähdään uhattuna kaupallistumisen paineen alla. Jopa soveltavilla aloilla pitäisi olla mahdollisuus tuottaa yleissivistävää tutkimusta, koska yhteiskunta perustuu soveltamattomalle nollatutkimukselle. Sitä paitsi on haitallista yliopistojen toiminnalle, että opetuksen resursseja leikataan. Se, että aiemmin mainittu vallan keskittyminen yliopistojen sisällä nähdään haitallisena, kuvaa jossain määrin edustajan perinteisen kollegiaalisen päätöksenteon arvostusta tiedeyhteisössä. VINO:n edustaja puolustaa yhteiskunnan sosiaaliturvajärjestelmiä työttömyyttä ja syrjäytymistä vastaan, jotka ovat uudessa akateemisessa työsuhteessa uhattuina. Työsuhteiden muuttamista pitäisi edeltää työttömyyden tukijärjestelmien uudistaminen joustavien irtisanomisien takia.

Se olisi sillä tavalla mielekäs, jos muu yhteiskunta tulisi perässä ja tajuaasi, etteivät työsuhteet enää ole elämänkestoisia, vaan työsuhteet on pätkissä ja projektiluonteisia. Jos pystyttäisiin mukauttamaan tukijärjestelmiä ja näiden työsuhteissa olevien ihmisten työttömyysturvaa siihen suuntaan, ettei ole välillä ongelma pudota sinne monttuun. Sitten

se olisi ihan hyvä asia. Mutta tavallaan sen pitäisi lähteä ensin sieltä päästä, että ensin muutetaan niitä tukijärjestelmiä ennen kuin muutetaan työsuhteita.

Vasemmistolaisessa hengessä JSDN:n edustaja korostaa korkeakoulutuksen asemaa yhteiskunnallisena tasa-arvon ylläpitäjänä. Yliopistojen keskinäinen eriarvoisuus, lukukausimaksut ja siten koulutuksen tasa-arvoisuuden heikkeneminen uhkaavat suomalaisen yhteiskunnan perustaa. Tiedeyhteisön tasa-arvo on myös vaarassa. On väärin, että tekniset alat keräävät enemmän rahaa kuin ihmistieteet. Teksti siis korostaa voimakkaasti humboldtilaisia periaatteita ja vasemmistolaisia koulutusarvoja. Toisaalta Vasemmisto-opiskelijoiden edustaja ei suoraan arvota uudistusta pahaksi eikä varainkeruuta nähdä yksioikoisesti haitallisena tekijänä, päinvastoin yliopistot tarvitsevat enemmän rahaa. Kuitenkin uudistuksen tuoma lyhytnäköinen talousajattelu ja yliopistojen kasvatuksellisen tehtävän hylkäämisen nähdään olevan vahvasti omia arvoja vastaan, mikä viittaa myös humboldtilaisiin arvoihin. Samoin kuin SYL, Vasemmisto-opiskelijoiden edustaja ihannoii kansalaistoimintaa ja avointa demokratiaa, mikä tulee esiin tyytymättömyytenä yliopistolakiuudistuksen julkiseen keskusteluun ja lakivalmistelun avoimuuteen. Kansalaistoiminnan ihanteet ovat tietenkin tavallisia poliittisille järjestöille jo niiden toimenkuvan vuoksi.

Se jos että pitäisi oppia kriittistä ajattelua ynnä muuta sellaista, niin se on ainakin tavoitteena aika lailla ristiriidassa sen kanssa, että on koko ajan tiukemmat paineet sen suhteen, että pitäisi valmistua nopeammin ja vähemmän rönsyillä opintojen kanssa ynnä muuta sellaista. Siinä mielessä näitä tavoitteita ei ole ainakaan kyetty saavuttamaan...Ei siinä kovin paljon ollut aikaa reagoida eikä ole käyty mitään laajaa kansalaiskeskustelua eikä siihen varmasti pyrittykään. Jos näin olisi haluttu tehdä, niin varmasti olisi kyetty toimimaan paremmin, jos tätä keskustelua olisi haluttu käydä

Maksuton koulutus on suomalaisen tasa-arvoisen yhteiskunnan perusta. Että jonkinlainen sosiaalinen kierto säilyy täällä ettei hyvinvointi ja koulutus periydy. Se on oleellista, että kaikilla on mahdollisuus edetä niin pitkälle kun pääkoppa kestää. Tällä tulee olemaan sellaisia vaikutuksia, että näihin suuriin kasvukeskittyymiin kasautuu opiskelijat. Ja

kuihtuvammat maakunnat, joissa ei ole välttämättä niin laadukkaita yliopistoja, niiden suhteellinen houkuttavuus tulee heikkenemään.

Yhteenvetona eri järjestöjen arvoista voi sanoa, että kaikki näkevät korkeakoulutuksen ja tieteen liiallisen kaupallistumisen ja määrällistämisen huonona kehityksenä. Erityisesti yliopiston sivistysperinteen rikkomista pidetään haitallisena, kun keskitytään liikaa tieteelliseen soveltamiseen ja tuottavuuteen. Lisäksi korkeakoulutuksen ja tieteen tasaa arvoa vaalivia ominaisuuksia pidetään tärkeinä ja ne nähdään uhattuina. Yliopistolain muutosta sinänsä ei pidetä pahana asiana, mutta kehityksen suunta yhä kaupallisempaan järjestelmään nähdään vaarana. Kommenttien taustalla ovat humanistiset ja vasemmistolaiset arvot. Oikeastaan vain Keski-Suomen keskustanuorten edustaja näkee suoraan taloudellisen hyödyn arvokkaana lakiuudistuksen myötä. SYL korostaa enemmän lain niitä puolia, jotka mahdollistavat tiettyjen vanhojen rakenteiden ja käytäntöjen vapautumisen ja avautumisen uusien, parempien käytäntöjen tieltä. Kuitenkaan SYL:n edustaja ei nimeä erikseen lain positiivisia puolia, vaikka niistä puhuukin. Kaikkiaan tekstit tuovat lakiuudistuksen esiin arvokkaana muutoksena, mutta ne tukevat sen saattamia arvostuksia pikemminkin epäsuorasti kiertäen kuin suoraan. Ne eivät halua sitoutua suoralta kädeltä lakiuudistuksen taustalla olevien tahojen kilpailukykydiskurssin arvomaailmaan, vaan yrittävät sopeuttaa lakiuudistuksen rakenteellisten muutosten mahdollisuuksia omiin humanistisiin ja vasemmistolaisiin arvostuksiin.

5.2.5. Järjestöjen poliittinen ja aatteellinen positio

Yliopistolakiuudistuksen representaatioista, totuuslauseista ja arvoväittämistä voi kokonaisuutena sanoa sen, että tekstit vastaavat sävyltään pitkälti omien järjestöjensä poliittista asemaa ja aatteellista roolia puoluepolitiikassa ja kansalaisyhteiskunnassa. Järjestöt heijastelevat osittain niiden poliittista asemaa yliopistolakiuudistuksen aikana, toisin sanoen hallitus – oppositio-jaottelua, ja pääpuolueiden katto-organisaatioiden yleistä koulutus- ja korkeakoulupolitiikkaa. Siten myös järjestöjen edustajien mielipiteet määrittyvät jossain määrin heidän subjektipositiossaan yliopistolakiuudistuksen poliittisessa jaottelussa ja puolueiden aatteellisessa järjestelmässä. Vasemmistoliitto

korostaa jo periaateohjelmassaan tasa-arvon heikkenemistä pääomavaltaisen globaalin kapitalismin kustannuksella (Vasemmistoliitto 2007). Muutenkin Vasemmistoliitto on ollut eräs kriittisimmistä puolueista koko yliopistolakia kohtaan (ks. esim. Kalliorinne 2010). Sosiaalidemokraatit puolestaan olivat vahvasti yliopistojen itsenäisemmän aseman ja kansainvälisen kilpailukyvyn puolella. Heidän kritiikkinsä kohdistui paljon lain periaatteellisiin ja teknisiin seikkoihin sekä hallituksen vääriin lupauksiin myöhemmin. Esimerkiksi he eivät hyväksyneet lukukausimaksuja lainkaan, työntekijöiden aseman nähdään heikentyneen ja yliopistot ovat vieläkin kiinni valtion tuottavuusohjelmassa autonomiasta huolimatta. (Peltonen 2009; Viitanen 2009; Sosiaalidemokraatit 2009.) Näin ollen JSDN:n edustajan mielipiteet ovat huomattavasti kärkevämpiä kuin eduskuntapuolueen linjauksista voisi suoraan päätellä.

Vaikka Vihreät kuuluivat hallitukseen lakivalmistelun aikana, heidän asemansa tässä uudistuksessa oli kaksijakoinen: yhtäältä he olivat lakivalmistelussa mukana ja siten tukemassa lakiuudistuksen toteutumista, toisaalta heidän poliittinen linjansa oli kriittinen ja tuki sivistysyliopiston arvoja ja periaatteita (ks. esim. Alanko 2009). VINO:n edustajan puheesta ilmeni vahvemmin juuri jälkimmäinen taipumus. Näin Vihreiden poliittinen linjaus oli samankaltainen Sosiaalidemokraattien kanssa. Lakiuudistusta tuettiin, mutta omien kriteerien ja vaatimusten pohjalta. Keskusta puolestaan oli pääministeripuolue ja siten vahvimmin ajamassa läpi lakiuudistusta ja uutta korkeakoulupoliittista strategiaa talouden kilpailukyvyn kohentamiseksi Kokoomuksen uusliberalistisen politiikan rinnalla. Jo ensimmäiseltä hallituskaudelta lähtien tavoitteena on ollut tieteen, innovaatioiden ja talouden lähentäminen keskenään (ks. Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelma 2003). Keskustan keskeinen asema lakiuudistuksessa voi selittää diskursiivisesti sitä, miksi Keski-Suomen keskustanuorten edustaja on varma yliopistouudistuksen onnistumisesta ja miksi pinnan alla kytevä kritiikki ei pääse esiin niin vahvasti.

SYL:n asema määrittyy sen toimenkuvan kautta opiskelijoiden etujärjestönä kansalaisyhteiskunnassa. Sen poliittiset päämäärät eivät ole puoluesidonnaisia. SYL on ensisijaisesti opiskelijoiden etujen asialla, mikä tarkoittaa koulutuksen tasa-arvon ja laadun tarkkailua olemalla yhteistyössä omien järjestöjensä, ylioppilaskuntien, poliittisten opiskelijajärjestöjen ja erityisesti opetusministeriön kanssa. Liittotason järjestönä se pystyy

helposti keskittämään opiskelijoiden vaatimuksia viranomaisille ja ottamaan vastaan ehdotuksia opetusministeriöltä. Kuitenkin SYL:n yhteistyö opetusministeriön kanssa ja aineistotekstin kaksijakoinen sävy tuovat esiin ambivalentin itsekuvan järjestön tehtävistä ja roolista yliopistolakiuudistuksessa. SYL:n edustajan puhe kuvaa järjestön hyvää tahtoa, oikeita päämääriä ja aktiivisuutta lakivalmistelun aikana, mutta myös sen heikkoutta. SYL:n edustaja kertoo järjestön vaikuttaneen sovinnaisilla keinoilla, mikä oikeastaan kuvaa järjestön roolia hyvin ja samalla ylläpitää järjestön toiminnan kannalta tarpeellista myönteistä itsekuvaa.

5.3. Opiskelijajärjestöjen diskurssit

5.3.1. Hallitseeko kilpailukykydiskurssi?

Edellisten havaintojen ja eri kielellisten ulottuvuuksien perusteella kyettiin löytämään tiettyjä diskursiivisia ulottuvuuksia, jotka tulevat esiin opiskelijajärjestöjen edustajien puheesta ja siten tekstien sisäisistä suhteista. Erityisesti tekstien totuus- ja arvolausumat toivat keskeisiä seikkoja esiin diskursiivisten suhteiden havaitsemiseksi. Teksteistä löytyi tietenkin edellä kuvattu hegemoninen kilpailukykydiskurssi, joka määrittelee koko yliopistouudistuksen keskustelukenttää. Opiskelijajärjestöjen edustajien puheessa hegemoniadiskurssi toimii ikään kuin viitekehystenä, josta käsin tekstit lähtevät suuntamaan toisenlaisiin diskursiivisiin verkostoihin. Kilpailukykydiskurssi hallitsee selvästi tekstien rakennetta olemassaolollaan ja painollaan, sillä se määrittelee ne vallitsevat poliittiset, taloudelliset ja koulutukselliset totuudet, joissa puhe liikkuu. Opiskelijajärjestöjen tekstien yhteydessä on kuitenkin olennaista huomata, missä määrin kilpailukykydiskurssi hallitsee puhetta laadullisesti.

Any Kantola tähdentää hallintavallan ja kilpailukyvyn välistä käytännön yhteyttä mielekkäästi. Kilpailukykyä ja sen teorioiden käyttöä poliittisessa hallinnassa voidaan tarkastella vallankäytön strategisena toimintana, jolla eri toimijat pyrkivät määrittelemään omat intressinsä kilpailukyvyllä. Sen käyttö muistuttaa poliittisen hallinnan regiimiä hajanaisuudessaan, jossa kamppailevat erilaiset rationaalisuudet Deanin mielessä. Tässä

kamppailussa eri toimijat pyrkivät tulkitsemaan kilpailukykyä strategisesti omien tavoitteidensa mukaisesti. Kilpailukyvyn strateginen käyttö nousee esiin erityisesti niissä paikallisissa konteksteissa, joissa sitä sovelletaan politiikkaan, esimerkiksi korkeakoulutuksessa ja tieteessä. Kilpailukyvyn käyttö perusteluna moninkertaistui hallitusohjelmissa 1990-luvun puolesta välistä lähtien. Eri alat ja poliittiset sektorit hakivat sillä uskottavuutta esittämällä itsensä kilpailukykyä vahvistavana tekijänä. Siitä muodostui argumenttien kattokäsite ja sitä käytettiin strategisesti vahvistamaan ja oikeuttamaan omia poliittisia intressejä. (Kantola 2010, 105, 107.) EU:ssa tämä ilmiö on tullut esiin unelmana täystyöllisyydestä ja maailman kilpailukykyisimmästä ja dynaamisimmasta tietopohjaisesta taloudesta, joka edellyttää kansallisen koulutusjärjestelmien mukauttamista tietopohjaisen talouden ja korkean työllisyystason tarpeisiin. Yliopistoilta nämä vaatimukset edellyttävät erityisesti aiempaa voimakkaampaa yhteistyötä ulkopuolisten osapuolien kanssa. (Tirronen 2005, 103.)

Kilpailukyvyn lisäksi sekä hallinnon että opiskelijajärjestöjen teksteissä tulee esiin kansainvälistyminen kilpailukyvyn edellytyksenä. Kansainvälistymisen näkökulma on osa uusliberalistista kilpailukyvyn retoriikkaa eli kilpailukyvyn diskurssia. Suomen yliopistojen kansainvälistymisen teesi muotoutuu pääasiassa sillä seikalla, että tieto ja kilpailukyky ovat keskeisiä pienen maan selviytymiselle. Yliopistot auttavat tietoyhteiskuntaa koulutuksellaan, tutkimuksellaan ja innovaatioillaan. Siksi yliopistojen täytyy toimia läheisessä suhteessa yhteiskunnan kanssa ja erityisesti mukautua yhteiskunnan muutoksiin ja vaatimuksiin hyvinvoinnin ja liiketalouden edistämiseksi. Kansainvälistymisen teesi olettaa, että yliopistojen täytyy muuttua ja avautua maailmalle. Paras tapa kilpailla on omata korkea laatu kansainvälisyydellä. Kansainvälisyys on siis yliopistojen selviytymisen ehto ja niiden kyky olla hyödyllisiä paikallisesti. Tietoyhteiskunta on luontaisesti kansainvälinen, kuten tiede ja yliopistot. Kansallisuuteen takertuminen johtaa varmaan epäonnistumiseen. (Nokkala 2008, 178 – 179, 181)

Opiskelijajärjestöjen edustajien puheesta tällaista strategista oikeuttamista omille pyrkimyksille löytyy kuitenkin vain vähän. Teksteissä kilpailukykyä ja kansainvälisyyttä ei käytetä muiden pyrkimysten perustelemiseen suoraan, niin kuin monissa muissa poliittisissa yhteyksissä on tehty. Kilpailukykyä itseään pyritään pikemminkin

oikeuttamaan tai kumoamaan. Näin kilpailukyvyyn diskurssi ajautuu puheessa itse keskiöön ja kriittisen tarkastelun kohteeksi. Teksteissä puhutaan pikemminkin siitä, miksi kansainvälistä kilpailukykyä pitäisi olla talouden kannalta kuin siitä, että sitä pitää olla. Korkeakoulutuksen kilpailukyvyyn diskurssi ei siis hallitse edustajien puhetta ratkaisevasti, paitsi Keski-Suomen keskustanuorten tekstissä jossain määrin. Keskustanuorten tekstin kilpailukykydiskurssin hegemonisuus puolestaan heijastelee Keskustan kattopuolueen aloitteellista asemaa yliopistolain valmistelussa pääministeripuolueena. Kilpailukyvyyn diskurssi ja sen hallinta itsessään ei siis pysty selittämään näiden poliittisten järjestöjen vähäistä vastakkaisasettumista ja protestien huonoa menestystä lakivalmistelun aikana.

5.3.2. Yliopistolakiuudistuksen vastadiskurssin retoriikka ja argumentaatio

Opiskelijajärjestöjen puheessa tulee esille monin eri tavoin hegemonisen kilpailukykydiskurssin vastadiskurssi, joka pyrkii vastustamaan kilpailukykydiskurssin olettamuksia ja arvoja. Se asettuu vastakkain liiallisen kaupallistamisen ja soveltavien tieteenalojen suosimisen kanssa. Se ei myöskään halua tunnustaa managerialistista johtamistapaa ja keskitettyä hallintoa yliopistoissa. Lisäksi se vieroksuu tiedeyhteisön ja tutkimuksen yhä kasvavaa valvontaa ja arviointia. Peter Scottin mukaan nykyiseen tieteeseen kuuluu uudenlainen laadun valvonta ja uudenlaiset tieteellisen merkittävyyden määritelmät. Koska tiedon tuotannon osallistujien määrä on kasvanut ja koska tieteelliset ongelmat luodaan moniulotteisessa yksilöiden ja tieteenalojen kontekstissa, perinteiset laadunvalvontamenetelmät eivät enää ole riittäviä. Laadun piirteinä on numeroiden käytön laajentaminen ja laadun kriteerien tarkempi määrittelemine. (1995, 152 – 153.)

Tällainen laadun korostaminen on yhteydessä kansainvälisyysteesin pönkittämiseen. Ajatuksellinen side kansainvälistymisen ja laadun välillä on voimakas korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssissa. Kansainvälistyminen lisää yliopiston laatua ja toisaalta laatua lisäämällä hallitaan kansainvälistä houkuttelevuutta ja kilpailukykyä: enemmän kansainvälisiä ihmisiä vastaa myös enemmän laatua. Kansainvälisen maineen sanotaan riippuvan kansainvälisestä yhteistyöstä koulutuksessa ja tutkimuksessa. Koska tiede on

kilpailevaa luonteeltaan, myös yliopistojen täytyy kilpailla opiskelijoista maineellaan ja laadullaan. (Nokkala 2008, 181.) Laadukas kansainvälisyys tarkoittaa siis parempaa kilpailukykyä tieteellisesti, koulutuksellisesti ja siten taloudellisesti.

Managerialismi hallinnan tekniikkana luo toisenlaisen suhteen organisaation johdon ja työntekijöiden välille. Managerialismi edellyttää organisaatiolta tehokkuutta, refleksiivisyyttä ja taloudelliseen asiantuntijuuteen perustuvaa toimintaa sekä työntekijän sitoutumista organisaation päämääriin ja jatkuvaa avointa vuorovaikutusta johdon kanssa. (Pyykkönen 2010, 125.) Vastadiskurssi ei kuitenkaan hyväksy näitä johtamisen teorioita yliopistolaitoksen laadun mittaamisen ja tarkkailun välineinä suoralta kädeltä. Vastadiskurssi tuo esille yliopiston hallinnon ristiriitaisena ulottuvuutena, jossa oikeus päätöksentekoon on yliopiston sisäisten ja ulkoisten valtasuhteiden seurausta.

Patomäki tulkitsee tällaisen managerialistisen johtamisen yliopistojen tulosohjauksen lisääntymisenä. Vallitseva pyrkimys lisätä yliopistojen johtamista, strategista suunnittelua ja tutkimushallintoa kasvattavaa hallintoporrasta entisestään. Tulosvastuullisissa järjestelmissä erilaisten suunnittelijoiden, hallintopäälliköiden ja kehittämispäälliköiden tehtävänä on koko ajan osoittaa oma tarpeellisuutensa ja hyödyllisyytensä teettämällä tutkimus- ja opetushenkilökunnalle jatkuvasti erilaisia selvityksiä sekä hallinnollisia kokeiluja ja ”uudistuksia”. (Patomäki 2005, 151.) Jo vuoden 1990 päällikkövaltaisen yliopistolain ja tulosjohtamisjärjestelmän käyttöön oton muutokset ovat tuoneet suomalaisiin yliopistoihin muun muassa keskusjohtoisen hierarkian, jossa valtaa harjoitetaan ylemmältä tasolta alemmalle. Johtajat eivät ole vastuussa alaisilleen vaan ylemmälle hierarkiatasolle. Kollegioitten päätöksenteon oletetaan seuraavan ja tukevan hierarkisesti tehtyjä tulossopimuksia. Hallinnollisen kielen uudistuminen on johtanut siihen, että tulosjohtamisen hallinto etäännyttyä laadullisesta sisällöstä ja seurauksena on mahtipontinen ja sisällöllisesti tyhjä ideologinen kielenkäyttö. (Uusitalo 1995, 135 – 136.)

Hallintoa on uudistettu järjestelmällisesti tehokkuuden ja tuloksellisuuden suuntaan new public management -teorioiden ¹² pohjalta johtavien poliitikkojen ja virkamiesten kesken asiantuntijoiden avustuksella. Yliopistojen tieteellistä ja opetuksellista itsehallintoa ollaan siis korvaamassa valtiollis-hallinnollisella ja liiketaloudellisella ohjauksella. (Patomäki 2005, 58 – 74, 82.) Hallinnan tekniikkana tämä uusi julkishallintojohtaminen velvoittaa siihen kuuluvat organisaatiot verkostoitumaan, toimimaan markkinaorientoituneemmin ja kontrolloimaan omaa toimintaansa erilaisin verkosto- ja markkinatehokkuutta mittaavin välinein, kuten arvioinnein (Pyykkönen 2010, 125). Nykyisen uudistuksen jälkeen voi ajatella, ettei kyse ole enää valtiollisesta ohjauksesta, koska yliopistojen autonomiaa vahvistettiin ja niistä tehtiin itsenäisiä laitoksia valtionhallinnosta.

Kuitenkin tulosohtausjärjestelmä ei ole uuden lain myötä muuttunut olennaisesti. Yliopistot ovat edelleen kiinni valtion rahoitus sopimuksissa laadullisilla vaikuttavuusmittareilla (ks. Opetusministeriö 2010; 2007). Valtio tulee todennäköisesti olemaan hallitseva rahoittaja nykyisessä massakorkeakoulutusjärjestelmässä. On olemassa vain vähän todisteita siitä, että massoituminen tukisi yliopistojen yksityistämistä. Sitä paitsi rahoituksessa yksityisten tulojen vakaa kasvu ei ole ollut kehityksenä, vaan julkisen rahoituksen lähteiden profiloituminen niin, että rahoitus järjestyy erityisillä sopimuksilla yhden rahavirran sijaan. (Scott 1995, 171 – 172.) Toisaalta yksityisen rahoituksen määrä on kasvanut yhä enemmän suomalaisessa yliopistojärjestelmässä Tirrosen (2005, 28 – 29) tulkinnan mukaan, mutta Scottin mukaan se ei ole ollut määräävä kehityssuuntaus. Tämä näkemysero on ongelmallinen siinä mielessä, että julkisten ja yksityisten yliopistojen rahoitusjärjestelyt poikkeavat toisistaan paljon samoin kuin kansalliset rahoitusjärjestelmät.

Yksityistämisestä huolimatta kyse on tulosohtausjärjestelmän syvenemisestä ja julkisten rahoitusehtojen muuttumisesta yhä enemmän liike-elämän periaatteiden kaltaiseksi suomalaisessa rahoitusjärjestelyssä. Toisin sanoen vaikka yliopistot saivat itsenäisen asemansa, ne eivät ole riippumattomia toimijoita. Ne toimivat silti valtion rahoituksen varassa tuloksellisuuteen perustuvissa sopimusjärjestelyissä. Tulosohtausjärjestelmä ei ole poistunut, vaan sen hallintaa on siirretty yliopistojen omiin sisäisiin käytäntöihin yhä

¹² Toisin sanoen uusi julkisjohtamisen oppi, joka perustuu markkinamekanismien jäljittelemiseen ja organisaatioiden yksityistämiseen.

enemmän managerialistisilla periaatteilla. Nykyään yliopistot mittaavat kustannustehokkuuttaan ja kilpailukykyään, jotta ne selviäisivät koulutusmarkkinoilla itsenäisinä taloudellisina toimijoina. Valtion tiliviraston roolista on siis siirrytty yliopistolakiuudistuksen mukaisesti autonomisempaan hallintoon, joka edelleen toimii tulosohtauksen periaatteilla.

Heikki Patomäki tähdentää, että Suomen hallituksiin osallistuneet puolueet ja poliitikot ovat olleet johtamisen muutosprosessissa mukana 1987 lähtien ainakin passiivisen hyväksyjän roolissa. Myös etujärjestöt on kiedottu prosessiin mukaan. Se ettei ole syntynyt varsinaista oppositiota on johtanut laajalle levinneeseen voimattomuuden tunteeseen. (Patomäki 2005, 82.) Kuten edellä on tullut ilmi, myös tiettyjen opiskelijajärjestöjen edustajien puheessa korostui eräänlainen voimattomuus ja ison liikehdinnän puute lakiuudistuksen kynnyksellä. Kuitenkin se, missä määrin etujärjestöt ovat olleet sidottuja esimerkiksi nykyiseen lakiuudistusprosessiin, on avoin kysymys.

Tirronen kuvaa tätä muutosta yliopistojen ja yhteiskunnan välisenä suhteena sekä yliopistojen omana kehittymisenä. Moderni massayliopisto on eräänlainen koulutuksen evoluution päätyelmä, joka on pikemminkin välttämättömyys kuin läpikotaisin ja täydellisesti suunniteltu koulutuspoliittinen projekti. Yliopistot heijastavat yhteiskunnan sosiaalista muutosta, mutta ne myös ovat aktiivisesti osana yhteiskunnan muutosta. Kuitenkin yliopistojen monimuotoistuminen on ollut perinteisesti sekä tietoista julkisen vallan harjoittamaa politiikkaa ja ulkopäin ohjautuvien tavoitteidenasetteluiden sitoutumista yliopistoihin että yliopistoinstituution ja akateemisen yhteisön eli tieteen omaehtoista kehittymistä. Tähän prosessiin liittyy erityisen voimakkaasti nykyisin korostuva profiloitumisen kehitystrendi. Olennaista on ollut tasapainoisen kokonaiskehityksen ylläpitäminen monimuotoistumisessa ottaen huomioon eri tahot. (Tirronen 2005, 41, 47.)

Kyse on pitkälti yliopistolaitoksen massoitumisesta ja sen myötä uudenlaisen yhteiskuntasuhteen muodostumisesta, mikä sisältää kaupallistumisen ja profiloitumisen tendenssit nykyään. Scott toteaaakin, että yliopistot ovat kauttaaltaan moderneja

instituutioita, sillä niiden lukumäärä on moninkertaistunut teollistumisen myötä. Massoitumisen vaikutus yliopistolaitoksiin on ollut kaksinainen. Ensinnäkin ne ovat kehittäneet omalaatuisia tehtäviä ja nämä tehtävät tulevat profiloitumaan yhä enemmän. Toiseksi yliopistolaitokset ovat muuttuneet yhä monimutkaisemmiksi järjestelmien laajentuessa isommiksi ja heterogeenisemmiksi sisäisessä syvyydessään. Lyhyen aikavälin ratkaisu on ollut laitoksien johtamisen tiukentaminen, mikä on aiheuttanut kaipausta vanhojen yliopistojen älykkäämpään hallintaan. Pidemmällä aikavälillä on todennäköistä, että hierarkkiset johtamismallit korvautuvat löysillä verkostoilla. (Scott 1995, 11, 170.) Se, mihin Scottin ennustus perustuu, on epäselvää, mutta hänen havaintonsa nykyisistä johtamismalleista vastaa pitkälti niitä kriittisiä lausumia, joita esiintyy myös vastadiskurssissa. Kuten Tirronen täsmentää, monimuotoistuminen on pikemminkin välttämättömyys kuin uhka. Nykyisin tähän liittyy myös yliopistojen profiloitumisprosessi. Profiloitumisprosessi on nähty korkeakoulututkimuksessa erääksi perustavaksi yliopistojen kehitystä tukevaksi instrumentiksi. Profiloitumisprosessi on samanaikaisesti massayliopiston ongelmien purkamista ja sen rakenteiden sopeuttamista tuleviin haasteisiin. (Tirronen 2005, 113.)

Koska yliopistolaitos on muodostunut sisäisesti yhä monimutkaisemmaksi ja koska sen tehtävät ovat yhä läheisemmässä suhteessa muuhun yhteiskuntaan, myös elinkeinoelämä on lähentynyt yliopistojä. Tirronen mukaan kysymys on uusien arvolähtökohtien integroinnista osaksi yliopistolaitosta ja yliopistolaitoksen perinteisten akateemisten arvojen sopeuttamisesta uusiin arvolähtökohtiin ja muuttuneeseen tilanteeseen. (Tirronen 2005, 51.) Pragmaattiset yhteiskunnalliset erityisintressit ja –tavoitteet määräävät yhä suurempaan tieteen kehitystä tieteen ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen edetessä yhä syvemmälle (Tuori 1995, 149). Nykyään innovaatioiden lähteiden ajatellaan usein olevan yliopiston, markkinoiden ja valtion välisessä vuorovaikutuksessa. Tästä vuorovaikutuksesta seuraa, että tiedon tuotanto on avointa ja että tieteen ja teknologian käyttäjät ovat luovia toimijoita, jotka osallistuvat ja vaikuttavat tiedon tuotantoon. Tieteellinen tieto on enemmän kytköksissä sovelluksiin kuin ennen se edelsi itsenäisenä sovelluksia. (Scott 1995, 142, 144.) Tutkimuksen teknistyminen lisää sen riippuvuutta taloudellisesta rahoituksesta. Talouselämän intressit välittyvät tiedeinstituutioon myös suoraan, sillä kyse on yritysten omasta tutkimustoiminnasta ja osaksi tilaustutkimuksista. Lisäksi korkeakoulut ovat menettäneet tutkimusmonopolinsa. Kehitys on vienyt tutkimusta

korkeakouluista yrityksiin sekä valtiollisiin ja yksityisiin tutkimuslaitoksiin. (Tuori 1995, 150.)

Koska tiede on yhä enemmän yhteydessä talouselämään, rahoitukseen ja tekniikkaan, yliopistojen täytyy tavalla tai toisella kilpailla jaetuista resursseista, jotta ne kykenisivät saamaan niitä mahdollisimman paljon tieteenharjoittamiseen ja koulutukseen. Tämä periaate ilmenee yliopistoissa liike-elämän kaltaisena kilpailuna. Weisbrodin ja kumppaneiden mukaan korkeakoulut kilpailevat nykyään opiskelijoista sekä paikallisesti että kansainvälisesti. Korkeakoulut kilpailevat opiskelijoista ja kyvykkyydestä monin tavoin, muun muassa apurahoin, sopimuksin ja lahjoituksin. Korkeakoulutuksen kilpailu vaikuttaa olevan kiihtymässä. (Weisbrod, Ballou & Asch 2008, 43 – 45, 52.) Vaihdokset viittaavat julkisen edun tieto/oppimisregiimin muuttumisesta akateemisen kapitalismin tieto/oppimisregiimiksi. Suurin kasvu korkeakoulujen rahoituksen osuudesta on tapahtunut lukukausimaksuissa Yhdysvalloissa, mikä on vahvistanut opiskelijan asemaa koulutuksen kuluttajana oppijan kustannuksella (Rhoades & Slaughter 2004, 4, 12.) Vaikka suomalaiset yliopistot ja muissa maissa julkiset yliopistot vielä tukeutuvatkin vahvasti julkiseen rahoitukseen, ovat lukukausimaksut muuttuneet globaalisti yleiseksi käytännöksi kerätä varoja yliopistojen toimintaan ja tietyissä maissa, kuten Isossa Britanniassa, kasvaneet huomattavasti viimeisten vuosikymmenten aikana. Lukukausimaksut tietenkin kasvattavat yksityisen rahoituksen osuutta parantaen yliopiston kilpailullista asemaa.

Korkeakoulut eivät poikkea muista organisaatioista ja yrityksistä tuotemerkkien suhteen. Niillä, joilla on kansallista mainetta voivat houkutella laajemmin hakijoita, periä enemmän lukukausimaksuja ja saada enemmän lahjoituksia. Luotu maine toimii potentiaalisina tuloina, joita voidaan käyttää voitokkaasti. Tuotemerkit ja maine ovat arvokkaita keinoja, koska ne tekevät helpommaksi periä korkeampia lukukausimaksuja ja koska ne voidaan sijoittaa muille tuloja tuottaville markkinoille. Kilpailun kiristyessä mainostamisen tarve kasvaa. Sellaiset yliopistot, jotka vuosikymmen sitten käyttivät vain vähän varoja mainostamiseen, ovat nykyään aktiivisesti mukana markkina-asetmansa vahvistamisessa. Toisaalta kaupallistettu maine on katoavaista. Mikäli yliopisto ei panosta resursseja maineen jatkuvaan ylläpitämiseen, esimerkiksi summer school ja overseas -ohjelmilla, se katoaa väijäämättä ajan mittaan. Kuitenkin julkiset korkeakoulut ovat mutkikkaampia kuin

yksityisyrietykset, sillä niiden tehtäviin kuuluu paljon muitakin periaatteita kuin voittojen saavuttaminen (Weisbrod, Ballou & Asch 2008, 175, 192 - 193, 194 - 195.)

Kun tarkastellaan tätä modernin yliopistolaitoksen ja tieteen uudenlaista suhdetta talouteen, päädytään jälleen tietopohjaisen talouden teoriaan. Dale tähdentää, että yliopiston modernisoiminen sisältää vanhan byrokraattisen ja valtiokeskeisen modernisaatiomallin hylkäämisen ja sen korvaamisen lähestymistavoilla, jotka hyväksyvät uusliberalistisen globalisaation vaatimukset herkemmin ja joissa yliopistolaitos itse on muuttunut tietopohjaisen talouden ja yhteiskunnan suuremmaksi välineeksi. Tämä suuntaus sisältää uudenlaisen suhteen opiskelijoihin, uusiin eturyhmittymiin ja koko yhteiskuntaan. (Dale 2008 196 – 197.) Koska nykyiset talousjärjestelmät ovat yhä enemmän kiinni tiedon eri muodoissa, tiedon tuotannosta muodostuu keskeinen taloudellinen ja sosiaalinen käytäntö ja siksi tiedemiesten ja oppineiden monopoli asiantuntijoina haurastuu. Tiedon tuotanto kiinnittyy tiukasti taloudelliseen tuotantoon ja sosiaaliseen uusintamiseen. (Scott 1995, 148.)

Korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssin näkökulma rajoittuu yliopistojen tiedolliseen hyödyntämiseen innovaatio- ja patenttimarkkinoilla, tutkimuspalveluna eri tahoille ja koulutushyödykkeenä opiskelijoille. Tässä kokonaisuudessa nopeisiin ja täsmällisiin tuloksiin tähtäävällä tutkimuksella on tärkeä rooli. Yliopistojen koulutustehtävä rajoittuu opiskelijoilta tulevaan rahoitukseen ja työmarkkinoiden tarpeisiin. Vastadiskurssin näkökulma kuitenkin lähtee purkamaan kilpailukykydiskurssia. Se kieltää yliopistolaitoksen päämäärän yksipuolisena kansantaloudellisena tekijänä. Vastadiskurssi ei halua hyväksyä suoraan yliopistolaitoksen kansainvälisiä kehityssuuntauksia, vaan pyrkii rakentamaan toisenlaisia mahdollisuusrakenteita hegemonisen kilpailukykydiskurssin heikkouksista käsin: taloudellinen tuottavuus ja hierarkkiset johtamisopit eivät sovi yliopistolaitokseen sellaisinaan. Myös opiskelijajärjestöjen teksteissä hegemonista korkeakoulutusdiskurssia joudutaan oikeuttamaan, perustelemaan ja arvostelemaan eikä sitä edes pyritä katsomaan kokonaan läpisormien.

Vastadiskurssi esittää yliopistolaitoksen kulttuurisen jatkumon, sivistyksen ja totuuden etsinnän paikkana yhteiskunnassa: instituutiona jonka kulttuurinen ja sosiaalinen voimavara perustuu sukupolvet ylittävään tiedolliseen tehtävään. Kyse on jossain määrin juuri yhteiskunnan omasta itsekritiikistä, -arvioinnista ja -reflektioista, johon kuuluu myös ihmisten valistus ja emansipaatio kaikenlaisesta kurjuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta. Siten vastadiskurssi nojaa paljon perinteisiin vasemmistolaisiin ja humanistisiin arvoihin, kun taas kilpailukykydiskurssissa näkyy nykyisen uusliberalismin ja oikeiston yhteenkietoutuminen. Niin kuin Miller ja Rose toteavat, uusliberalismi paikantaa valtion sijainnin politiikan diskurssissa uudelleen. Valtion täytyy olla vahva puolustaakseen kansakunnan etuja kansainvälisellä kentällä ja tarjota laillinen kehys sosiaaliselle ja taloudelliselle elämälle. Kansakunnan suuruuden perinteinen retoriikka muiden ulottuvuuksien kanssa mahdollistaa vaihdon uusliberalismin ja perinteisten oikeistolaisten arvojen välillä ja samalla avaa hallinnollisten ohjelmien syventämisen monimutkaisen tilan. (Miller & Rose 2010, 118 – 119.)

Kuitenkin myös vastadiskurssi rakentuu monista enemmän tai vähemmän todellisuuden vastaisista tieteen ja koulutuksen ihanteista, jotka eivät voisi olla mahdollisia modernissa yliopistolaitoksessa. Yliopistolaitos on kasvanut ja monimutkaistunut siten, ettei siinä ole enää nähtävissä yhteistä arvopohjaa tai näkemystä yliopiston tehtävästä. Siitä huolimatta vastadiskurssi kykenee problematisoimaan nykyisen yhteiskunnallisen suhteen ja korostamaan tieteen syvällisempää päämäärää yhteiskunnassa, mistä se ammentaa suuren osan perusteluvoimastaan. Tiede kehittyy erilaisissa sosiaalisissa rakenteissa, mutta tieteen universaali institutionaalinen päämäärä on pyrkimys todistettuun tietoon (Tirronen 2005, 52).

5.3.3. Humboldttilaisuus ja sivistysyliopistodiskurssi

Vastadiskurssi on monisäikeinen kokonaisuus, mutta siinä korostuu erityisesti näkökulma, jota tässä yhteydessä kutsutaan sivistysyliopistodiskurssiksi. Tämä diskurssi esiintyi voimakkaasti myös haastatteluaineistossa. Sivistysyliopistodiskurssi pohjautuu humanistiseen traditioon ja arvoihin. Erityisesti sen taustalla näkyy humboldtilainen

yliopistoideologia, jonka kantavana ajatuksena on eräänlainen akateeminen vapaus sivistysperiaatteiden ohella. Vaikka humboldtilaisuuden käsite ei esiinny järjestöjen haastatteluaineistossa suoraan, voidaan edustajien puheesta havaita juuri humboldtilaisiin ihanteisiin viittaavat sivistys- ja koulutusarvot, jotka tulevat esiin oletuksissa. Yliopistot tuli von Humboldtin mukaan rakentaa valtiollisesta sääntelystä riippumattomaksi, itseorganisoituviksi laitoksiksi, joiden toiminnan ihanteena oli tutkimuksen, opetuksen ja opintojen vapaus sekä näiden yhteenkuuluvuus ja sivistyksen ensisijaisuus suhteessa ammatilliseen koulutukseen. Lisäksi keskeistä yliopistolaitoksessa on opettajien ja opiskelijoiden välinen vuorovaikutus ja yliopistojen itsenäisyys yhteisinä. (Manninen 1990, 246; Von Humboldt 1990.)

Humboldtilaisessa ihanteessa sivistystä korostetaan ammatilliseen sivistykseen nähden, jolloin riippumattomuus ulkopuolisista intresseistä on välttämätöntä. Ammatilliset ja käytännölliset tavoitteet ovat toissijaisia. (Tirronen 2005, 118.) Humboldtilaisessa sivistys- ja tiedekäsityksessä opetuksen ja opiskelun yhteenkuuluvuus on keskeistä. Opiskelu ei ole vain opiskelijoiden tehtävä vaan se yhdistää yliopistoyhteisön jäseniä. Humboldtilaisessa akateemisessa vapaudessa opiskelun vapaus on perustava, koska vain tutkimuksen ja opetuksen vapaus luovat edellytyksiä oppimiselle, joka tähtää yksilölliseen sivistymiseen. (Tuori 1995, 148.) Näin ajatus akateemisesta vapaudesta ja riippumattomuudesta yhdistyy sivistysperiaatteisiin. Yliopiston ulkopuolelta nähdään uhkaksi vain ahtaat yhteiskunnalliset erityisintressit, joiden välittyminen yliopistoon murtaa sen sivistystavoitteen edellyttämän sosiaalisen ”yksinäisyyden”. Akateemisen vapauden suurimmat uhat ova yliopiston sisäisiä, eivät ulkoisia, koska akateemisen vapauden paino on yksilöllisellä eettisellä tasolla. (Tuori 1995, 148.) Tämä yksilön eettinen sivistys on olennainen seikka myös nykyisen yliopistouudistuksen ja vastadiskurssin kannalta. Vastadiskurssia painaa syvä huoli yliopiston sivistysihanteiden katoamisesta kaupallisuutta korostavien alojen jalkoihin. Osa tätä sivistystä on ollut tietynlainen vapaus ja riippumattomuus tieteelliseen tutkimukseen ja opiskeluun. Kuten on tullut ilmi, yliopistolakiuudistus on tehty yhteistyössä yliopistojen johdon kanssa ja se on osaltaan saanut aloitteen yliopistojen omalta taholta. Toisin sanoen yliopistolakiuudistus on tässä mielessä yliopiston sisäisen arvomaailman ja sivistyskäsitysten muuttumisen merkki.

Yliopistolaitoksen historian, humboldtilaisuuden ja Magna Charta Universitatum¹³ viitoittamana yliopistojen autonomiasta on käyty lukuisia keskusteluita. Käsitykset autonomiasta vaihtelevat jossain määrin sen mukaan, kuka siitä puhuu. Perinteisesti sillä on kuitenkin tarkoitettu yliopistojen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta ulkopuolisten tahojen pyrkimyksistä ja intresseistä, humboldtilaisuudessa erityisesti valtiosta. Kyse on edellä mainitusta akateemisesta vapaudesta sivistyksen ja eettisyyden ehtona. Tirronen tähdentää, että akateeminen vapaus on vakiintunut modernin yliopistokoulutuksen perusarvoksi. Se voidaan määritellä yliopistolaitoksessa suoritettua tutkimuksen ja koulutuksen riittäväksi riippumattomuudeksi ulkopuolisista tekijöistä. Se on kuitenkin dynaaminen käsite ja edellyttää jatkuvaa yhteiskunnallista keskustelua. Yleensä akateemiseen vapauteen sisältyy kaksi limittyvää käsitettä: institutionaalinen vapaus ja yksilön vapaus. (Tirronen 2005, 56.) Institutionaalinen vapaus voidaan ymmärtää nimenomaan yliopiston hallinnon ja yhteisön riippumattomuudeksi. Yleensä puhutaan ihanteellisesti tiedeyhteisön kollegiaalisesta päätöksenteosta. Yksilön vapaus puolestaan viittaa tutkijan ja opiskelijan vapauteen sekä edellä mainittuun sivistykseen. Yliopistolakiuudistuksen ja EU:n korkeakoulupolitiikan myötä autonomia on kuitenkin viitannut myös yksityistämiseen keskusteluissa. Mitchell G. Ashin mukaan puhe autonomiasta on saanut monia sävyjä saksankielisessä Euroopassa, mutta amerikkalaisessa kontekstissa autonomia tarkoittaa muunneltua rahoitusta, ei vähemmän rahoitusta. Kyse on julkisesti tuetuista laitoksista. Siis todellinen autonomia tarkoittaa Ashin mielestä vain vapautta kerätä varoja monista eri lähteistä, mikä ei vielä ole yleistä esimerkiksi Saksassa tai Itävallassa. (Ash 2008, 49 - 50.)

Sivistysyliopiston periaatteissa sivistys on yleisesti käsitetty ensisijaisesti itseisarvona ja toissijaisesti välineenä, mistä on seurannut yliopistokoulutuksen perusjännite, joka on nykyisessä massoituneessa yliopistolaitoksessa on osaltaan problematisoinut sivistävää koulutusta. (Tirronen 2005, 117). Tämä jännite voidaan havaita selvästi kilpailukykydiskurssin ja sen vastadiskurssin välillä. Kilpailukykydiskurssin periaatteet ja sivistyskäsitteet ovat lähtöisin taloudellisista arvoista, jotka korostavat kustannustehokkuutta, tiedon tuotantoa ja innovatiivisuutta markkinoilla. Kuitenkin koska

¹³ Vuoden 1988 periaatesopimus Euroopan yliopistojen rehtorien välillä yliopiston ihanteiden säilyttämisestä ja tärkeydestä tulevalle kehitykselle sekä EU:n jäsenmaiden rajojen poistamiseksi. Yliopistojen autonomia on keskeinen periaate tässä sopimuksessa.

moderni yliopistolaitos on monitahoinen kokonaisuus, joka sisältää monia eri intressejä ja arvolähtökohtia, ei näitä kahta sivistyskäsitystä voida pitää toisiaan poissulkevin periaatteina. Modernin yliopiston sivistyskäsitys liittyy yhteen työelämälähtöiset ja sivistävät pyrkimykset, mikä tarkoittaa klassisen sivistyskäsityksen eettisyyden ja monipuolisuuden sekä työelämälähtöisen kompetenssin kohtaamista. (Tirronen 2005, 93-119). Tutkimuksen tekemisestäkin puhutaan nykyään usein ammattiosaamisena ja ammattitaitona. Modernissa yliopistossa sivistyminen ei perustu vain yleisille vaan erityisille ja eri lähtökohdista nouseville päämäärille, toisin kuin klassisessa sivistysyliopistossa. Sivistyksellä on eri lähtökohtia integroiva funktio modernissa yliopistossa. (em., 116.)

Ne käsitykset tieteestä, joille humboldtilainen sivistysyliopiston ihanne perustuu näyttävät nykyään vanhentuneilta. Tieteiden erikoistumisen seurauksena filosofia on menettänyt asemansa kokonaisuuden haltuun ottavana tieteenä. Niinpä tieteiden ykseyden kuva on vaikea ylläpitää. Tutkimus on muuttunut sekä luonnontieteissä että ihmistieteissä yhä enemmän yhteistoiminnaksi, joka rajoittaa yksittäisen tutkijan autonomiaa. Tekninen tiedon intressi on hallintaa, ei puhdasta tiedettä humboldtilaisuudessa. Myöskään tiedeinstituution sisäiset suhteet eivät vastaa enää humboldtilaisuuden yksinäisyydessä tiedettä tavoittelevien yksilöiden yhteisöä. Tieteen ja yhteiskunnan väliset suhteet ovat ratkaisevasti muuttuneet. (Tuori 1995, 149.) Nykyisin koulutus on myös osa kansallista talous- ja työllisyyspolitiikan tavoitteiden, talouskasvun ja työllisyyskehityksen saavuttamista (Tirronen 2005, 122). Näin se on myös osa yhteiskunnallista hallintaa, jolla kansalaisten toimintaa suunnataan, rajoitetaan ja tarkkaillaan (Silvennoinen 2002). Kuitenkin yliopistoilla on edelleenkin moraalinen sivistystehtävä, jota humboldtilainen ajattelu korostaa. Koska sivistystavoitteita ei enää voida toteuttaa filosofian kokonaisuuden avulla, se nousee pikemminkin kunkin tieteenalan ja niihin kuuluvan koulutuksen sisältä, mikä edellyttää tieteenalojen välistä vuorovaikutusta. (Tuori 1995, 151.)

Humboldtilaisen yliopiston ylevistä sivistyksellisistä periaatteista huolimatta ei voida välttää myöskään humboldtilaisuuteen itseensä kohdistuvaa kritiikkiä. Ensinnäkin pelkkä humboldtilaisuus ei ole riittänyt yliopistojen tieteelliseen kehittymiseen. Taustalla on ollut myös muita suotuisia rakenteellisia uudistuksia Saksassa ja muualla, muun muassa von

Liebigin ajatukset ja kokeilut. (Manninen 1990, 247 – 248.) Toiseksi vaikka tärkeimmät vaikutteet suomalaisen yliopistolaitoksen kehittämiseen ovat tulleet juuri humboldtilaisesta traditiosta snellmannilaisten ajatuksien kera, suomalaisen yliopistojärjestelmän 1900-luvun kokonaiskehitys todistaa, etteivät humboldtilaisen yliopistoihanteen periaatteet ole suomalaisen yliopistolaitoksen kehittymisen ainoita viitteitä. (Tirronen 2005, 73.) Kolmanneksi, kuten edelliset seikat antavat jo olettaa, koko humboldtilaista traditiota on syytä epäillä historiallisesti värityneeksi tarinaksi. Ashin mukaan ”Humboldt” on eräänlainen myytti, koska se perustuu sellaisiin diskursiivisiin ideaaleihin, joilla ei ole todellisuuspohjaa historiassa. Siitä on muodostunut hyväksytty käytäntö kielen käytön peliin oikeuttamaan kriittisen tutkimusyliopiston arvoja, erityisesti humanistisina saksalaisina yliopistoihanteina. ”Humboldtista” on tullut joillekuille yliopisto-opettajille ja opiskelijoille symboli autonomiasta ja vallasta vallitsevissa yliopistosuhteissa valtaisista todellisuuden esteistä huolimatta. (Ash 2008, 41 – 44.) Voisi kiteyttää, että sivistyksen käsitykset ovat vaihdelleet eri aikoina. Nykyiset sivistysperiaatteet eivät ole enää yhteneviä traditionaalisen eliittiyliopistolaitoksen kanssa. (Tirronen 2005, 118.)

Näin myös sivistysyliopistodiskurssi käyttää kieltä ja tarinoita hyväkseen oikeuttaakseen omia arvojaan. Kyse on kielellisestä ja poliittisesta määrittelykamppailusta yliopiston käytännöistä käytävässä kiistassa. Edes yliopiston sisältä ei voida enää löytää yksimielisyyttä sen omista arvoista, päämääristä ja tehtävistä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei sivistysyliopistodiskurssi edustaisi myös arvokkaita ja tärkeitä käytäntöjä yliopistolaitoksessa. Ainakin sen arvot ja päämäärät lähtevät ennemminkin yliopistolaitoksen omista traditioista käsin kuin uusliberalistisesta kilpailukyvyystä. Joka tapauksessa Fairclough ja Wodak ovat päätelleet, että yliopiston arvokenttää pusketaan kahdelta suunnalta. Magna Charta Universitatum pohjalta kaksi eri diskurssia yliopistoteksteissä määrittelee yliopiston luonnetta: humboldtilainen ja palveluyliopisto yliopistojen ja yhteiskunnan välillä. Niiden väliset ristiriidat ovat ilmeisiä ja erityisesti palveluyliopiston ihanteiden vaatimukset ovat ristiriitaisia, sillä kuka pystyy määrittelemään vaatimukset ja moraalin yhteiskunnalle, joita yliopistojen tulisi seurata. (Fairclough & Wodak 2008, 116 – 117.) Yliopistojen yhteiskunnallinen palvelusuhdehan on keskeinen osa kilpailukykydiskurssin ja tietopohjaisen talousregiimin argumentaatiota. Talouden kasvava tietotuotanto tarvitsee yliopistoja, jotka siksi täytyy tuoda lähemmäksi

liiketaloutta ja valtiota ja joiden täytyy siksi luoda myös omaa kilpailukykyä saadakseen resursseja kilpailussa akateemisesta tuottavuudesta ja maineesta.

5.3.4. Tasa-arvo, demokratia ja hyvinvointi

Aineistosta tuli ilmi myös kolme muuta diskursiivista ulottuvuutta, jotka sivuavat vastadiskurssia omilla näkökulmillaan. Ne leikkaavat yliopistouudistuskeskustelussa joitakin keskeisiä representaatioita ja uudelleen kontekstualisointeja. Ensinnäkin järjestöjen teksteistä löytyi voimakkaita äänenpainoja yhteiskunnallisen tasa-arvon diskurssista, joka pitää sisällään tässä aineistossa koulutuksen ja alueellisen tasa-arvon. Toiseksi löytyi viitteitä eräänlaisesta demokratiakeskustelusta, joka sisältää deliberatiivisia julkisuusperiaatteita ja republikanistisia kansalaisuuden ihanteita. Kyseessä on luultavasti demokratiakeskustelun sisäisistä diskursseista, joita kutsutaan tässä yhteydessä deliberatiiviseksi ja republikanistiseksi demokratiadiskursseiksi. Kolmanneksi todettiin hyvinvointiaatteen¹⁴ diskurssi, jossa on kysymys laajoista sosiaalipoliittisista näkökulmista, jotka ulottuvat aina pohjoismaisen hyvinvointivaltion perusteisiin. Tässä aineistossa esiin tuli erityisesti kysymykset työhyvinvoinnista ja työelämän uusista riskeistä yliopistoissa. Kaiken kaikkiaan nämä diskurssit sisältävät laajamittaisia ja ongelmallisia nyky-yhteiskunnan ilmiöitä. Siksi ne käsitellään tässä yhteydessä vain lyhyesti ja yliopistolakiuudistuksen kontekstissa, siten kuin ne esiintyvät vastadiskurssissa.

Korkeakoulutuksen tasa-arvokysymykset tulevat yliopistolakiuudistuksessa esiin kahdelta eri kannalta. Ne leikkaavat toisiaan ja yhdistyvät vastadiskurssin näkökulmiin. Ensinnäkin yliopistouudistukseen sisältyvään kilpailukykydiskurssiin on sisäänrakennettu epätasa-arvoisia elementtejä jo sen lähtökohdissa. Mikäli korkeakoulut Suomessa alkavat yhä enemmän kilpailemaan voimavaroista, maineesta ja opiskelijoista, lukukausimaksut saattavat olla yhä lähempänä opiskelijoiden arkipäivää. Tällöin opiskelijoiden varallisuus ja sosioekonominen tausta luovat jo lähtökohtaisesti eriarvoisia asetelmia opiskelijoiden opintomahdollisuuksissa ja yliopistojen valintakriteereissä. Tietenkin on mahdollista luoda

¹⁴ Miller ja Rose puhuvat hyvinvointiaatteen käsitteestä, joka sisältää kaikki hyvinvointivaltion mekanismit ja ideaalit (ks. esim. 2010, 109).

kattava stipendijärjestelmä vähävaraisempia opiskelijoita varten. Kuitenkin kun tarkastellaan niitä maita, joissa on käytössä korkeat lukukausimaksut, kilpailu stipendeistä on ankaraa ja karsii siten jo itsessään opiskelijoita ulkopuolelle: miksi vähemmän lahjakkaalla varakkaalla opiskelijalla voisi olla yhtä hyvät mahdollisuudet opiskelupaikkaan kuin varattomalla ja lahjakkaalla? Tasa-arvon diskurssin kritiikkinä ja kantavana ajatuksena on juuri se, että jokainen opiskelija voisi yrittää niin pitkälle korkeakoulutuksessa kuin omat kyvyt ja motivaatio yltävät ilman rahallisia esteitä. Tämä ajatus lienee ollut myös suomalaisen opintorahan taustalla aikanaan.

Lukukausimaksuja on perusteltu muun muassa sillä, että se ratkaisee osan yliopistojen rahoituksen ongelmasta, kun osa rahasta tulee opiskelijoilta. Maksujen salliminen mahdollistaisi myös paremman osallistumisen kansainvälisillä markkinoilla ja kohentaisi rahoitusta. (Nokkala 2008, 182). Lisäksi maksut tekevät yliopistoista kilpailukykyisempiä, koska maksettu koulutuspalvelu näyttäytyy arvokkaampana ja laadukkaampana erityisesti ulkomaalaisille opiskelijoille. Ulkomaalaisten puolestaan nähdään vahvistavan Suomen tietopohjaa (em., 182). Keskustelu lukukausimaksuista on monimutkaista ja sekavaa sivustakuulijalle. Jotkut koulutuksen asiantuntijat ovat todenneet lukukausimaksujen ja stipendijärjestelmän huojentavan korkeakoulutuksen rahoittamista. Kuitenkin kuten edellä on tullut ilmi, suurimpana rahoittajana on yhä säilynyt valtio yliopistolaitoksen itsenäistämisestä huolimatta. Lukukausimaksujen ja suomalaisen tasa-arvoisen koulutusperiaatteen välillä on kiistämättä syvä ristiriita.

Toiseksi tasa-arvo tuodaan esiin alueellisena kysymyksenä. Yliopistouudistuksen rahoitusjärjestelyt tukeutuvat yhä paljon julkiseen rahoitukseen yliopistojen itsenäisestä asemasta huolimatta. Opetusministeriön kanssa tehtävät rahoitusopimukset suosivat edelleen tiettyjä yliopistoja, jotka ovat kaikkein tuottavimpia tutkimuksessa ja koulutuksessa. Esimerkiksi Helsingin yliopisto saa enemmän rahoitusta kuin Jyväskylän yliopisto. Suurten keskusten yliopistoissa liikkuu enemmän rahaa, mikä tarkoittaa nykyisen kilpailun näkökulmasta sitä, että ne houkuttelevat myös enemmän opiskelijoita ja tutkijoita, koska ne ovat maineikkaita ansioissaan. Koska korkeakoulututkinnot ovat merkittävästi työelämäperustaisia, yliopistojen maine työmarkkinoilla vaikuttaa välttämättä myös opiskelijoiden työnhakuperusteisiin. Korkeakoulutuksen syvenevä kaupallistuminen ja

kilpailu johtaa todennäköisesti eri yliopistojen alueelliseen eriarvoistumiseen ja siten opiskelijoiden koulutuksen laadun eriarvoistumiseen. Korkeakoulujen väliseen kilpailuun kuluu olennaisesti niin kutsuttu ”rankkaus” (ranking) paremmuusjärjestykseen, mistä toimii esimerkkinä Shanghain lista.

Korkeakoulujen arvoasteittaminen on ambivalenttia, koska vaikka jokin korkeakoulu ei arvostaisi yksioikoista näkemystä korkeakoulujen laadusta, opiskelijat ja heidän vanhempansa saattavat korostaa huomattavasti korkeakoulun asemaa. Arvoasteen korottamisesta voi muodostua oikotie yliopiston maineen kasvattamiseen, mikäli opiskelijat vastaavat myönteisesti arvoasteen kohoamiseen. Näin yliopistot saattavat ryhtyä arvoasteen säätelyyn, jonka avulla ne yrittävät panostaa juuri niihin seikkoihin, joita arvostetaan listauksissa, vaikka kyseiset seikat olisivat laadullisesti merkityksettömiä. Esimerkiksi kurssien koon pienentäminen ja osa-aikaisten luennoitsijoiden palkkaaminen nostattavat arvoasemaa. Näin arvoasteesta tulee ajan mittaan välttämättä harhaanjohtava, kun yliopisto oppii manipuloimaan listojen arvostamia tekijöitä. Sitä paitsi laadun mittaaminen on vaikeaa, koska se merkitse eri ihmisille eri asioita, joten joudutaan aina turvautumaan toissijaisiin näkökulmiin. (Weisbrod, Ballou & Asch 2008, 189 -190.)

Teksteissä ilmenneet demokratiadiskurssit näyttäytyvät vaatimuksena lakiprosessien avoimempana ja rehellisempänä käsittelynä sekä kansalaisten aktiivisempana toimintana. Ensinnäkin deliberatiivinen demokratiadiskurssi korostaa instituutioiden avoimuutta ja julkisuutta sekä kansalaisten osallisuutta päätöksenteossa (ks. tarkemmin Tykkäläinen a; b). Toiseksi republikaanistisen demokratiadiskurssin paino on kansalaisaktiivisuuden velvollisuuksissa liberalistista passiivista ajattelua vastaan (ks. tarkemmin Keinänen a; b;). Nämä molemmat näkökulmat ovat keskeisiä yliopistolain valmistelun kannalta ja niihin yhdistyy myös nykyisiä vuorovaikutteisen demokratian periaatteita. Yliopistolakiuudistuksen yhteydessä kysymys on ennen muuta siitä, käsiteltiinkö uutta yliopistolakia riittävästi ja riittävän avoimesti julkisuudessa. Yliopistolaitoksen uudistusta on vihjailtu jo pitkän aikaa, jo Matti Vanhasen I hallituksen aikana (ks. esim. Valtioneuvosto 2003). Miksi lain vastustajat lähtivät liikkeelle vasta lakiuudistuksen kynnyksellä? Yliopistolaitosta on muutettu asteittain lähemmäksi valtiota ja sittemmin tulosohjauksen suuntaan. Esimerkiksi tutkijat ja opiskelijat olivat huolissaan yliopistolaista

1991, jolloin yliopistot tehtiin vastaamaan enemmän tulosohtausmallia ja liikeyritysten kaltaisia managerialistisia johtamismenetelmiä. Huolen aiheena oli, että yliopistot sidottiin liikaa opetusministeriön päätöksentekoon ja että itsehallinto ja kollegiaalinen päätöksenteko kärsisivät yliopiston hallinnon keskitetyn rakenteen takia. (ks. Uusitalo & Lipponen 1995.)

Vaikuttaa siltä, että nykyisessä yliopistolakiuudistuksessa käytettiin jälleen joitakin samoja protestiargumentteja, joissa näkyy samanlainen huoli yliopistolaitoksen ja liike-elämän välisen vuorovaikutuksen syvenemisestä, vaikka tulosohtausjärjestelmän ja managerialistisen mallin periaatteet oli jo omaksuttu yliopistojen käytäntöihin jossain määrin. Tällainen toistaminen viittaa siihen, etteivät nykyisen yliopistouudistuksen vastustajat ole olleet selvillä tämän uudistuksen suhteesta aiempiin muutoksiin ja aiempaan tilanteeseen. Esimerkiksi haastatteluaineiston lausumat siitä, kuinka yliopistouudistuksen tuomat muutokset ja käytännöt voidaan todeta vasta myöhemmin ja kuinka niitä on nyt vaikea nähdä, osoittavat juuri pidemmän aikavälin näköalattomuutta ja argumentaatiokatkosta aikaisempiin yliopistouudistuksiin. Toisaalta kyse on myös lakivalmistelun kiireellisyydestä ja julkisuusvajeesta (Tomperi 2009, 146 – 150). Vastustajien ei välttämättä edes haluttu saavan yksityiskohtaista tietoa prosessin kulusta.

Demokratiakeskustelun toinen diskurssi koskee kansalaisten omaa aktiivisuutta, joka nähdään yliopistolakiuudistuksen yhteydessä vaihtelevalla tavalla. Yhtäältä omien järjestöjen katsotaan osallistuneen kaikin mahdollisin keinoin lakiprosessiin ja tapahtumien kulkuun, toisaalta poliittisesti passiiviset opiskelijat ja yliopistotyöntekijät nähdään muutenkin asiasta kiinnostumattomina. Nämä kannanotot ja lausumat osuvat lähelle tilastollisia tosiasioita suomalaisten poliittisesta aktiivisuudesta. Tosin nämä tosiasiat ovat jo siinä määrin vakiintuneita uskomuksia, että ne ovat paljon yleisessä tietämyksessä. Sitoutuminen poliittiseen järjestöön lisää kansalaisen kiinnostusta politiikkaan ja osallistumisaktiivisuutta keskusteluun (Grönlund 2006, 75). Toisaalta sellaisia ihmisiä, jotka osallistuisivat yhdistysaktiiveina politiikkaan aktiivisesti, on vähän ja ihmisten sitoutuminen yhdistyksiin jäsenyyden kautta on heikkenemässä (Borg 2005, 77; Helander 2006, 108). Toisaalta suomalaiset ovat jokseenkin tyytyväisiä demokratian toimivuuteen maassaan (Borg 2005, 84). Tyytyväisyys voi kertoa kansalaisten vähäisestä

perehtymättömyydestä päätöksentekoon ja passiivisesta asennoitumisesta ajankohtaiseen politiikkaan: demokraattisessa päätöksenteossa ei voi olla mitään vikaa, jos sen päätöksenteko toimii ilman suurempia ristiriitoja ja konflikteja.

Opiskelijajärjestöjen puheessa ilmeni myös hyvinvointiaatteen diskurssi, josta vastadiskurssi jossain määrin ammentaa kriittistä voimaa kilpailuyliopiston tehokkuus- ja tulosperiaatteita vastaan. Järjestöjen edustajien argumenteissa hyvinvointiaatteen diskurssi tulee esiin enimmäkseen puheena yliopistojen työhyvinvoinnista, työntekijän asemasta ja sosiaaliturvasta sekä työmarkkinoiden epävakauksesta. Tässä yhteydessä hyvinvointiaatteen diskurssi korostaa yliopistotyöntekijöiden muuttanutta ja heikentyntä asemaa. Näin yliopistouudistuksen vastadiskurssi liittyy keskustelun paljon laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiin kuin mitä kilpailukykydiskurssista pystyy havaitsemaan. Hyvinvointiaatteen diskurssin kamppailu ja alisteinen asema kytkeytyy oikeastaan koko siihen kehitykseen, jossa on vahvistettu yhä enemmän uusliberalistisia hallinnan periaatteita ja hyvinvointivaltion asteittaista purkamista. (ks. tarkemmin Miller & Rose 2010, 117 – 122; ks. myös Dean 1999, 171 - 174). Retorisella ja ohjelmallisella tasolla uusliberalismi sisältää syvällisen muutoksen niissä mekanismeissa, joilla hallitaan sosiaalista elämää. Yhteisöllisen tuen ja solidaarisuuden sijaan uusi rationaliteetti ehdottaa sosiaaliturvaa yksityisen sektorin kautta ja tehokkuuden takaamista kilpailun periaatteilla markkinoilla. Hyvinvoinnin ja sosiaaliturvan julkinen järjestäminen eivät enää ole keskeinen osa poliittista ohjelmaa vakauden ja sosiaalisen tehokkuuden vuoksi. (Miller & Rose 2010, 120.)

5.4. Yliopistolakiuudistuksen diskurssijärjestys

5.4.1. Yliopistolakiuudistuksen diskurssijärjestys osana liberalistista hallintaa

Korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssin ja sen vastadiskurssin eri ulottuvuudet osoittavat, kuinka yliopistouudistus on osa pitkäaikaista uusliberalistista hallinnan rationaliteettia, jonka tärkeänä elementtinä on tietopohjaisen talouden regiimi.

Yliopistolakiuudistuksen diskurssien ulottuvuuksia pystytään ymmärtämään paremmin uusliberalistisen hallintavan näkökulmasta. Lisäksi yliopistolain valmistelun ja päätöksenteon demokraattisuuden ongelmallisuus voidaan käsittää osaksi laajempaa liberaalin demokratian hallintaa. Deanin näkökulman avulla voidaan ymmärtää sitä, miksi uusi yliopistolaki ei käynyt läpi merkittäviä sisällöllisiä muutoksia sitten selvitysmiesten väliraportin ja miksi laki hyväksyttiin laajalla poliittisella puoluerintamalla, vaikka monien eri osapuolten kannanottoja pyrittiin kuulemaan. Osa yhteiskunnan hallinnan liberaalia demokraattista projektia on poliittisen toiminnan hallinta. Sen tuottaminen sovinnaisissa muodoissa, kuten säännöllisten vaalien ja kansalaistoiminnan muodossa, jotta voitaisiin varmistaa se, ettei hallittu väestö puutu yhteiskunnan hallintaan itseensä. Yhteiskunnan hallinta tarkoittaa usein poliittisten toimijoiden hallintaa siten, että varmistetaan, että he eivät puutu hallituksen toimivaan työhön riippumatta siitä, ovatko nämä toimijat osa väestöä tai hallitsijoita itse. (Dean 2007, 8.)

Kyse on myös autoritaarisen liberalismien liberaalista poliisista, joka rajoittaa myös vallanpitäjiä ja valtionhallintoa, joka on kansalaisyhteiskunnasta tuotettu olomuoto. Liberaali hallintavalta tuottaa maailmanlaajuisesti pakottavia normeja vapaudella kansalaisyhteiskunnassa, jonka suhteen uusliberalistinen hallinnan rationaliteetti on olemassa. (Dean 2007, 112, 117.) Uusliberalistisen rationaliteetin teoriat kehkeytyvät sellaisten organisaatioiden ja asiantuntijoiden käsissä kuin OECD, WTO, IMF ja Suomen pankki, jotka tuottavat ohjelmia poliittiselle agendalle. Suomen yliopistolakiuudistus EU:n kautta on tällainen tiedolla tuotettu poliittinen ohjelma. Näihin poliittisiin ohjelmiin on vaikea puuttua, koska ne ovat peräisin liberaalin kansalaisyhteiskunnan demokraattisista prosesseista. Lopulta kyse on foucault'laisesta tieto/vallasta ja totuuden määrittelemisestä niissä instituutioissa, joilla on siihen valta.

Tiettyjen opiskelijajärjestöjen edustajien myönteinen kuva osallistumisesta lakivalmisteluun ja opetusministeriön järjestämistä kuulemistilaisuuksista voidaan käsittää myös poliittisen toiminnan hallinnalla, mutta tarkemmin yhteiskuntaryhmien välisillä sopimuksilla ja järjestelyillä, joihin voi liittää teorioita sekä uuskorporatismista että osallistamisesta. Yhteiskuntaryhmien ja niitä edustavien järjestöjen avointa valtakilpailua edustavan liberalistisen vaikutusmallin rinnalle yhä enemmän tilaa on annettu

uuskorporatiivisille sopimusmalleille, joista vahvimmin ovat toimineet työmarkkinajärjestöjen väliset järjestöeliitin luomat sopimusmallit, joissa valtio on ollut mukana aktiivisesti. Vastaavan suuntaisia sopimusmalleja tai niiden muunnelmia on toteutettu myös muiden järjestölohkojen ja viranomaisten välillä. Järjestöjen oman jäsenkentän asiantuntemus ja suuri koko ovat mahdollistaneet suotuisten päätösten aikaansaamisen. Valtio on luonut järjestöille ja muille ulkopuolisille toimijoille vaikuttamisfoorumeja kehittämällä neuvottelu- ja vaikuttamiskanavia sekä politiikkaan että hallintoon. (Helander 2006, 93.) Kyse on eräänlaisesta poliittisen järjestyksen ylläpidosta siten, että valtionhallinto tuntee järjestöjen jäsenkentät ja osaa suunnitella päätöksentekoaan varmemmin välttämällä isoja konflikteja. Järjestöt suostutellaan mukaan jo alusta pitäen suotuisilla lopputuloksilla. Deanin näkökulmasta tällaiset sopimusmallit voisi ymmärtää myös osaksi liberalistista hallintaa siten, että poliittiset ohjelmat valtionhallinnosta päin sitovat kansalaisyhteiskuntaa.

Uuskorporatismia paremmin tällaisia sopimusmalleja kuvaa osallistamisen käsite. Kansalaisyhteiskunnan alue- ja paikallistason stabiloivia strategioita on alettu nimittää osallistamiseksi. Osallistamisen tavoite on estää erilaisten mielipiteiden kärjistyminen avoimiksi ristiriidoiksi. Kun suunnittelusta kiinnostuneita tahoja kuunnellaan ajoissa ja kun erilaiset näkemykset otetaan suunnittelussa huomioon, ehkäistään tekijöiden mielestä tarpeettomien ja kuluttavien ristiriitojen syntyminen. (Lappalainen 2002, 44 - 45.) Osallistamisen ajatusta voidaan soveltaa myös valtakunnallisen politiikan tasolla. Kun yliopistolakiuudistusta alettiin suorapuheisesti kaavailemaan, muun muassa opetusministeriön selvitysmiehet pyrkivät kuuntelemaan lukuisien eri tahojen näkemyksiä aiheesta, kuten aiemmin todettiin (ks. Jääskinen & Rantanen 2007, 13 - 14). Päätöksentekoon tuotiin mukaan myös opiskelijat ylioppilaskuntien, SYL:n ja poliittisten opiskelijajärjestöjen kautta. Näin suurimmalle osalle järjestöistä on muodostunut sellainen kuva, että päätöksentekoon ollaan osallistuttu, sillä onhan siihen annettu kaikki mahdollisuudet erilaisilla vaikuttamiskanavilla opetusministeriön puolelta. Tällainen sanoma tulee esiin erityisesti lakivalmistelun aikaisten hallituspuolueiden opiskelijajärjestöillä ja SYL:lla. Mielenkiintoista on kuitenkin se, kuinka yliopistolakiuudistus voitiin toteuttaa pitkälti siinä muodossa kuin uudistusmielisten poliittisena päämääränä on ollut jo vuodesta 2007 ohittaen muun muassa opiskelijoiden kritiikki lausuntokierroksilla. (Tomperi 2009, 154 - 156; ks. myös Jääskinen & Rantanen

2007). Jo selvitysmiesten väliraportista ilmenee tietynlainen ohjelmallisuus ja toimeksianto uudistuksen toteuttamiseksi (ks. Jääskinen & Rantanen 2006; Tomperi 2009, 151). Kuitenkin raportit olivat maltillisempia kuin lakiprosessi itsessään (Tomperi 2009, 150, 154). Näin ollen vaikuttaa siltä, ettei edes opetusministeriön omien asiantuntijoiden haluttu hidastavan yliopistolain poliittista päämäärää.

Lakivalmistelun ohuesta demokratiasta huolimatta haastateltujen opiskelijajärjestöjen sitoutuminen yliopistouudistuksen periaatteisiin diskursiivisesti on kokonaisuudessaan vähäistä. Painavimmin yliopistouudistusta puoltaa Keski-Suomen keskustanuoren edustaja, joka ajattelee selkeän myönteisesti yliopistolain tuomista taloudellisista mahdollisuuksista. Yliopistolakiuudistuksen kuvailu on jopa väritynyttä, kun osapuolten kesken nähdään vallitsevan täydellinen yhteisymmärrys. Kuitenkin hänen argumenteissa on myös kriittinen puoli, joka heijastelee katkosta retoriikassa, argumentaation epävarmuutta ja syvää ristiriitaa: yliopistouudistuksen ja korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssin uusliberalististen arvojen ja perinteisten keskustalaisten tasa-arvon periaatteiden välinen kuilu on ilmeinen. Keskustanuorten edustajan vahva sitoutuminen yliopistolakiin selittyy sillä, että se oli lakivalmistelun aikaisen hallituksen pääpuolueen alainen opiskelijajärjestö ja siten vahvimmin kiinni hallituksen poliittisissa diskursseissa ja hallinnan rationaliteetissa. Keskustanuorten teksti osoittaa, että jopa hallintovaltaan vahvasti kytköksissä olevassa järjestössä on mahdollisuus hegemonisen totuusdiskurssin vastaiselle ajattelulle, vaikka se ei olisikaan reflektiivistä tai johtaisi minkäänlaiseen toimintaan.

SYL:n edustaja näkee myös yliopistolain jokseenkin suotuisana uudistuksena yliopistolaitokselle ja hän sitoutuu jossain määrin sen mahdollistamiin käytäntöihin, mutta osoittaa samalla eräänlaista alistumista opetusministeriölle ja tyytymättömyyttä omaan valtaansa. Teksti kuvastaa ongelmallista suhdetta opetusministeriöön, joka oli SYL:n läheisimpiä yhteistyötahoja tässä uudistuksessa. Juridisesti SYL on yksityisoikeudellinen edunvalvonta järjestö, mikä tekee sen toiminnasta ja poliittista päämääristä vapaampia kuin ylioppilaskuntien (Muukkonen 2007, 158). Kuitenkin diskursiivisesti sen käytännöistä saa helposti sen kuvan, että sen toiminta on vahvasti osallisena hallinnan menettelyissä sekä omalla asiantuntijuudellaan että muiden asiantuntijoiden paineen alaisena. Näin SYL:n juridisen vapauden muodot paljastuvat diskursiivisesti huomattavasti rajoittuneemmiksi ja

ongelmallisemmiksi kuin se on liberalististen aatteiden mukaan. Hallinnan kehittyneissä liberalistisissa strategioissa on keskeistä yhteiskunnan hallinta ilman hallintaa: hallita itsenäisten yksilöiden säädelyjen valintojen kautta. Hallinnan liberalistiset strategiat eivät viittaa sellaiseen vapauteen, joka olisi poliittisten toimijoiden luonnollista omaisuutta. (Miller & Rose 2010, 309 – 310.)

Tällöin myös SYL:n poliittinen toiminta olisi jossain määrin hallinnallisesti säädelyä siten, että se osallistuu hallituksen vaikuttamisfoorumeihin ehdotuksilla ja kuulemistilaisuuksissa vapaasti luoden kuvaa totuusdiskurssista muiden toimijoiden ja erityisesti asiantuntijoiden kanssa. Muutenkin SYL:n asema ylioppilaskuntiin nähden on ongelmallinen niiden oikeudellisen aseman takia, kun sen katsotaan joissain yhteyksissä puhuvan ylioppilaskuntien puolesta, vaikka se on pikemminkin rinnakkaisvaikuttaja laillisesti niiden suhteen (Muukkonen 2007, 157 - 158). Näin SYL ikään kuin hallitsee ylioppilaskuntia riviopiskelijoineen esiintyen etujen yliasiantuntijana, jolloin valta keskittyy SYL:n ja sen yhteistyötahojen hallintaan. Kyse on asiantuntijuuden kaksoisroolista, joka hakee liittolaisuutta sekä vallanpitäjiltä että kansalaisilta (ks. Miller & Rose 2010, 102).

VINO:n, JSDN:n ja Vasemmisto-opiskelijoiden edustajien tekstit sitoutuvat selkeästi vähemmän yliopistouudistuksen tavoitteisiin. Kyseisten järjestöjen edustajat eivät näe yliopistolakia ja autonomian lisäämistä huonona suuntana, mutta kyseenalaistavat voimakkaasti siihen sisältyvän kilpailukykydiskurssin käytännölliset päämäärät. Näin voisi ajatella, että nämä järjestöt ovat vähiten sitoutuneet yliopistolain valmisteleamiseen ja eniten vastustaneet sitä. Siitä huolimatta vastamielenosoitukset lähtivät käyntiin varsin myöhäisessä vaiheessa ja julkinen keskustelu jäi vähäiseksi, mikä selittyy Tomperin mukaan julkisuusvajeella. Vain se koulutuspoliittinen eliitti ja tiettyjen eturyhmien avain edustajat, jotka toivoivat yliopistouudistusta ja halusi lain nopeasti läpi, olivat hyvin perillä lakivalmistelun etenemisestä. Tiedon saaminen oli vaikeaa jopa ammattilaisille ja hallitus vaikutti olevan haluton julkiseen keskusteluun. (Tomperi 2009, 147 – 148.)

Vihreät olivat tuolloin osa hallitusta ja myötäilemässä lain valmistelua. Sosiaalidemokraatit oppositiossa puolestaan eivät vastustaneet lakia merkittävästi, sillä he eivät näyttäneet

olleen kiinnostuneita uudesta laista suuren poissaolomäärän perusteella (ks. Eduskunta 2009). Oikeastaan vastustaminen jätettiin pitkälti yliopistoväen ja opiskelijoiden huoleksi vähäisellä menestyksellä. Näin ollen poliittiset opiskelijajärjestöt oli jo valmiiksi rajoitettu pienen mittakaavan toimintaan sekä suorilla että epäsuorilla vaikuttamiskeinoilla. Hallituksen ohjelman myötä vastavaikuttaminen kansalaisyhteiskunnasta käsin näyttää olleen yhä vaikeampaa. Toisin sanoen kansalaisyhteiskunnan toiminnot olivat ikään kuin sidottuja takaisin valtion operaatioihin (ks. Dean 2007, 116). Julkinen keskustelu olisi vain hidastanut tärkeää uudistusta (Tomperi 2009, 149 – 150).

On olennaista nähdä yliopistolakiuudistus tietopohjaisen talousregiimin ja sen korkeakoulutuksen uusliberalistisen kilpailukykydiskurssin sosiaalisena käytäntönä. Kilpailukykydiskurssi on ajanut uudistusta eteenpäin teoreettisesti ja kielellisesti rajattuna näkökulmana, jonka pohjana on toiminut tietopohjaisen talouden regiimi eräänlaisena uusliberalistisena hallintamentaaliteettina yhdistyen korkeakoulutuksen taloudelliseen hyödyntämiseen tiedontuotantona. Yliopistolaki on näiden diskursiivisten ja hallinnallisten voimien käytännön ilmentymä: juridinen ja diskursiivinen muoto, joka mahdollistaa tietynlaisten sosiaalisten käytäntöjen ja yhteiskunnallisten suhteiden toimeenpanemisen. Yliopistolakiuudistus oli se tapahtuma, jossa eri näkemykset lopulta ottivat yhteen. Kamppailun tuloksena kilpailukykydiskurssin periaatteet ja käytännöt ovat saaneet enemmän sijaa. Ei siksi, että vastadiskurssin merkitykset ja argumentaatio olisivat sisällöllisesti köyhiä, vaan siksi että sillä ei ollut riittävästi valtaa nujertaa kilpailukykydiskurssin hegemoniaa ja siitä kumpuavaa poliittista ohjelmaa EU:n ja Suomen korkeakoulutuksen muuttamiseksi.

5.4.2. Diskurssijärjestyksen sisäinen totuuspolitiikka

Korkeakoulutuksen diskurssit ovat osa eri yhteiskuntaryhmien poliittisia päämääriä. Vastadiskurssin humboldtilaiset ja vasemmistolaiset arvot ovat konservatiivisempia kuin kilpailukykydiskurssin, sillä vastadiskurssi haluaa säilyttää ja nojata enemmän tai vähemmän kuvitteellisiin vanhan sivistysyliopiston periaatteisiin. Poliittiset päämäärät heijastuvat muusta yhteiskunnasta yliopistolaitoksen sisäiseen maailmaan. Tirronen

tähdentää, että yliopistokoulutuksen päämääristä käytävä keskustelu on muodostunut vakiintuneeksi aiheeksi viimeistään yliopistolaitoksen massoituttua. Massoitumisen seurauksena yliopistojen tehtäviksi on asetettu myös työmarkkinalähtöinen koulutustehtävä ja yhteiskunnan eri intressiryhmien tiedontarpeeseen reagoiva tutkimus. Nykyään nämä tehtävät korostuvat vaihtelevasti eri tieteenaloilla ja oppiaineissa. (Tirronen 2005, 32.)

Nykyisessä yliopistouudistuksessa korostuu yhä enemmän tiedon tuotantoon tähtäävät intressit ja yliopistolaitoksen taloudellinen hyödyntäminen. Vastadiskurssi liioittelee jossain määrin kaupallistumisen uhkaa ja sivistysperiaatteiden katoamista, ja jotkut tutkijat eivät näe nykyisen yliopistolaitoksen kaupallistumisen olevan uhka lainkaan. Pystyäkseen kaupallistamaan patentoimansa tutkimustulokset, yliopistojen patentointi- ja lisensointiyhtiöillä tulisi olla paljon hyvin erikoistunutta liiketaloudellista osaamista, taloudellisia resursseja, läheiset suhteet eri maiden riskirahoittajiin sekä toimivat yhteistyöverkostot kaupallistettavien keksintöjen kannalta olennaisiin yrityksiin. Yliopistojen moninaisuus jo itsessään kyseenalaistaa tämän mahdollisuuden (Miettinen & et al. 2006, 248 – 249.) Massoitumisen eräs piirrehän on moninaisuus. Voisi siis olla mahdollista, että julkisesti rahoitettujen eurooppalaisten yliopistojen keskeisenä toimintaperiaatteena säilyy opetuksen ja tutkimuksen läheiseen vuorovaikutukseen perustuva kriittinen tutkimus ja että kaupallinen toiminta ja tutkimus eriytyisivät itsenäisiksi yliopistollisiksi toimintatavoiksi yhdistymisen lisäksi (Miettinen et al. 2006, 249).

Tietopohjaisen talouden regiimi ja korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssin paine on kuitenkin ollut suuri EU:n hallinnassa ja suomalaisessa politiikassa, ja tulosohejaus on muodostunut normaaliksi käytännöksi. Yliopistolaki kilpailukykydiskurssin sosiaalisena käytäntönä luo sosiaalista todellisuutta juridisilla pakoilla ja totuuksilla. Vaikka kilpailukykydiskurssia on vastustettu, yliopistolakiuudistus ja sen helppo valmistelu osoittavat, että hallinnan ja poliittisten ohjelmien tasolla kyseinen diskurssi on hegemoninen. Olisi naivia olettaa, ettei jo yliopistolain muutoksella itsessään olisi minkäänlaisia suotuisia vaikutuksia tietopohjaisen talousregiimin käytäntöjen leviämislle yliopistolaitokseen. Yliopistojen hallinnon diskursseja ja käytäntöjä olisikin tutkittava lisää kaupallistumisen näkökulmasta. Kuitenkaan ei pidä olettaa suoraan, että suomalainen

yliopistolaitos olisi muuntumassa amerikkalaisen akateemisen kapitalismin käytäntöjen mukaiseksi (vrt. Rhoades & Slaughter 2004).

Esimerkiksi Ashin mukaan puhe saksalaisten yliopistojen amerikkalaistumisesta on harhaa, koska Keski-Euroopassa korkeakoulujen kehitykseen ovat vaikuttaneet monet suuntaukset, sekä paikalliset että ulkomaiset. Ei voida edes puhua yksityistymisestä, koska yliopistojen kehitys joustavammiksi organisaatioiksi ei vastaa lainkaan sitä, miten yksityistäminen on toiminut Isossa Britanniassa. (Ash 2008, 46 - 48.) Itävallan uudistettu yliopistolaki 2002 muistuttaa monelta osin Suomen yliopistolakiuudistusta periaatteiltaan: virkasuhteet muutettiin työsuhteiksi ja hallinto tehtiin sekä joustavammaksi että avoimemmaksi ulkopuolisille. Ash korostaa kuitenkin, että Itävallan yliopistojen rakenne on silti vapaa paikallisille muunteluille eikä yksityistämisestä voida puhua. (vrt. Ash 2008, 48.)

Tällaiset hallinnon ohjelmat ovat idealisoituja hahmotelmia taloudellisen ja sosiaalisen elämän järjestämiseksi. Vaikka erityisellä poliittisella ohjelmalla määritellään hallinnan päämäärät ja esitetään niiden saavuttamisen keinot, ohjelmien toimeenpaneminen on aina vaikea ja monipolvinen prosessi. Vaaditaan aina jonkinlaista vastaavuutta ohjelmien ja teknologioiden välillä, ja ne vastaavat heppoisesti itse rationaliteettia, joka on sysännyt ne alulle. Ohjelmat vain olettavat, että todellisuus on ohjelmoitavissa ja että se on toimintakenttä tietyille säännönmukaisuuksille, normeille ja prosesseille, joita vallanpitäjät voivat hallita ja ehostaa. (Miller & Rose 2010, 61, 94.) Siksi EU:n tavoitteista ja sopimuksista ei voida suoraan päätellä mitään Suomenkaan tapauksessa. Oikeastaan korkeakoulutuksen kritiikki voidaan myös ajatella eräänlaisena kurjistumistarina, jonka mukaan yliopistot ovat muuttuneet yritysyliopistoiksi uusliberalismin hengessä unohtaen kaikki perinteiset akateemiset hyveet ja ihanteet. Tarinan rosvo on uusliberalistinen talouspolitiikka, jonka tärkeitä liittolaisia ovat opetusministeriö, hallitus, OECD ja EU. Myös yliopiston sisäinen maailma on ajautunut ahneeseen valtakamppailuun. Kurjistumistarina on nostalginen entisiä aikoja ihaileva sävy. (Ylijoki 2009, 84 – 85.) Tällainen narraatio ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssissa olisi olemassa todellisia sosiaalisia epäkohtia ja että vastadiskurssin argumentaatio olisi heikkoa.

Kun arvioidaan yliopistolakiuudistusta diskursiivisesti, kyse on yhteiskunnallisten ryhmien poliittisista ja taloudellisista intresseistä ja siksi diskursiivista todellisuutta on katsottava kriittisesti arvioiden esimerkiksi niitä käytäntöjä, jotka ovat muodostuneet tämän diskursiivisen todellisuuden pohjalta. Aiempien käytäntöjen perusteella kilpailukykydiskurssin tulosohjauksen periaatteet yliopistolaitoksissa ovat olleet ongelmallisia tutkimuksen ja koulutuksen pitkäjänteisyyden kannalta. Kuten Patomäki tähdentää, ”tulosjohtaminen yliopistoissa ei toimi. Se vie aikaa ja energiaa olennaisilta asioilta ja vääristää tiedeyhteisöjen toimintaa, luo vahingollisia kilpailuasetelmia ja kohdentaa resursseja väärin. Tulosjohtaminen tulisi korvata tieteellisellä itsehallinnolla, jossa päätökset tehdään demokraattisesti valituissa kollegiaalisissa elimissä.” (Patomäki 2005, 148.)

Korkeakoulutuksessa on paljon kyse siitä, mitä kukin uskoo sen olevan ja tarjoavan. Korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssi ja sen vastadiskurssi edustavat omia näkökulmiaan omissa rajallisissa kielellisissä ulottuvuuksissaan. Voidaan puhua myös koulutushyvästä. Koulutushyvää on kaikki se, mikä koulutusjärjestelmän nimissä puhuvat kouluttajat sanovat koulutuksen tuottavan, mutta myös sitä hyvää, mitä kukin toimija sen uskoo tuottavan. Koulutushyvä on olemassa vain lukemattomina mahdollisuuksina potentiaalisesti, kunnes joku toimija ryhtyy sitä omien intressiensä vuoksi hankkimaan ja myös hyödyntämään. (Kivinen & Silvennoinen 2000, 61.) Suomalaisessa yliopistolaitoksessa tuo koulutushyvä saa myös monia muotoja, joista kilpailukyky, kansainvälistyminen ja innovaatiot ovat yhä keskeisemmässä asemassa sivistyksen ja totuuden rinnalla.

6. Johtopäätökset

Tiedon markkina-arvolla on yhä merkittävämpi rooli yliopistolaitoksen koulutuksen ja tutkimuksen uudelleenjärjestelyissä tietopohjaisessa talousregiimissä korkeakoulutuksen kilpailukykydiskurssin myötä. Korkeakoulutuksen hegemoninen kilpailukykydiskurssi on osa tietopohjaisen talousregiimin uusliberalistista hallinnan rationaliteettia, joka korostaa yliopistojen asemaa taloudellisina tiedon tuotannon yksikköinä, joiden arvo on niiden kilpailukyvyyn tuomassa maineessa korkeakoulutuksen ja tutkimustiedon markkinoilla. Tietopohjaisen talouden ja kilpailukyvyyn periaatteiden tunkeutuminen yliopistolain sisältöön ja sovelluksiin taloudellisen autonomian ja yhteiskuntasuhteen syventämisen nimissä saattaa ilmentää uusliberalistisen hallintarationaliteetin periaatteiden syvällisempää omaksumista korkeakoulutuksen sosiaalisissa käytännöissä ja uusliberalististen teorioiden laajempaa sosiaalista hyväksymistä yhteiskunnassa. Yliopistolaki voidaan nähdä tämän diskurssijärjestyksen painotuksien sosiaalisena käytäntönä, jossa korkeakoulutus ja tutkimus kohtaavat uudenlaisia taloudellisia ja sosiaalisia järjestelyitä.

Suomea voidaan jossain mielessä pitää tietopohjaisen talouden mallimaana EU:n korkeakoulupoliittisessa sääntelyssä sen perusteella, kuinka syvällisesti tietopohjaisen talouden ohjelmia ja sen teorioita edustavia tahojen intressejä on pyritty toteuttamaan kansallisessa politiikassa. Kuitenkaan ei ole mitenkään yksioikoista, että suomalainen yliopistolaitos olisi muuttumassa kokonaisvaltaisesti tietopohjaisen talouden periaatteiden mukaiseksi ja siten kaupallisemmaksi, vaikka kilpailukykydiskurssia ja yliopistolakiuudistusta voidaan pitää merkinä tällaisesta kehityssuunnasta. Vaikka Suomi on seurannut EU:n korkeakoulupoliittisia järjestelyitä pitkälle, ei tietopohjainen talous ja siihen liittyvä kaupallisuus ja yksityistäminen ole mitenkään vallitseva järjestely EU:ssa kansallisesti.

Tutkimuksen poliittisten opiskelijajärjestöjen edustajien teksteissä kilpailukykydiskurssi voitiin havaita osittain hallitsevana vain yhdessä tapauksessa. Opiskelijajärjestöjen edustajat olivat pikemminkin kriittisiä ja reflektiivisiä uudesta yliopistolaista ja sen

mahdollistamista uudistuksista kuin passiivisen tyytyväisiä lopputulokseen. Vaikka kilpailukykydiskurssi oli aineistotekstin keskiössä, sen edustamat arvot eivät hallinneet aineistoa kielellisesti, vaan niitä jouduttiin kritisoimaan tai oikeuttamaan aktiivisesti. Tällainen kielellinen prosessointi on diskursiivista kamppailua ja osoittaa kilpailukyvyyn totuusdiskurssin ajatuksellista purkamista. Yliopistolakiuudistuksen vastadiskurssin kritiikki näyttää noudattaneen sekä kantapuolueiden poliittista hallitus – oppositio-jakoa että aatteellisia näkökulmia opiskelijajärjestöjen edustajien puheessa.

Yliopistouudistuksen vastadiskurssi muodostuu pitkälti lakiuudistuksen vastaisista protestiargumenteista ja erillisistä kannanotoista, joiden pääpiirteinä ovat yliopistolaitoksen kaupallistumisen kritiikki, humboldtilaiset arvot ja vasemmistolaiset tasa-arvovaatimukset. Lisäksi vastakurssi sivuaa avoimen ja osallistuvan demokratian ihanteita ja hyvinvointivaltion poliittisia vaatimuksia. Vastadiskurssi korostaa huomattavasti humboldtilaisista ja humanistisista arvoja, joita voidaan kutsua sivistysyliopistodiskurssiksi. Sen kokoavana ajatuksena on klassisesti sivistynyt persoona, jolla on kokonaisvaltainen ymmärrys ja tietämys maailmasta. Tämä diskurssi on paljon vanhempi ja monimuotoisempi kuin nykyinen vastadiskurssi. Vastadiskurssista tulee esiin monia sellaisia ulottuvuuksia, joilla on oma historiansa ja jotka voidaan liittää yliopistolaitoksen sisäiseen ja ulkoiseen kamppailuun autonomian periaatteista, sivistyspäämääristä ja tuloksellisuusvaatimuksista.

Koulutuksen tasa-arvodiskurssi, sisältäen koulutuksen alueellisen tasa-arvon, on myös vanhaa perua ja sen arvot ja merkitykset sisältävät sekä vasemmistolaisia että keskustalaisia poliittisia representaatioita suomalaisista tasa-arvopoliittisista keskusteluista. Tässä yhteydessä se asettuu hegemoniadiskurssia vastaan yhdistymällä vastadiskurssin näkökulmaan. Demokratiakeskustelun diskurssit taas ovat monimutkainen kokonaisuus, joka pitää sisällään ajatuksia päätöksenteon avoimuudesta ja kansalaisten omasta aktiivisuudesta suorilla ja epäsuorilla vaikuttamiskeinoilla. Nämä diskurssit lienevät itsessään eräänlainen vastadiskurssi demokraattisen päätöksenteon etäisyydelle, oligargisoitumiselle ja kansalaisten passiiviselle tyytyväisyyden tunteelle. Demokratiadiskurssit tuovat esiin poliittisen päätöksenteon laajemman ongelmallisuuden suomalaisessa demokratiassa. Poliittisten opiskelijajärjestöjen tyytymättömyys, näennäinen

tyytyväisyys ja näennäinen osallistuminen yliopistolain demokraattiseen valmisteluun on osa tätä ongelmallisuutta.

Hyvinvointiaatteen diskurssissa on kyse enemmän sosiaaliturvasta, työntekijöiden oikeuksista ja työmarkkinoiden epävakauksesta kuin yliopistolaitoksen sisäisistä päämääristä sinänsä. Siksi se näyttää asettuvan varsinaisen korkeakoulupolitiikan ulkopuolelle. Kuitenkin se kytkeytyy vastadiskurssiin siten, että se ammentaa hyvinvointivaltiollisia teorioita kilpailukykydiskurssin uusliberalistisia näkökulmia vastaan. Näin se ulottaa vastadiskurssin ja korkeakoulutuksen diskursiivisen kamppailun koskemaan niitä laajoja taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia muutoksia, joita suomalaisessa yhteiskunnassa on koettu viimeisten vuosikymmenten aikana uusliberalististen talousteorioiden kohdatessa hyvinvointivaltion rakenteet.

Massakorkeakoulutuksen ja yliopistolaitoksen kaupallistumisen teorioita vasten tarkasteltuna monet vastadiskurssin näkökulmat ovat selkeästi nostalgisia nostaessaan klassisen sivistyksen, tiedeyhteisön riippumattomuuden ja totuuden tavoittelun sellaiselle jalustalle, jolla on enää vähän tekemistä nykypäivän monialaisen yliopistolaitoksen kanssa. Suomalaisen yliopistolaitoksen pelätään kaupallistuvan ja muuttuvan yhä enemmän liikeorganisaatioiden johtamismallien mukaiseksi, vaikka vain tietyt osa-alueet näyttävät noudattavan tällaista kehitystä rajoitetusti: tieteen kaupalliset tavoitteet vaativat mittavia uudelleenjärjestelyitä. Kyseessä saattaisi olla pikemminkin yliopistolaitoksen profiloitumisen kehitys, jossa yliopistot ja tietyt alat kohdentavat erityisosaamistaan ja pyrkivät vastaamaan työmarkkinoiden ja talouden haasteisiin massakorkeakoulutuksen periaatteilla. Kuitenkin vastadiskurssi tavoittaa erinomaisesti joitakin hegemonisen korkeakoulutusdiskurssin sosiaalisia epäkohtia omassa näkökulmassaan samalla osoittaen, että suomalainen korkeakoulutus, erityisesti tiede ja sivistys, ovat edelleen aktiivisen poliittisen kamppailun ja ristiriitojen kohde EU:n korkeakoulupoliittisten ohjelmien paineesta huolimatta.

LÄHTEET

Ash, Mitchell G. (2008) From 'Humboldt' to 'Bologna': History as discourse in higher education reform debates in German-speaking Europe. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): Education and the Knowledge Based Economy in Europe. Sense, Rotterdam, s. 41 – 62.

Borg, Sami (2005) Kansalaisena Suomessa – Kansalaisvaikuttaminen Pohjoismaissa ja European Social Survey 2002. Oikeusministeriö.

Carabine, Jean (2001) Unmarried Motherhood 1830 – 1990: A Genealogical Analysis. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon J. Yates (toim.) Discourse as Data: A Guide Book for Analysis. The Open University, Bath Press, Bath, s. 267 - 268.

Dale, Roger: Conclusion (2008) Shifting discourses and mediating structures in the co-construction of Europe: Knowledge and universities. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): Education and the Knowledge Based Economy in Europe. Sense, Rotterdam, s. 193-206.

Dean, Mitchell (2007) Governing Societies: Political perspective on domestic and international rule. Open University Press, Poland.

Dean, Mitchell (1999) Governmentality: Power and Rule in Modern Society. SAGE, London.

Fairclough, Norman and Wodak, Ruth (2008) The Bologna process and the knowledge based economy: A critical discourse analysis approach. Teoksessa Bob Jessop, Norman

Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): Education and the Knowledge Based Economy in Europe. Sense, Rotterdam, s. 109-126.

Fairclough, Norman (2003) Analysing Discourse: Textual analysis for social research. Routledge, London.

Fairclough, Norman, Jessop, Bob ja Sayer, Andrew (2001) Critical Realism and Semiosis. Paperi esitetty International Association for Critical Realism Annual Conference, Roskilde, Denmark, 17-19th August 2001. Lancaster University, Lancaster.

Fairclough, Norman (1992) Discourse and Social Change. Polity, Cambridge.

Foucault, Michel (2005) Tiedon arkeologia. Vastapaino, Tampere. Suomentanut Tapani Kilpeläinen.

Foucault, Michel (1980) Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972 – 1977. Colin Gordon (toim.). Harvester Wheatsheaf, New York.

Hartmann, Eva (2008) The EU as an emerging normative power in the global knowledge-based economy? Recognition regimes for higher education qualifications. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): Education and the Knowledge Based Economy in Europe. Sense, Rotterdam, s. 63-88.

Helander, Voitto (2006) Järjestödemokratian keskeiset mittarit. Teoksessa Borg, Sami: Suomen demokratiaindikaattorit. Oikeusministeriö, s. 92 – 114.

Jessop, Bob (2008) A cultural political economy of competitiveness and its implications for higher education. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): Education and the Knowledge Based Economy in Europe. Sense, Rotterdam, s. 13 – 40.

Jessop, Bob (2005) Cultural political economy, the knowledge-based economy and the state. Teoksessa Barry, A. & Slater, D. (toim.): The Technological Economy, Routledge, London, 2005, s. 145-166.

Jokinen, Arja ja Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi ja Suoninen Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, s. 54 – 96.

Jokinen, Arja ja Juhila, Kirsi (1993) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen: Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, s. 75 – 107.

Jones, Peter D. (2008) 'Requisite irony' and 'the knowledge based economy': A critical discourse analysis of the drafting of education policy in the European Union. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): Education and the Knowledge Based Economy in Europe. Sense, Rotterdam, s. 127-146.

Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät: Tilanteista kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi ja Suoninen Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, s. 160 – 198.

Jäger, Siegfried ja Maier, Florentine (2009) Theoretical and methodological aspects of Foucauldian critical discourse analysis and dispositive analysis. Teoksessa Ruth Wodak ja Michael Meyer (toim.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage, Los Angeles, CA, s. 34 – 61.

Kantola, Anu (2010) Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Jani Kaisto ja Miikka Pyykkönen (toim.): *Hallintavalta*. Gaudeamus, Helsinki, s. 105-118.

Kivinen, Osmo ja Silvennoinen, Heikki (2000) Koulutushyvän jakautuminen: Koulutuksen vaikuttavuusmekanismi. Teoksessa Reijo Raivola (toim.): *Vaikuttavuutta koulutukseen: Suomen akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia*. Suomen akatemia, Helsinki, s. 51 – 69.

Lappalainen, Pertti (2002) Poliittisen tyylin taito. Vastapaino, Tampere.

Manninen, Juha (1990) Yliopistoideat. Teoksessa Kari Kantasalmi (toim.): *Yliopiston ajatusta etsimässä*. Gaudeamus, Helsinki, s. 242 – 255.

Miettinen, R, Tuunainen, J, Knuuttila, T ja Mattila, E. (2006) Johtopäätökset: Erilaisuuden dialogi yhteistyöverkostossa. Teoksessa Reijo Miettinen et al (toim.): *Tieteestä Tuotteeksi: Yliopistotutkimus muutosten ristipaineessa*. Yliopistopaino, Helsinki, s. 231-251.

Miikka Pyykkönen (2010) Yhteisöistä yrityksiksi?: Sosiaalinen yritys ja muuttuva kolmas sektori. Teoksessa Jani Kaisto ja Miikka Pyykkönen (toim.): *Hallintavalta*. Gaudeamus, Helsinki, s. 119-142.

Miller, Peter ja Rose, Nikolas (2010) *Miten meitä hallitaan*. Vastapaino, Tampere. Suomentanut Risto Suikkanen.

Mulderrig, Jane (2008) Using keywords analysis in CDA: Evolving discourses of the knowledge economy in education. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): *Education and the Knowledge Based Economy in Europe*. Sense, Rotterdam, s. 149-169.

Nokkala, Terhi (2008) "Finland is a small country" narrative construction of the internationalisation of higher education. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): *Education and the Knowledge Based Economy in Europe*. Sense, Rotterdam, s. 171-192.

Patomäki, Hekki (2007) *Uusliberalismi Suomessa*. WSOY, Vantaa.

Patomäki, Heikki (2005) *Yliopisto OYJ: Tulosjohtamisen ongelmat – ja vaihtoehto*. Gaudeamus, Helsinki.

Reisigl, Martin & Wodak, Ruth (2009) The discourse: Historical approach. Teoksessa Ruth Wodak ja Michael Meyer (toim.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage, Los Angeles, CA, s. 87 – 121.

Robertson, Susan L. (2008) Embracing the global: Crisis and the creation of a new semiotic order to secure Europe's knowledge based economy. Teoksessa Bob Jessop, Norman Fairclough ja Ruth Wodak (toim.): *Education and the Knowledge Based Economy in Europe*. Sense, Rotterdam, s. 89-108.

Scott, Peter (1995) *The Meanings of Mass Higher Education*. SRHE & Open University Press, Iso-Britannia.

Silvennoinen, Heikki (2002) *Koulutus marginalisaation hallintana*. Gaudeamus, Helsinki.

Slaughter, Sheila. & Rhoades, Gary. (2004) *Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Tirronen, Jarkko (2005) *Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsitys*. Kuopion yliopisto, Kuopio.

Tomperi, Tuukka (2009) *Yliopistolaki taustoineen: Koulutuspoliittinen tarkastelu*. Teoksessa Tuukka, Tomperi (toim.): *Akateeminen kysymys: Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Vastapaino, Tampere, s. 145 – 202.

Tuori, Kaarlo (1995) *Yliopiston itsehallinto*. Teoksessa Paavo Uusitalo ja Jukka Lipponen, (toim.): *Yliopisto ja valtiovalta: Yliopistolaki ja sen perustelut*. Gaudeamus, Helsinki, s. 143 – 170.

Uusitalo, Paavo (1995) *Kollegiaalinen vai päällikkövaltainen yliopistohallinto*. Teoksessa Paavo Uusitalo ja Jukka Lipponen (toim.): *Yliopisto ja valtiovalta: Yliopistolaki ja sen perustelut*. Gaudeamus, Helsinki, s. 112-142.

Uusitalo, Paavo ja Lipponen, Jukka (toim. 1995) *Yliopisto ja valtiovalta: Yliopistolaki ja sen perustelut*. Gaudeamus, Helsinki.

Von Humboldt, Wilhelm (1990) Berliinin ylempien tieteellisten laitosten sisäisestä ja ulkoisesta organisaatiosta. Suomennos Päivi Skyttä. Teoksessa Kari Kantasalmi (toim.): Yliopiston ajatusta etsimässä. Gaudeamus, Helsinki, s. 56 – 66.

Weisbrod, B.A., Ballou J.P. ja Asch, E.D. (2008) Mission and Money: Understanding the University. Cambridge University Press, New York.

Wetherell, Margaret ja Potter, Jonatan (1992): Mapping the Language of Racism: Discourse and the legitimation of explanation. Harvester Wheatsheaf, New York.

Ylijoki, Oili-Helena (2009) Yliopiston lumo. Teoksessa Tuukka Tomperi (toim.) Akateeminen kysymys: yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistolaista. Vastapaino, Tallinna, s. 83 - 92

ELEKTRONISET LÄHTEET

Alanko, Outi: Sivistysvaliokunta vahvisti yliopistojen autonomian [online], 2009. Vihreiden blogi [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <http://www.vihreat.fi/node/4339>.

Eduskunta: Äänestysjakauma, äänestys 42: Hallituksen esitys uudeksi yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi, ensimmäinen käsittely [online], 11.6.2009 [viitattu 26.5.2011]. Saatavilla www-muodossa: [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=aanestysu&\\${BASE}=aanestysu&\\${THWIDS}=0.51/1306399371_407941&\\${oohtml}=aax/hex5100&\\${html}=aax/aax5100&\\${snhtml}=aax/aaxnosyn&\\${savehtml}=thwfakta/aanestys/aax/aax.htm](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=aanestysu&${BASE}=aanestysu&${THWIDS}=0.51/1306399371_407941&${oohtml}=aax/hex5100&${html}=aax/aax5100&${snhtml}=aax/aaxnosyn&${savehtml}=thwfakta/aanestys/aax/aax.htm)

Jääskinen, Niilo ja Rantanen, Jorma: Yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen aseman uudistaminen, loppuraportti [online], 2007. Opetusministeriö [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr02.pdf?lang=>

Jääskinen, Niilo ja Rantanen, Jorma: Yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen aseman uudistaminen, väliraportti [online], 2006. Opetusministeriö [viitattu 24.5.2011]. Saatavilla www-muodossa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm_3_tr14.pdf?lang=fi

Kalliorinne, Risto: Yliopistolakiin tarvitaan aluepoliittinen rahoitusnäkökulma, tiedote [online], 27.2.2010. Vasemmistoliitto [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <http://vasemmisto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotteet-2010/1174-yliopistolakiin-tarvitaan-aluepoliittinen-rahoitusnaekoekulma.html>

Keinänen, Taina (a): Republikanismi [viitattu 28.5.2011]. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/republikanismi>

Keinänen, Taina (b): Kansalaisuus [viitattu 28.5.2011]. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/kansalaisuus>

Opetusministeriö: Yliopistouudistus ja yliopistojen valtion rahoitus: vastine Yleisradion Silminnäkiäohjelmassa 15.11.2010 esitettyihin väitteisiin [online], 17.11.2010 [viitattu 17.02.2011]. Saatavilla www-muodossa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/yliopistokoulutus/hallinto_ohjaus_ja_rahoitus/liitteet/Vastine_1711.pdf

Opetusministeriö: Koulutus ja tutkimus 2007–2012: Alustava laskelma koulutustarjonnan tavoitteista vuodelle 2012 [online]: Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:26 [viitattu 21.3.2011]. Saatavilla [www-muodossa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr26.pdf?lang=fi](http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr26.pdf?lang=fi)

Peltonen, Tuula: Sosiaalidemokraatit vaativat lakiesityksessään yliopistolakiin parannuksia, tiedote [online], 27. 3. 2009. Sosiaalidemokraatit, [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla [www-muodossa: http://www.sdp.fi/node/682](http://www.sdp.fi/node/682)

Sosiaalidemokraatit: Yliopistolain uudistus heikentää henkilöstön asemaa [online], tiedote 2009 [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla [www-muodossa: http://www.sdp.fi/node/405](http://www.sdp.fi/node/405)

Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto: Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2007 – 2012, Kuulemistilaisuus 20.12.2006 [online] [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla [www-muodossa: http://www.rectors-council.helsinki.fi/lausunnot_ja_kannanotot/lausunnot_2006/opm_kesu_kuuleminen.pdf](http://www.rectors-council.helsinki.fi/lausunnot_ja_kannanotot/lausunnot_2006/opm_kesu_kuuleminen.pdf)

Tykkäläinen, Saija (a): Deliberatiivinen demokratia: Jürgen Habermas [viitattu 28.5.2011]. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla [www-muodossa: http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/deliberatiivinen-demokratia-jurgen-habermas](http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/deliberatiivinen-demokratia-jurgen-habermas)

Tykkäläinen, Saija (b): Deliberatiivinen demokratia: John S. Dryzek [viitattu 28.5.2011]. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla [www-muodossa: http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/deliberatiivinen-demokratia-john-s-dryzek](http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/deliberatiivinen-demokratia-john-s-dryzek)

Valtioneuvosto: Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma [online]. Edita prima, Helsinki, 2007 [viitattu 21.3.2010]. Saatavilla [www-muodossa: http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelma-painoversio-040507.pdf](http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelma-painoversio-040507.pdf)

Valtioneuvosto: Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelma [online], 24.6.2003 [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <http://www.valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/aiemmat-hallitukset/vanhanen/hallitusohjelma/ohjelma/fi.jsp#6>

Vasemmistoliitto: Periaateohjelma [online], 2007 [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <http://www.vasemmisto.fi/images/ohjelmat/Periaateohjelma.pdf>.

Viitanen, Pia: Hallitus pettänyt yliopistoille antamansa lupaukset, tiedote [online], 15.12.2009. Sosiaalidemokraatit, [viitattu 6.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: <http://www.sdp.fi/node/986>

Yliopistolakityöryhmä: Yliopistolaitoksen uudistamisen suuntaviivat: muistio [online], 20.8.2007 [viitattu 17.2.2011]. Saatavilla www-muodossa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/Yliopistolaitoksen_uudistaminen/liitteet/yliopistolakimuistio_200807.pdf